Вісник
Верховного Суду України

XIII з'їзд суддів України

**Право власності:
європейський досвід
та українські реалії**

Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судових рішень за II півріччя 2014 р.

Аналіз правозастосування судами норм закону про кримінальну відповідальність щодо незаконного виготовлення, зберігання, збуту або транспортування з метою збуту підакцизних товарів (деякі проблемні питання (ст. 204 КК))

**Судові функції
Верховного Суду України:
дискусійні питання**

11(183)'2015

Вісник Верховного Суду України

№ 11(183)'2015

ОФІЦІЙНЕ НАУКОВО-ПРАКТИЧНЕ ВИДАННЯ

ВИХОДИТЬ ДВАНАДЦЯТЬ РАЗІВ НА РІК

Засноване 22 липня 1994 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію серія КВ № 7710 від 12 серпня 2003 р.

Засновник — Верховний Суд України

Відповідно до постанови Президії ВАК України від 14 жовтня 2009 р. № 3-05/4 наукові статті, опубліковані у журналі, на підставі висновку експертної ради з юридичних наук, окремо у кожному конкретному випадку за поданням спеціалізованої вченої ради, зараховуються як фахові в галузі юридичних наук

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Голова редакційної колегії

Романюк Я.М. — Голова Верховного Суду України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Заступник голови редакційної колегії

Барбара В.П. — заступник Голови Верховного Суду України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Андрушко П.П. — кандидат юридичних наук, професор;

Беляневич О.А. — доктор юридичних наук, професор;

Бень А.Б. — заступник начальника управління – начальник відділу управління забезпечення взаємодії із засобами масової інформації та видавничої діяльності Верховного Суду України, заслужений журналіст України, відповідальний секретар редакційної колегії;

Городовенко В.В. — голова Апеляційного суду Запорізької області, доктор юридичних наук, заслужений юрист України;

Кіреєва Н.О. — кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України;

Короткевич М.Є. — суддя Верховного Суду України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Кубко Є.Б. — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрНУ;

Кузнєцова Н.С. — доктор юридичних наук, професор, академік НАПрНУ, заслужений діяч науки і техніки України;

Майданик Р.А. — доктор юридичних наук, професор, академік НАПрНУ;

Погорецький М.А. — доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України;

Прокопенко О.Б. — суддя Верховного Суду України, кандидат юридичних наук;

Селіванов А.О. — доктор юридичних наук, професор, академік НАПрНУ, заслужений юрист України;

Сенін Ю.Л. — секретар Пленуму Верховного Суду України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Шакун В.І. — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрНУ, заслужений діяч науки і техніки України;

Ярема А.Г. — секретар Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України, заслужений юрист України.

© Верховний Суд України, 1996—2015

2 *XIII з'їзд суддів України*
13th Congress of Judges of Ukraine

13 *Право власності: європейський досвід та українські реалії*
Property Right: European Experience and Ukrainian Realities
Міжнародна конференція (22—23 жовтня 2015 р.)
International conference (22—23 October, 2015)

17 *Висновки Верховного Суду України*
Conclusions of the Supreme Court of Ukraine

17 Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судових рішень за II півріччя 2014 р.

Conclusions of the Supreme Court of Ukraine, stated in decisions adopted as a result of examining the applications for revision of court decisions in the second half of 2014

28 *Аналіз судової практики*
Survey of the Court Practice

28 Аналіз правозастосування судами норм закону про кримінальну відповідальність щодо незаконного виготовлення, зберігання, збуту або транспортування з метою збуту підакцизних товарів (деякі проблемні питання (ст. 204 КК))

Analysis of enforcement by the courts of the rule on criminal liability for unlawful manufacturing, storage, sale or transportation for selling purposes of excisable goods (some problematic issues (Art.204 of the CC)

35 *Точка зору*
Opinion

35 Редька А.І., Солоткий С.А. Судові функції Верховного Суду України: дискусійні питання

Redka A.I., Solotkyi S.A. Judicial functions of the Supreme Court of Ukraine: controversial issues

44 Федорак Л.М. Злочинний намір у кримінальному праві України

Fedorak L.M. Criminal intent in the criminal law of Ukraine

28 жовтня

На веб-сайті Верховного Суду України у розділі «Міжнародні стандарти у сфері судочинства» опубліковано неофіційний переклад висновку Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанська комісія) щодо проекту змін до Конституції України в частині правосуддя, затвердженого Конституційною Комісією 4 вересня 2015 р.

29 жовтня

Судді Верховного Суду України **Павло Колесник** (секретар Судової палати у господарських справах), **Петро Панталієнко**, **Василь Гуменюк** та **Богдан Пошва** зустрілися з представниками делегації Національної ради судівництва Республіки Польща — заступником голови Національної ради судівництва, суддею Військового окружного суду м. Варшави, полковником **Пьотром Рачковським**, членом Президії цієї ради, суддею окружного суду м. Познані **Анджеєм Адамчуком**, членами ради, суддею окружного суду м. Кракова Вальдемаром Журеком (прес-секретар ради), суддями окружного суду м. Гданська **Янушем Зімним** та **Рафалем Міхалчевським**. Сторони обговорили широке коло питань у контексті реформування судової влади на сучасному етапі розвитку України.

4 листопада

У Верховному Суді України відбулася зустріч Голови Верховного Суду України **Ярослава Романюка** з послом, Координатором проектів Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) в Україні **Вайдотасом Вербою**. Ішлося, зокрема, про створення можливостей для поглибленого дослідження судової практики Європейського суду з прав людини, розвиток потенціалу працівників апарату судів, що є важливою складовою підвищення якості правосуддя, та ін.

6 листопада

Під час розмови Голови Верховного Суду України **Ярослава Романюка** з Надзвичайним і Повноважним Послом Китайської Народної Республіки (КНР) **Чжаном Сіюнем** наголошувалося на необхідності поглиблення партнерських відносин у двосторонньому співробітництві. Приміром, нині українські судді вивчають можливість запровадження в систему судочинства інституту масового позову, ефективність якого доведено у багатьох країнах світу, зокрема і в КНР, тож контакти між фахівцями у цьому сенсі необхідні.

9 листопада

Відбувся Пленум Верховного Суду України, на якому прийнято рішення звернутися до Конституційного Суду України з конституційним поданням щодо відповідності (конституційності) пунктів 6 і 7 Прикінцевих та перехідних положень Закону від 12 лютого № 192-VIII «Про забезпечення права на справедливий суд» у частині відсторонення суддів від здійснення правосуддя та звільнення їх за порушення присяги за результатами оцінювання положенням ч. 2 ст. 19, ч. 1 та п. 5 ч. 5 ст. 126, п. 3 ч. 1 ст. 131 Конституції України.

12 листопада

Розпочав роботу XIII з'їзд суддів України, в якому взяли участь судді Верховного Суду України та його Голова. З-поміж низки кадрових рішень суддівського форуму виділимо призначення на посаду судді Конституційного Суду України секретаря Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України **Віктора Кривенка** та повторне обрання до складу Ради суддів України **Валентини Сімоненко**. *Детальніше про роботу з'їзду — на 2 і 3 сторінках журналу.*

13 листопада

Голова Верховного Суду України **Ярослав Романюк** дав інтерв'ю газеті «Сегодня», оприлюдненому також на офіційному веб-сайті Верховного Суду України, в якому серед інших порушених питань йдеться про важливість підвищення рівня довіри до судової системи, зокрема і через забезпечення виконання судових рішень.

23 листопада

У приміщенні Верховного Суду України відбувся семінар на тему «Відновлення судового провадження як один з національних механізмів виконання рішень Європейського суду з прав людини», організували який Верховний Суд України, Міністерство юстиції України та проект Ради Європи «Підтримка реформи системи суддівської відповідальності в Україні». Співорганізатор семінару — Урядовий уповноважений у справах Європейського суду з прав людини. У роботі заходу взяли участь і виступили Голова Верховного Суду України **Ярослав Романюк**, судді Верховного Суду, їх колеги з інших судових інстанцій, експерти Ради Європи та ін.

XII з'їзд суддів України

Черговий найвищий суддівський форум розпочав свою роботу 12 листопада ц.р. у приміщенні столичного Міжнародного центру культури і мистецтв. Із 388 обраних від суддівських колективів країни представників на з'їзд прибули і взяли у ньому участь 385 делегатів, серед них і судді Верховного Суду України **Леонід Глос**, **Володимир Гуль** та **Валентина Сімоненко**. У роботі форуму також взяли участь Голова Верховного Суду України **Ярослав Романюк** та Голова Конституційного Суду України **Юрій Баулін**.

Згідно із затвердженим порядком денним форуму його учасники обговорили питання здійснення функцій судової влади України в умовах судової реформи; заслухали звіт Ради суддів України про виконання завдань органів суддівського самоврядування та інформації голів Вищої ради юстиції, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України і Державної судової адміністрації України про діяльність очолюваних ними органів. Окрім того, з'їзду належало звільнити у зв'язку з відставкою одного із суддів Конституційного Суду України, а потім обрати нового суддю цього Суду; сформувати новий склад Ради суддів України та дообрати двох членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Делегатам також було запропоновано обговорити і внести зміни до Регламенту з'їзду суддів України та до Положення про Раду суддів України.

З доповіддю щодо першого питання порядку денного виступив Голова Верховного Суду України **Ярослав Романюк**.

У звіті про діяльність Ради суддів України її голова Валентина Сімоненко наголосила, що основні зусилля вищого органу суддівського самоврядування були спрямовані на виконання завдань, накреслених XII з'їздом суддів України, що мали на меті підвищення ролі органів суддівського самоврядування. Зокрема, розроблено із залученням суддів, науковців і громадськості, обговорено та в подальшому схвалено Стратегію розвитку судової влади України для зміцнення незалежності судів і суддів, відновлення довіри суспільства до судової влади. З метою оперативного реагування на факти втручання у здійснення правосуддя було прийнято низку рішень щодо незалежності судів і суддів. Вжито заходів, спрямованих на розвиток комунікації з представниками засобів масової інформації та громадськістю. Підготовлено та надіслано суб'єктам законодавчої ініціативи пропозиції про внесення змін до законів України, що стосуються судоустрою і судочинства, статусу суддів, забезпечення діяльності органів судової влади. Неодноразово проводився моніторинг стану незалежності суддів, ефективності та доступності правосуддя. Саме суддівське самоврядування є однією з гарантій забезпечення самостійності судів і незалежності суддів, а діяльність органів суддівського самоврядування має сприяти створенню належного організаційного забезпечення їх роботи, утвердженню незалежності суду, забезпеченню захисту суддів від втручання в їх діяльність, а також підвищувати рівень роботи з кадрами в судовій системі.

Валентина Сімоненко також порушила важливі питання, які необхідно буде вирішувати новообраному складу Ради суддів України. Це, зокрема, забезпечення належного фінансування судової системи; розробка дієвого механізму для посилення безпеки суддів, працівників апарату судів, усунення випадків безпідставної відмови у вжитті заходів захисту суддів та їх сімей; підвищення ефективності здійснення досудового розслідування злочинів проти життя, здоров`я суддів та їх близьких родичів; дотримання гарантій незалежності суддів.

З інформацією про діяльність відповідних державних інституцій виступили голова Вищої ради юстиції **Ігор Бенедисюк**, голова Вищої кваліфікаційної комісії суддів України **Сергій Козьяков** та голова Державної судової адміністрації України **Зеновій Холоднюк**. Долучитися до слова мали можливість і делегати, представники суддівської спільноти та громадськості.

Наслідком розгляду делегатами форуму низки організаційних питань стало звільнення судді Конституційного Суду України **Василя Бринцева**, який подав заяву про відставку у зв'язку із закінченням строку, на який його було призначено. Натомість суддею Конституційного Суду України з'їзд призначив **Віктора Кривенка** — секретаря Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України. Делегати обрали і двох членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Ними стали суддя Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ **Тетяна Шилова** та суддя Вищого адміністративного суду України **Володимир Бутенко**.

Наступного дня з'їзду не вистачило часу для остаточного формування нового складу Ради суддів України. Обравши до її складу лише 26 суддів, делегати прийняли рішення оголосити в роботі форуму перерву до 24 листопада ц.р. І вже по перерві до складу Ради суддів було дообрано представників місцевих та апеляційних судів.

На першому організаційному засіданні Ради суддів України її головою знову обрано Валентину Сімоненко.

ЩОДО ЗДІЙСНЕННЯ ФУНКЦІЙ СУДОВОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ В УМОВАХ СУДОВОЇ РЕФОРМИ

Доповідь Голови Верховного Суду України ***Я.М. Романюка*** *на XIII з'їзді суддів України*

Шановні делегати з'їзду, гості, пані та панове!

Сьогодні я маю честь виступати перед вами — демократично обраними представниками всього суддівського корпусу України. За останні неповних два роки з'їзд суддів скликався двічі, а фактично збирається вже третій раз. Це безпрецедентний випадок у нашій історії, я такої частоти зібрання найвищого органу суддівського самоврядування не пам'ятаю. Але визнаймо: для цього є підстави. І не лише підстави, а й реальна можливість суддям відверто висловитися та порушити для обговорення важливі питання.

У нинішніх, без перебільшення, надскладних умовах для нашої держави та в період, коли судова влада переживає черговий етап реформування, на вас, делегати, покладають надію ваші колективи. Але на вас покладають надію не тільки судді, а й суспільство загалом, адже від вас чекають відвертості в обговоренні болючих питань та ухвалення рішень, можливо, й не зручних, але життєво важливих.

Моя доповідь присвячена тематиці здійснення функцій судової влади в умовах судової реформи. Коли я готувався доповідати, то поставив собі запитання: у чому ж особливості діяльності судів, інших органів судової влади в такий період? У кількісних чи в якісних показниках роботи судів ці особливості проявляються?

Звернімося до статистичних даних за два останні роки судової реформи.

Згідно з даними Державної судової адміністрації України упродовж 2014 р. спостерігалося зменшення обсягу надходження справ і матеріалів на розгляд до судів. Цьому є об'єктивна причина. Таке зменшення відбулося внаслідок припинення здійснення правосуддя окремими судами Донецької та Луганської областей, а також судами, розташованими на анексованій території АР Крим.

Так, у 2014 р. місцеві суди по першій інстанції розглянули (з урахуванням повернутих, витребуваних) 3 млн 273,3 тис. справ та матеріалів різних категорій, що на 17,6 % менше порівняно з 2013 р. [у 2013 р. — 3 млн 973,2 тис.].

У тому числі місцеві суди по першій інстанції розглянули: адміністративних справ та матеріалів — 315,7 тис. [у 2013 р. — 385,8 тис.]; цивільних — 1,3 млн [у 2013 р. — 1,7 млн]; господарських — 145,8 тис. [у 2013 р. — 144,9 тис.]; про адміністративні правопорушення — 743,3 тис. [у 2013 р. — 1 млн]; кримінальних — 772,6 тис. [у 2013 р. — 783,2 тис.].

Минулого року апеляційні суди розглянули 611,3 тис. справ та матеріалів усіх категорій [у 2013 р. — 1 млн 444 тис.], що порівняно з 2013 р. менше на 57,7 %.

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ упродовж 2014 р. закінчив провадження (з урахуванням повернутих, переданих та розглянутих по суті) у 88,1 тис. касаційних скарг, справ, заяв, клопотань, що на 13 % менше, ніж у 2013 р. [101,3 тис.]

Вищий адміністративний суд України закінчив провадження у 87,7 тис. справ та матеріалів по першій інстанції, в апеляційному та касаційному порядках, що на 2,7 % менше, ніж у 2013 р. [90,1 тис.].

Вищий господарський суд України закінчив провадження у 18,8 тис. справ і матеріалів, що на 11,4 % менше показників 2013 р. [21,2 тис.].

У 2014 р. згідно з положеннями Закону від 7 липня 2010 р. № 2453-VI «Про судоустрій і статус суддів» питання про допуск справ до провадження у Верховному Суді України вирішували вищі спеціалізовані суди.

Так, упродовж 2014 р. до вищих спеціалізованих судів надійшло 11,1 тис. заяв про перегляд судових рішень Верховним Судом України, що на 4,7 % більше, ніж у 2013 р. [10,6 тис.].

За 7,8 тис. заяв у допуску справи до провадження було відмовлено [у 2013 р. — 7,6 тис.].

Вищі спеціалізовані суди постановили 1,1 тис. ухвал про допуск справи до провадження у Верховному Суді України [у 2013 р. — 738], зокрема: адміністративних — 547 [у 2013 р. — 480]; господарських — 220 [у 2013 р. — 39]; цивільних — 259 [у 2013 р. — 166]; кримінальних — 40 [у 2013 р. — 53].

Верховний Суд України упродовж 2014 р. закінчив провадження у 1,1 тис. справ та матеріалів, що на 26,3 % більше, ніж у попередньому році [у 2013 р. — 860].

Як відомо, на початку 2015 р. у зв'язку з прийняттям Закону від 12 лютого 2015 р. № 192-VIII «Про забезпечення права на справедливий суд» було змінено порядок звернення до Верховного Суду України. Із 28 березня 2015 р. заяви про перегляд судових рішень подаються до Верховного Суду України

безпосередньо. Відтоді, станом на 6 листопада 2015 р., до Верховного Суду України надійшло загалом 9 тис. 777 заяв, у тому числі щодо перегляду рішень в адміністративних справах — 5 тис. 598, цивільних — 2 тис. 793, господарських — 1 тис. 46, кримінальних — 340.

За цей же період допущено справ до провадження Верховного Суду України за 1 тис. 94 заявами, у тому числі щодо перегляду рішень в адміністративних справах — 581, цивільних — 373, господарських — 92, кримінальних — 48.

У 2014 р. кількість цивільних справ, розглянутих судами з порушенням строків, установлених ЦПК, зменшилася на 15,4 % порівняно з 2013 р.; але питома вага справ, розглянутих понад строки, передбачені ст. 157 ЦПК, залишилася майже така сама і становила 6 % [у 2013 р. — 5,9 %].

Кількість адміністративних справ, розглянутих загальними місцевими та окружними адміністративними судами з порушенням строків, передбачених КАС, зменшилася на 19,9 % порівняно з 2013 р., але їх частка від кількості справ, провадження в яких закінчено, залишилася майже на такому самому рівні й становила 11,2 % [у 2013 р. — 11,4 %].

Місцеві господарські суди у 2014 р. понад строк, передбачений ГПК, вирішили 5 спорів, або 0,003 % від кількості справ, провадження в яких закінчено. У 2013 р. таких спорів було 9, що становило 0,01 % від загальної кількості.

Упродовж 2014 р. кількість кримінальних проваджень, справ, у яких підготовче судове засідання й судовий розгляд призначені з порушенням строків, передбачених положеннями статей 314 і 316 КПК 2012 р. та статей 241 і 256 КПК 1960 р., збільшилась у 3,3 раза й становила 9,6 тис. [у 2013 р. — 2,9 тис.], або 7 % від кількості справ, провадження в яких закінчено [у 2013 р. цей показник був на рівні 1,7 %].

Однак покращилася ситуація з якістю ухвалення місцевими загальними судами судових рішень у кримінальних провадженнях, справах. В апеляційному порядку скасовано та змінено вироки стосовно 10,5 тис. осіб, що на 26 % менше, ніж у 2013 р. [14,1 тис.]; їх частка від кількості тих, щодо яких постановлено вироки місцевими загальними судами, становила 9,2 % [9,3 %].

У 2014 р. також зменшилася на 19,3 % кількість скасованих і змінених в апеляційному порядку постанов у справах про адміністративні правопорушення — 5,6 тис. [у 2013 р. — 6,9 тис.]. Їх частка від ухвалених постанов залишилася на рівні попереднього року — 0,8 % [у 2013 р. — 0,8 %].

У минулому році в апеляційному порядку скасовано й змінено 30,1 тис. рішень у цивільних справах, що порівняно з 2013 р. менше на 15,7 % [у 2013 р. — 35,7 тис.]. Їх частка від кількості ухвалених рішень також залишилася на рівні попереднього року і становила 4,9 % [у 2013 р. — 4,9 %].

Скасовано і змінено в апеляційному порядку 51,4 тис. постанов у адміністративних справах, що в 4,1 раза менше порівняно з 2013 р. [211,8 тис.]. Їх частка від кількості тих, що ухвалені місцевими (окружними та загальними) судами, становила 25 % [у 2013 р. — 86 %]. Це зумовлено значним зменшенням надходження на розгляд до апеляційних судів справ, пов'язаних із соціальними виплатами, які в попередні роки розглядалися місцевими судами, у зв'язку з неодноразовими змінами законодавства щодо підсудності справ цієї категорії.

Зменшилася кількість скасованих та змінених в апеляційному порядку судових рішень у господарських справах, проте їх частка від кількості ухвалених місцевими господарськими судами залишилася на рівні попереднього року. Так, згідно з даними Вищого господарського суду України в апеляційному порядку скасовано та змінено 6,6 тис. судових рішень місцевих господарських судів, що на 8,5 % менше, або 2,9 % [2,9 %].

Усі цифри я наводжу переважно не для вас, делегатів. Ви всі — судді. Кожен із вас знає і кількісні, і якісні показники роботи судів. Проте тут, на з'їзді, присутня велика кількість представників органів державної влади, ЗМІ, громадянського суспільства. Тому статистичні дані я озвучив більшою мірою для них, щоб показати: якою б складною не була ситуація в нашій державі, які б реформи не розпочиналися, суди не зачинилися й нікуди не зникли, а судді продовжують працювати і щоденно виконують свої обов'язки — розглядають справи. Для нас — це буденність.

Проте така наша буденна робота в реаліях останніх років набула нового змісту. Розпочалася й триває чергова, нова судова реформа, яка має всі шанси стати найглибшою, адже проводиться на конституційному рівні.

Судова реформа — частина загальнодержавних змін, які зараз відбуваються та, безумовно, впливають на стан здійснення судочинства вітчизняними судами. Адже реформування — це той процес, який не може бути легким і зручним для всіх. До того ж реформаторські ініціативи часто бувають радикальними та політично забарвленими, а рівень підготовки законопроектів, м'яко кажучи, залишає бажати кращого.

Крім того, вже котрий рік до діяльності органів судової влади прикута суспільна увага. Тижня не минає, щоб ЗМІ не поширили нові звинувачення політиків суддям: і корумповані всі, і непрофесійні, і протидіють очищенню, і реформ теж не бажають, і взагалі — судді винні в усіх бідах нашої держави. Хто тільки не говорить про те, що рівень суспільної довіри до судів — критично низький.

Складається стійке враження, що вся ця негативна піар-кампанія щодо судів спеціально проводиться для відвернення уваги людей від того, що економічні реформи гальмуються і не дають позитивного ефекту. І зрозуміло, що збереження в суспільстві високого градусу невдоволення судами вигідне саме тим політикам, які проштовхують ідею тотального звільнення всіх без винятку суддів, адже більшість ораторів навіть не намагається послуговуватися фактами та об'єктивною інформацією, коли говорить про суди.

Згадаю хоча б нещодавнє (21 жовтня) схвалення Урядом принципів реформування судової системи, наріжним каменем яких було звільнення всіх суддів. Як бачимо, судовою реформою займаються всі, хто хоче. Уряд з легкістю пропонує радикальні кроки, хоча на той час уже було відомо, що з дня на день очікується прийняття Європейською комісією «За демократію через право» (Венеціанською комісією) відповідного висновку щодо пропозицій конституційних змін. Вищий орган виконавчої влади переймається проблемами судової влади, хоча згідно з Конституцією України та Законом від 27 лютого 2014 р. № 794-VII «Про Кабінет Міністрів України» здійснює виконавчу владу й має величезну кількість власних нереалізованих реформ. Але знову ж таки інформаційним приводом для дій Уряду стали низький рівень довіри до судів і корупція в судовій системі.

Тож поговорімо знову про цей рівень, хоча тема далеко не нова. Так, проблема недовіри громадян до судів у нас є, за останні роки вона загострилася та вийшла на перший план. Проте звертаюся зараз більшою мірою до присутніх тут ЗМІ: кожного разу, коли озвучуються результати тих чи інших соціологічних досліджень, звертайте увагу на респондентів, які брали участь в опитуванні, — і ви одержите іншу картину, ніж видається на перший погляд.

Не буду перераховувати всі дослідження, які свідчать про зазначене. Наведу одне, але дуже показове. На початку цього року компанія *Research & Branding Group* презентувала результати соціологічного дослідження на тему «Оцінка роботи судової системи України», опитування для якого проводилося в 22 областях України та м. Києві (за винятком АР Крим, м. Севастополя, Донецької та Луганської областей) у листопаді й грудні 2014 р.

Опитування складалося з двох частин: загальнонаціонального, респондентами якого було все населення України, та спеціалізованого, респондентами якого були учасники судових процесів. Результати опитування показали, що рівень довіри населення до судів напряму залежить від того, звідки люди одержують інформацію про роботу суддів. Так, учасники спеціалізованого опитування довіряють судам значно більше, ніж учасники загальнонаціонального опитування (40 % і 13 % відповідно). При цьому показово, що 87 % респондентів загальнонаціонального опитування ніколи не брали участі в судових розглядах.

Тому вкотре хотів би наголосити: проблему низького рівня довіри до судів ми маємо вирішувати й робити це так швидко, як тільки можемо, бо це ненормально і неприйнятно для демократичної держави, коли люди, які не мають і не мали жодного стосунку до судів, заявляють, що не довіряють цій інституції.

Суспільна довіра до суду тісно пов'язана із суддівською незалежністю. Ця довіра не обмежується думкою окремих громадян — сторін у конкретних справах. Консультативна рада європейських суддів у п. 12 Висновку від 1 січня 2001 р. № 1 (2001) наголошує, що судовій владі повинні довіряти не лише сторони окремої судової справи, а й суспільство в цілому. Таким чином, суддя не просто повинен насправді бути вільним від будь-яких зв'язків, прихильностей, упередженості, він чи вона також повинні вважатися вільними від цього з точки зору розсудливого спостерігача. Інакше довіру до судової влади може бути підірвано.

Результати різних соціологічних опитувань дають змогу виявити проблему та вивчити її причини. Але зараз ми спостерігаємо зворотне: саме ті результати, які показують низький рівень довіри до судів, політики радо використовують як підґрунтя до закликів «звільнити всіх суддів», і, звичайно ж, не втомлюють себе аналізом цих даних.

Тепер щодо професійності суддівського корпусу. Я навмисне розпочав доповідь зі статистичних даних, які яскраво свідчать: з року в рік судова система стабільно працює, а судді — розглядають справи. Як бачите, з мільйонів судових рішень, які ухвалюють місцеві суди, в апеляційному порядку скасовуються чи змінюються лише близько 10 %. Що це значить? Це значить, що розтиражовані звинувачення суддів у непрофесійності — не що інше, як голослівне твердження. Крім того, у більшості справ сторони не сумніваються в законності й справедливості ухваленого судом рішення, адже навіть не оскаржують його.

Звертаю увагу й на те, що кількість заяв, які чекають розгляду в Європейському суді з прав людини, так само не є показником низького рівня професіоналізму суддів України. Дійсно, за останніми даними і в 2014 р., і в поточному періоді 2015 р., Україна лідирує за кількістю таких заяв. Зокрема, станом на 30 вересня 2015 р. в ЄСПЛ перебуває 14 тис. 250 заяв проти України, що становить 21,5 % від загальної кількості заяв. Україна тримає першість щодо цього показника.

Це, звісно ж, дуже прикро. Проте кількість заяв, які надійшли до розгляду, ще не свідчить про те, що вони обґрунтовані та будуть задоволені. Якщо проаналізуємо статистику розгляду ЄСПЛ заяв проти України, то побачимо, що переважна кількість із них по суті не розглядається.

Статистика ЄСПЛ не є секретом, ця інформація загальнодоступна й розміщена на офіційному сайті Суду.

Так, за даними ЄСПЛ (огляд 2014 р.) цим Судом було розглянуто 13 тис. 804 заяви проти України. З них 12 тис. 731 заяву було визнано неприйнятною або вилучено з реєстру справ з інших підстав. Рішення були винесені стосовно 1 тис. 73 заяв.

Крім того, у 2015 р. ЄСПЛ оприлюднив короткий огляд даних про свою роботу за період 1959—2014 рр. Згідно з цими даними за весь час перебування України під юрисдикцією ЄСПЛ цей Суд розглянув 57 тис. 3 заяви проти України, з яких 52 тис. 269 було визнано неприйнятними або вилучено з реєстру справ з інших підстав. Рішення були винесені стосовно 4 тис. 734 заяв.

Якщо ж говорити про те, які порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод констатує ЄСПЛ, знову ж таки звернімося до статистики цього Суду, наприклад, за 2014 р.

Так, із 40 рішень, ухвалених по суті ЄСПЛ у 2014 р. за заявами проти України, у 39 було констатовано принаймні одне порушення норм Конвенції. При цьому в 12 випадках було констатовано нелюдське й таке, що принижує людську гідність, поводження з особами в місцях позбавлення волі, 8 — невиконання судового рішення. До цих порушень суди не мають стосунку.

До речі, для того, щоб проаналізувати підстави задоволення ЄСПЛ заяв проти України, не обов'язково послуговуватися статистикою цього Суду. Ми можемо скористатися й тими даними, які офіційно оприлюднені органами влади України, наприклад Міністерством юстиції України.

На офіційному сайті Мін'юсту в розділі судових рішень, ухвалених ЄСПЛ проти України за ст. 6 Конвенції (а це право на справедливий суд), розміщено 546 таких рішень, більшість з яких (292 рішення) стосується саме порушення права людини на виконання рішення суду протягом розумного строку.

До того ж значна частина цих рішень стосується не однієї, а кількох заяв, а часом десятків і навіть сотень. Наведу найяскравіші приклади рішень у таких справах: «Алпатов та інші проти України» — одним рішенням ЄСПЛ задовольнив 108 заяв громадян; «Варава та інші проти України» — 119 заяв; «Кононова та інші проти України» — 90 заяв; «Нечепоренко та інші проти України» — 250 заяв; «ПМП «Фея» та інші проти України» — 127 заяв; «Харук та інші проти України» — 116 заяв; «Хворостяной та інші проти України» — 250 заяв; «Штабовенко та інші проти України» — 100 заяв; «Штефан та інші проти України» — 250 заяв; «Щукін та інші проти України» — 250 заяв.

Невже ці показники свідчать, що в Україні непрофесійні судді? Ні, не свідчать. Вони підтверджують існування хронічної проблеми, відповідальність за яку несе інша влада — виконавча. Але, як бачимо, відповідальні органи виконавчої влади більше зайняті ідеєю звільнення всіх суддів, ніж наведенням ладу в сфері виконання судових рішень задля зменшення кількості звернень наших громадян до ЄСПЛ.

Не можу оминути увагою й звинувачення в корупції. Знову ж таки, прикро визнавати, але корупційні прояви досі притаманні нашій судовій системі. Я навіть не хочу аналізувати причини корупції — це ганебне явище, неприйнятне і недопустиме, й виправдання суддям-корупціонерам немає.

Проте на звинувачення в тотальній корупції суддівського корпусу відповім. І відповім останніми, за 9 місяців 2015 р., статистичними даними Генеральної прокуратури України щодо так званих корупційних злочинів серед суддів. Так, у провадженні судів першої інстанції перебуває 35 кримінальних справ (проваджень) стосовно 39 суддів, які обвинувачуються у вчиненні так званих корупційних злочинів, досудове розслідування здійснюється стосовно 12 суддів, направлено до суду обвинувальних висновків щодо 8 суддів, стосовно трьох суддів постановлено обвинувальні вироки.

Навіть підсумувавши ці всі цифри, бачимо, що в 2015 р. лише 0,7 % від загальної кількості всіх суддів в Україні підозрюються, обвинувачуються чи засуджені за корупцію.

Проаналізуємо також соціологічні дослідження в цій сфері. На офіційному сайті Національної ради реформ усі можуть знайти свіжі результати опитування на тему «Рівень сприйняття корупції бізнесом», яке проводилося протягом серпня—жовтня 2015 р. У розміщеній презентації аналізується багато питань. Крім того, складено так званий антирейтинг органів влади. Відповідно до цих даних за останні півроку з тим, що державний орган примушував до дачі хабара, стикалися: 26,7 % респондентів — у податковій службі; 6,3 % — на митниці; 6 % — в агентствах земельних ресурсів; 5,2 % — у пожежній службі. У судах цей показник — 3,1 %.

Наголошу, що цими показниками я не виправдовую корупцію в судах. Йдеться про інше. За корупцію треба карати, і не тільки суддю, а й будь-якого чиновника. Але покарання має бути індивідуальним і самі по собі прояви корупції як притаманного всій державній машині явища не можуть слугувати виправданням популістських заяв деяких політиків — «звільнити всіх суддів».

Зауважу, що для напрацювання конструктивних пропозицій задля проведення нинішньої судової реформи створено відповідні професійні інституції, зокрема Раду з питань судової реформи (згідно з Указом Президента України від 16 жовтня 2014 р. № 812/2014), а також Конституційну Комісію (відповідно до Указу Президента України від 3 березня 2015 р. № 119/2015). У цих органах широко представлені політичні сили, присутні в парламенті. Крім того, активну участь беруть представники суддівського корпусу, у тому числі і я як Голова Верховного Суду України, голови вищих судів, голова Ради суддів України.

Думаю, всім присутнім відомі пропозиції щодо внесення змін до Конституції України стосовно розділу «Правосуддя», нещодавно схвалені Конституційною Комісією та підтримані кілька днів тому Національною радою реформ.

Насамперед зверну увагу, що ідея деяких членів Конституційної Комісії про тотальне звільнення всіх суддів не знайшла підтримки. І це, на щастя, дає надію, що такої помилки наша держава не припуститься.

Запевняю вас, що в процесі роботи над пропозиціями конституційних змін ми — представники суддівського корпусу — були свідомі своєї відповідальності та брали активну участь у роботі. Ми не стояли осторонь болючих проблем, переконували, пояснювали, доводили свою позицію. З деякими моментами члени Конституційної Комісії погодилися, деякі, на жаль, не були враховані. Проте ми не зупинятимемося й далі будемо доводити свою позицію, адже, по-перше, конституційний процес ще триває, а по-друге, внесенням змін до Конституції судова реформа не завершиться. Попереду нас чекає ще один етап — зміни законодавства з метою його приведення у відповідність із новими конституційними положеннями.

Це стосується, зокрема, такого надзвичайно болючого питання, як подальше перебування на посаді суддів, призначених на посаду вперше на 5-річний строк. Я дотримуюся думки, що порядок призначення цих суддів на посаду безстроково повинен бути передбачений на конституційному рівні задля унеможливлення будь-яких політичних маніпуляцій. Маю надію, що законотворці все ж повернуться до вирішення цього питання під час підготовки законопроекту до розгляду парламентом.

Я погоджуюся, що п. 19 Перехідних положень у запропонованій редакції законопроекту про внесення змін до Конституції України викладено не зовсім вдало. Безумовно, це викликало гострі дискусії в суддівському співтоваристві. Більшість суддів, які зараз призначені на 5-річний строк, побоюються, що таким чином вони будуть автоматично та за формальними підставами звільнені після закінчення строку перебування на посаді.

У зв'язку з цим хочу прояснити деякі моменти та знизити рівень напруги щодо зазначеного питання.

Зрозуміло, що після зміни Конституції всі судді призначатимуться на посаду відразу безстроково. Тому, звичайно ж, потрібно вирішити питання з тими суддями, які за чинною Конституцією мають статус призначених на так званий випробувальний 5-річний строк.

Чинне законодавство передбачає, що із закінченням цього 5-річного строку призначення на посаду повноваження судді припиняються. Якщо суддя бажає продовжити роботу на посаді, він заздалегідь звертається до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України із заявою про рекомендування для обрання суддею безстроково. Якщо суддя отримує таку рекомендацію, питання розглядає Верховна Рада України. Якщо суддя не подав відповідної заяви або ВККС відмовила в рекомендації, то суддя має бути звільнений. Але незалежно від того, скільки тривають ці процедури, суддя після закінчення 5 років із дня призначення на посаду вже не має повноважень здійснювати правосуддя до моменту отримання статусу безстроково обраного.

Власне кажучи, про це і йдеться в Перехідних положеннях до Конституції: повноваження суддів, призначених на посаду судді вперше, припиняються після закінчення 5-річного строку.

Але чи значить це, що судді не будуть автоматично звільнені? На засіданні Робочої групи Конституційної Комісії з питань правосуддя, суміжних правових інститутів та правоохоронної діяльності 30 червня 2015 р. ми обговорювали це питання. Лише два члени Робочої групи висловилися за те, щоб закріпити в Конституції положення про звільнення всіх суддів із посад. Натомість більшість (15 членів Робочої групи) підтримала пропозицію, що після закінчення 5-річного строку, на який судді були призначені Президентом, їх повноваження припиняються і вони можуть бути призначені безстроково відповідно до норм, передбачених новою Конституцією.

Я обстоюю й надалі обстоюватиму позицію, що такі судді не можуть бути звільнені лише за фактом спливу 5-річного строку перебування на посаді.

У контексті теми моєї доповіді не можу оминути увагою й ситуацію, яка склалася з обранням суддів на посаду безстроково. Ця ситуація викликає, м'яко кажучи, занепокоєння. Згідно з останніми оприлюдненими ВККС даними, станом на 31 жовтня 2015 р. 555 суддів чекають обрання на посаду Верховною Радою України. І це при тому, що вони пройшли передбачені законом перевірки у ВККС та рекомендовані для обрання на посаду безстроково чи для переведення в порядку безстрокового обрання, й до більшості суддів немає претензій.

Зазначена проблема виникла не сьогодні. Ще в листопаді 2014 р. я як Голова Верховного Суду України звертався до Голови Верховної Ради України з листом і акцентував увагу на цьому питанні. Тоді обрання безстроково очікували 267 суддів. Я наголошував, що така ситуація загрожує ефективності здійснення правосуддя, негативно відбивається на раціональному використанні бюджетних коштів, та просив ужити заходів щодо невідкладного вирішення Верховною Радою України питань про обрання суддів на посади безстроково.

Подібні звернення були неодноразові, і не тільки від Голови Верховного Суду. Проте минув майже рік, але ситуація не змінилася, а кількість суддів, матеріали яких лежать у парламенті, зросла удвічі.

Ті самі проблеми й зі звільненням суддів. Це взагалі не витримує ніякої критики: судді виявили бажання звільнитися з посади із загальних підстав (у зв'язку з досягненням 65-річного віку, у відставку, за власним бажанням), але не можуть звільнитися, бо парламент ніяк не проголосує за відповідну постанову.

У тому ж таки зверненні до Голови Верховної Ради України в листопаді 2014 р. я звертав увагу й на цей момент. Пленарне засідання Верховної Ради України, на якому було прийнято рішення про звільнення певної кількості суддів у відставку, за власним бажанням, відбулося 25 грудня 2014 р. Наступне з розгляду цих питань — більш ніж через півроку, 16 липня 2015 р.

При цьому проблема залишається, й у Верховній Раді України знову накопичилися матеріали щодо звільнення суддів і не розглядаються по суті. За останніми даними, відповідно до проекту Постанови Верховної Ради України № 3184 прийняття рішення про звільнення очікують 247 суддів, із них лише 4 — у зв'язку з набранням законної сили обвинувальним вироком щодо них, а інші (243) — у зв'язку з досягненням 65-річного віку, у відставку, за власним бажанням та у зв'язку з неможливістю виконувати свої повноваження за станом здоров'я.

Проект Постанови № 3184 вносився на розгляд Верховної Ради України 9 листопада 2015 р., але Постанову не було прийнято. Очікуємо, що він розглядатиметься сьогодні.

Судді терпляче чекають місяцями, а за цей час змінюється законодавство, зменшуються гарантії матеріального забезпечення, що, безумовно, позначається на рівні матеріального забезпечення суддів, які йдуть у відставку. Тому зрозуміло, що деяким суддям терпець уривається і вони змушені звертатися до суду за захистом своїх прав.

Так, 16 вересня 2015 р. Судова палата в адміністративних справах Верховного Суду України прийняла, без сумніву, знакове рішення: задовольнила позов нашої колеги, судді апеляційного суду, до Верховної Ради України про визнання бездіяльності протиправною. Вимоги позивачки ґрунтувалися на тому, що вона не отримала вихідну допомогу внаслідок протиправної бездіяльності парламенту в зв'язку з несвоєчасним розглядом питання про прийняття її відставки.

Цей спір яскраво ілюструє процедурні недоліки вирішення парламентом питань звільнення суддів, обраних безстроково. Так, у січні 2014 р. суддя подала заяву про звільнення її з посади у відставку, 11 лютого 2014 р. Вища рада юстиції прийняла рішення про внесення подання про її звільнення до парламенту, 14 лютого це подання надійшло до апарату Верховної Ради України. Однак Постанову Верховна Рада України прийняла тільки 25 грудня 2014 р.

У зазначеній справі Судова палата в адміністративних справах Верховного Суду України проаналізувала порядок звільнення судді у відставку, визначений Конституцією та законами України, та дійшла висновку, що Верховна Рада України діяла з порушенням відповідних вимог закону й допустила протиправну бездіяльність.

Але так видається, що парламент і на судове рішення реагувати не поспішає. Практично два місяці минуло з часу, коли Верховний Суд України прийняв відповідну постанову, а судді так і чекають на звільнення.

Для нас як для юристів цілком зрозуміло, що подібна ситуація — ненормальна і не має під собою правового підґрунтя. Але політики не хочуть цього розуміти. І, на жаль, звернення з цього приводу поки що проблеми не вирішують. Тож, на мою думку, з'їзд може висловитися про ситуацію, що склалася, — і щодо обрання суддів на посади безстроково, і щодо звільнення. Тим більше з огляду на ту ініціативу, яка була озвучена Головою Верховної Ради України Володимиром Гройсманом: не обирати безстроково суддів, які майже рік очікують рішення парламенту, а вивільнити їх посади для проведення нових конкурсів.

Здійснювати свої функції судовій владі в умовах судової реформи — це завжди нелегко. Відбуваються політичні зрушення, зміни в законодавстві, злам суспільних стереотипів, і при цьому судді повинні залишатися врівноваженими і виконувати свою роботу. Це ще складніше в нинішніх умовах, коли суди перебувають під шквалом нищівної критики та звучать радикальні заклики звільнити всіх. Судді такі самі люди і так само розчаровуються та зневірюються у власному майбутньому.

Проте будьмо чесними і перед собою. Ми можемо критикувати законодавчу, виконавчу владу, політиків за безпідставні звинувачення судів. Справді, звинувачення в більшості такими і є — огульними та безпідставними. Проте замислімося над тим, а чи ми з вами, судді, усе зробили для того, щоб під гаслами «судова реформа» нас усіх не намагалися позбутися.

Уже скільки говорилося про відновлення довіри до судової влади, скільки способів відновити цю довіру пропонувалося. Судова влада також демонструє прагнення до підвищення рівня довіри суспільства. Рішенням від 20 червня 2014 р. XII позачерговий з'їзд суддів України, зокрема, доручив Раді суддів України розвивати комунікацію з представниками ЗМІ та громадськістю, органам суддівського самоврядування, головам судів усіх рівнів, суддям — продовжувати вживати заходів щодо забезпечення інформаційної відкритості діяльності судів, підвищення рівня довіри громадян до правосуддя, зміцнення авторитету судової влади.

Більше року минуло, проте яскравих і позитивних результатів це не дало. Чому ж усе продовжується? А тому, що суспільство не бачить змін у нашій системі. Люди не бачать і не відчувають, що суддівський корпус — здоровий і сам очищується, змінюється, а тому й вірять популістам.

Урешті-решт судді повинні самі дати сигнал до змін своєю щоденною поведінкою, а не декларативним прийняттям рішення на з'їзді. Тут дуже доречно згадати вислів державного й політичного діяча, національного героя Індії, відомого в усьому світі, Махатми Ганді: «Щоб змінити світ навколо, ви повинні змінити себе». Ця проста істина — нам на допомогу. Ми можемо й далі займати позицію невдоволеного глядача, сприймати негативні відгуки щодо всіх суддів загалом як невідворотне зло, нічого не робити та просто чекати подальшого розвитку подій. Але зрозуміймо: суспільство змінилося, і просто так, тихо і спокійно, ситуація не вирівняється і довіра до суддів не повернеться.

Тут можливі лише два варіанти. Або люди побачать реальні зміни в судовій системі й самі зрозуміють, що переважна кількість суддів — порядні, професіонали своєї справи, або все залишиться як є — і люди будуть радо підтримувати нав'язану політиками ідею «звільнити всіх суддів».

Тому всі ми повинні почати із себе, змінитися самі, змінити систему зсередини. І що важливо — продемонструвати ці зміни людям. Ми повинні бути відкритими. Навіть більш відкритими, ніж зобов'язані за законом, адже відкритості вимагає сьогодення.

Судді — професійні юристи, більшість із них не вивчала правил спілкування з громадськістю, тому перебувати в процесі комунікації для суддів незвично, та й, визнаймо, некомфортно. Будь-якій людині, а судді тим більше, неприємно, коли її розглядають «під лупою» та вимагають пояснити, чому вона вчинила так, а не інакше, чому живе так, а не інакше. Усе це так.

Але, з іншого боку, судді повинні зрозуміти, що підвищена відповідальність перед суспільством і публічність —

це наші реалії. Увага до судів і суддів буде прикута ще не рік і не два. Суспільство нас прискіпливо вивчатиме, контролюватиме, критикуватиме і звинувачуватиме в тих чи інших негараздах ще дуже довго, хочемо ми того чи ні.

Ми не можемо і не повинні цього заперечувати, ми не можемо вдавати, що все нормально і якось воно минеться. Бо від нас, від нашої поведінки і ставлення до всіх процесів, які відбуваються в суспільстві, залежатиме не тільки наше майбутнє. Як би парадоксально це не звучало, але від нашої, нинішніх суддів, поведінки й реакції на суспільні процеси певним чином залежить і доля судової системи загалом.

Чому я так говорю? Тому що декларована владою судова реформа — це прекрасний привід для введення в дію радикальних закликів «звільнити всіх суддів». Адже ці заклики одержують безпрецедентно високий рівень суспільної підтримки. А ви чудово розумієте, що політики використовують щонайменшу можливість скористатися суспільною думкою для підвищення свого рейтингу.

Тому закликаю всіх не з примусу, а з власного, усвідомленого бажання змінити ставлення до процесів, які зараз відбуваються в державі, суспільстві, у містах, селищах і селах, де ви проживаєте. Несправедливий стереотип «в усьому винні судді, всіх їх треба звільнити, а суди — ліквідувати та створити нові» вже міцно сформувався. Тому ми повинні докласти максимум зусиль, щоб самим зламати його.

Укотре висловлюся, що органи судової влади, суди і судді повинні активно співпрацювати зі ЗМІ, давати коментарі в максимально можливих і допустимих за законом межах. Про хороше в діяльності судів ніхто, крім нас, не розкаже, й позитивний імідж нам ніхто створювати не буде. Суди й органи судової влади повинні брати активну участь у формуванні інформаційного простору, самі надавати коментарі та інформацію, яка може цікавити суспільство, а не бути стороннім глядачем.

Проаналізуймо, чи все від нас залежне ми робимо? Я думаю, що не все. І тут хочу зосередити вашу увагу на тому, що від органів судової влади, так би мовити, центральних, залежить багато, але далеко не все. Суспільна думка про суддів формується не від того, скільки разів засідає Рада суддів України, Вища кваліфікаційна комісія суддів Укрїни чи Вища рада юстиції і які організаційні питання вони вирішують. Це все цікаво більшою мірою суддям чи правникам, які безпосередньо стикаються з роботою судів.

Навпаки, суспільну думку формують ті люди, пересічні громадяни, які проживають у містах і селах, ваші сусіди, знайомі, відвідувачі судів і не тільки. Якщо вони на місцевому рівні бачать негідну поведінку хоча б одного судді, абсолютно закономірно, що вони переносять свій негативний висновок про діяльність судів та особистісні характеристики суддів на весь суддівський корпус.

Тому чи не найголовніше, що кожен з нас може й повинен зробити, — це почати із себе, зі своєї поведінки. Ввічливість і стриманість, поміркованість і скромність — хіба це так важко? У невеликих містечках заробітна плата судді значно вища, ніж у більшості мешканців. Тому звісно, що суддя може дозволити собі більше. Може. Але чи повинен це демонструвати? Я впевнений, що в сьогоднішніх умовах — ні, не повинен. Навпаки, не варто дратувати людей демонстрацією своїх статків, дорогими машинами, незважаючи на їх законне походження. Невже судді не бачать, яка хвиля збурення підіймається, коли йдеться про матеріальний стан судді? Таких суддів може бути лише кілька. А бруд і негатив летить на всіх.

Зупинюся на питанні щодо забезпечення комфортних умов перебування в суді для відвідувачів, надання повної інформації про діяльність суду, ввічливості працівників апарату. Це ніби звичайні побутові речі. Але вони дуже важливі, бо ж існує прямий зв'язок між тим, наскільки задоволені громадяни умовами перебування в суді, та оцінкою, яку вони дають неупередженості суду й справедливості судового розгляду. Це постійно підтверджують дані моніторингів стану незалежності суддів в Україні.

Дехто може заперечити: мовляв, немає фінансування для цих потреб. Погоджуся, що судова система фінансується вкрай погано. Проте ввічливість і люб'язне ставлення до людей, вільний доступ до зали судового засідання, надання можливості скористатися столом і стільцем, повнота та якісне оформлення інформаційних стендів можна забезпечити без грошових витрат.

Щодо професійних стандартів поведінки. На жаль, і з цим у нас не все гаразд. Кілька тижнів тому було оприлюднено спеціальну доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за результатами моніторингу застосування нового КПК судами м. Києва. Аналізувалася велика кількість питань. Але що неприємно вразило: у 36,7 % спостережень особи, які проводили моніторинг, стали свідками неналежної поведінки суддів — вони обмінювалися жестами з присутніми, залишали приміщення без оголошення перерви, мали неналежний зовнішній вигляд, некоректно ставилися до учасників процесу, були ознаки упередженості суддів.

Наведу цитату з цієї доповіді: «найбільше до себе привертають увагу випадки користування суддями телефоном та читання преси у залі судового засідання. …Зазначені спостереження підтверджують, що недаремно в українському суспільстві вже давно сформувалось негативне ставлення до судів, а суддівська гілка влади справедливо та об'єктивно піддається жорсткій критиці… незважаючи на вказану реакцію суспільства, судді не вважають за необхідне змінити своє ставлення до пересічного громадянина та змінити свою поведінку, що продовжує дискредитувати суддівський корпус…»

Я навіть не знаю, як прокоментувати. Якщо навіть присутність спостерігачів у залі судового засідання не дисциплінує суддів, то заперечити такий висновок складно. Усе, що сказано цією цитатою, ще раз підтверджує: негідна, неетична поведінка лише одного судді псує імідж усієї системи.

За негідну поведінку суддя може бути покараний у дисциплінарному порядку. Проте цього недостатньо. Поведінка такого судді повинна знайти осуд у його ж колег. Ми, судді, на своєму локальному рівні зборів у суді повинні самостійно й оперативно реагувати на будь-які, навіть найменші порушення, які допускає наш колега. Хай це незручно, можливо, некомфортно і навіть трохи соромно. Але визнайте, що це необхідно. У суддівських колективах краще знають, хто «хронічно» запізнюється на судові засідання, хто не навчений ввічливості й тому подібне. Не чекайте реакції «згори» чи скарги обуреного відвідувача, на подібні недоліки реагуйте у вашому трудовому колективі.

Я вже не кажу про такі кричущі випадки, які кидають тінь на всю судову систему, як, наприклад, усім відома ситуація із суддею Макарівського районного суду Київської області Владиславом Оберемком. Незалежно від того, чим закінчиться кримінальне провадження за таким фактом, поведінка цього судді, безумовно, заслуговує публічного осуду колег.

І взагалі, на будь-який, навіть найменший прояв негативу всередині судової системи першими повинні реагувати органи суддівського самоврядування, від найнижчого до найвищого рівня. Бо ж відсутність реакції дає суспільству неправильний сигнал: якщо судді мовчать, значить погоджуються з негідною поведінкою свого колеги, вважають її нормальною. А повинно бути навпаки: люди мають бачити, що самі судді вважають таку поведінку неприйнятною і не бояться говорити про це відкрито.

До речі, про кримінальні провадження. Як тільки розпочинається досудове розслідування кримінального провадження з підозрюваним суддею, його початок у всіх на устах. ЗМІ рясніють новинами, судові засідання з обрання суддям запобіжних заходів надзвичайно популярні. А далі? А далі виникає таке враження, що органи прокуратури втрачають інтерес до логічного завершення подібних проваджень. Досудове розслідування кримінальних проваджень щодо суддів Сергія Вовка, Оксани Царевич, Віктора Кицюка триває вже майже рік.

І тут виникає запитання до Генеральної прокуратури України. Скільки можна розслідувати? Якщо є докази вчинення суддями злочину — обвинувальні акти мають бути передані до суду. Якщо немає таких доказів — провадження повинно бути закрите. Це не ті справи, які допустимо тягнути роками. Тут питання великого суспільного резонансу, підозрювані чекають результату, всі судді чекають. Навіть більше, результату чекає суспільство.

Я не маю доступу до матеріалів цих кримінальних проваджень, тож не можу і не буду давати будь-яких оцінок щодо наявності чи відсутності в діях суддів складу злочину. Але їх поведінку на початку розслідування все ж таки прокоментую, оскільки свого часу я виконав обов'язок, передбачений законом, внісши відповідні подання про затримання суддів до Верховної Ради України.

Я не знаю, чи навмисне, але судді на початку розслідування обрали тактикою захисту демонстративну відмову від одержання викликів до слідчого. Таким чином вони самі спровокували ситуацію, в якій опинилися, але водночас підставили під удар і всю судову систему.

Упевнений, що подібна тактика — неправильна. Незалежність суддів — це обов'язковий атрибут будь-якої демократичної держави. Проте гарантії незалежності не слід плутати з ухиленням від виконання обов'язків підозрюваного в кримінальному провадженні. Незалежність — це не синонім вседозволеності. Вона існує для того, щоб судді захистити від неправомірного впливу, а не для того, щоб дати йому захиститися від закону.

На момент, коли у Верховній Раді України вирішувалися подання Генерального прокурора про затримання, судді змінили тактику, прийшли до парламенту, а також почали ходити на допити. Тож навіщо було створювати таку ситуацію, заганяти її в глухий кут, привертаючи увагу суспільства?

Суддя завжди залежить від закону, від Кодексу суддівської етики. І в подібних ситуаціях судді повинні діяти відповідно до професійних етичних норм і закону, захищатися від підозр законними способами, але ж не поводитися зухвало, прикриваючись незалежністю. Підозра ще не свідчить про те, що суддя вчинив злочин. Суддя лише підозрюється, а слідчий, у свою чергу, повинен зібрати докази й або підтвердити підозру, або спростувати її. Тому, на мою думку, самі судді мають бути зацікавлені у встановленні істини і в тому, щоб розсіяти всі підозри слідства.

Проте деякі судді цього не розуміють або вперто не хочуть зрозуміти, адже подібна ситуація також складається й у процесі розгляду Вищою радою юстиції питань дисциплінарної відповідальності суддів. Особливо тих, у діях яких згідно з висновками Тимчасової спеціальної комісії з перевірки суддів судів загальної юрисдикції вбачаються ознаки порушення присяги. Як тільки це питання вноситься в порядок денний засідання Вищої ради юстиції, на більшість суддів, які одержують виклик на засідання, масово «нападають» різні хвороби. Ще раз повторю, що подібна тактика — це всім відома «тактика страуса». Але також усім відома й нульова ефективність такої тактики. Відсутність на засіданні Вищої ради юстиції судді лише затягне вирішення питання, а не дасть змоги уникнути розгляду.

Знову ж таки хочу звернути увагу суддівських колективів на подібні ситуації: реагуйте на них, допоможіть, підкажіть судді, як слід себе вести, адже така поведінка неправильна й не личить судді.

Також доповню, що в умовах проведення судової реформи надзвичайно важливою є згуртованість органів судової влади, а також оперативна робота та конструктивна співпраця. Не можу обійти увагою той факт, що в нас, на жаль, з цим теж є проблеми.

По-перше, Вищій раді юстиції варто активніше зайнятися питаннями, які мають суспільний інтерес і резо-

нанс — розглядом висновків Тимчасової спеціальної комісії з перевірки суддів судів загальної юрисдикції, а також звернень Міністерства юстиції України про порушення суддями вимог щодо несумісності, визначених Законом від 16 вересня 2014 р. № 1682-VII «Про очищення влади». Потрібно нарешті вирішити по суті ці питання і припинити подальші політичні спекуляції на тему протидії суддів очищенню системи.

По-друге, Рада суддів України та ВККС мають знайти способи швидкого й конструктивного діалогу щодо погодження нормативних документів. Насамперед я кажу про ті, які стосуються первинного кваліфікаційного оцінювання суддів. Уже й так пройшли визначені законом строки початку оцінювання, а подальше затягування цього процесу знову викликає звинувачення судової влади в тому, що судді протидіють оцінюванню й усілякими способами гальмують його.

Хочу також процитувати кілька пунктів із нового Висновку Консультативної ради європейських суддів від 16 жовтня 2015 р. № 18 (2015), який має назву «Позиція судової влади та її відносини з іншими гілками державної влади в умовах сучасної демократії».

«Судова влада — одна з трьох основних, але рівних гілок сучасної демократичної держави. Усі три гілки влади служать державі й повинні бути відповідальними за свої дії одна перед одною. У демократичній державі, заснованій на принципах верховенства права, жодна з гілок державної влади не може діяти у своїх інтересах, вони діють в інтересах народу в цілому» (п. 6). «Як всі інші гілки влади, судова повинна також завоювати довіру і впевненість, будучи відповідальною перед суспільством та іншими органами влади держави» (п. 19).

«Судова влада повинна існувати в інтересах верховенства права і тих, хто потребує захисту і справедливості. Тому судова влада стикається з необхідністю демонстрації іншим органам влади й суспільству в цілому, застосування влади, повноважень і незалежності, які на неї були покладені» (п. 21). «Діалог з громадськістю, безпосередньо або через ЗМІ, має першочергове значення в поліпшенні знання громадян про закон і збільшенні їх впевненості в судовій владі. У той час, коли є ризик залучення ЗМІ, суди можуть допомогти уникнути публікації перекручених фактів шляхом активного співробітництва та роз'яснень. Таким чином, судова влада може звітувати перед громадськістю та гарантувати, що суспільне сприйняття системи правосуддя є точним і відображає зусилля, докладені суддями. Далі, в продовження цих позитивних кроків, судді можуть також навчити громадськість межам, у яких діє судова система» (п. 32).

І чи не найголовніше: «Судова влада, як одна з трьох гілок влади держави, несе відповідальність перед народом, якому вона служить. Відповідно для судової, як і інших влад держави, пріоритетним завжди повинен бути інтерес суспільства, оскільки це основна цінність. Для цього необхідно, щоб судова влада усвідомлювала соціально-економічні умови, у яких повинні працювати інші дві гілки державної влади» (п. 40). «У своїх відносинах з іншими двома гілками державної влади судова влада повинна уникати лобіювання та акцентування тільки на своїх інтересах. Правильніше, якщо судова влада візьме на себе відповідальність перед суспільством, якому вона служить. Судова система має проявити розуміння та відповідальність щодо потреб суспільства та дефіциту державної скарбниці» (п. 41).

З огляду на зазначене хочу скористатися присутністю тут народних депутатів, представників ЗМІ та звернутися до всіх громадян — і до політиків, і до представників ЗМІ, і, безумовно ж, до суддів.

Усі ми хочемо миру, стабільності, спокою та процвітання нашої Вітчизни, яка зараз переживає нелегкий і тривожний час. У цей період насамперед влада повинна об'єднувати людей, формувати в громадян упевненість у непорушності правопорядку. Розпалювання ворожнечі всередині суспільства ще ніколи нічого доброго не приносило.

Уже пройшла виборча кампанія до місцевих рад, яка традиційно супроводжується сплеском політичного популізму. Тому закликаю насамперед політиків утримуватися від безпідставних звинувачень усієї судової системи. Це — безвідповідально стосовно всього українського суспільства, такими своїми необдуманими діями ви підвищуєте рівень напруги та провокуєте людей на агресію, яку потім самі ж не можете контролювати.

Особливо важливо, щоб об'єктивними та стриманими у своїх судженнях і висловлюваннях були представники органів влади, які не лише впливають на думку суспільства в нашій державі, але й формують імідж України на міжнародній арені.

У цьому контексті хочу згадати, наприклад, Висновок Венеціанської комісії від 23 березня 2015 р. щодо Закону «Про судоустрій і статус суддів» і внесення змін до Закону «Про Вищу раду юстиції». Оцінюючи положення проекту Закону про запровадження кваліфікаційного оцінювання суддів, Венеціанська комісія в п. 72 свого Висновку зазначила: «Під час зустрічі в Парижі представники органів влади надали докладні роз'яснення мети цього положення. Вони підкреслили основні проблеми як з корупцією, так і з некомпетентністю працівників судових органів, які є результатом політичного впливу на призначення суддів у попередній період. Разом з тим представники органів влади також підкреслили майже повну відсутність довіри суспільства до чесності або компетентності судових органів. За словами представників органів влади, у цих умовах був вибір між звільненням усіх суддів з посад і запрошенням їх повторно подати свої кандидатури на посади (що не бажано) та їх оцінюванням у спосіб, який пропонується в статті 6 Перехідних положень».

У п. 72 цього ж Висновку зазначено: «Якщо ситуація є такою, як описали представники влади, то може бути необхідним і виправданим вжити надзвичайних заходів для виправлення цих недоліків».

Як бачимо, Венеціанська комісія у своїх висновках послуговується тим, що сказали представники влади. Тож для таких осіб дуже небезпечно говорити те, що хочеться, а не те, що є насправді. Свідоме чи несвідоме висловлення необдуманих та популістських заяв призводить до того, що враження міжнародних інституцій про наші реалії та проблеми спотворюється.

Це, зокрема, стосується такого собі штучно створеного штампу, як «відновлення довіри до судової влади». Парламент навіть закон такий окремий прийняв — «Про відновлення довіри до судової влади в Україні». Людям постійно повторюють, що довіру до судів треба відновлювати, формуючи стійкий стереотип: цієї довіри немає взагалі.

Це не відповідає дійсності. Справді, різні соціологічні дослідження дають різні результати рівня довіри. Я вже говорив, що дуже багато залежить від характеристики респондентів, які беруть участь в опитуваннях. Традиційно (і це підтверджують результати різних соціологічних досліджень) учасники судових процесів довіряють судам значно більше, ніж особи, які ніколи не були в суді.

Проте який би рівень довіри до судової влади не показували опитування (чи то 4 %, чи то 40 %), не можна говорити, що її немає взагалі й довіру треба відновлювати. Натомість ми можемо й повинні говорити про зміцнення авторитету судів і, як наслідок, підвищення рівня довіри до судової влади. Штамп «відновлення довіри» треба зламати, він створений штучно й використовується невиправдано.

Звертаюся також до представників ЗМІ. Ви так само — частина українського суспільства, патріоти і професіонали своєї справи. Ви завжди перебуваєте в авангарді подій, від вас значною мірою залежить не тільки поінформованість суспільства, але й те, які думки в людей виникають і які стереотипи формуються. Не тиражуйте лише негатив у гонитві за популярністю. Послуговуйтеся об'єктивними фактами, висвітлюйте альтернативні точки зору, звертайтеся за коментарями до судів та органів судової влади. Від того, наскільки якісно й повно ви подаватимете інформацію про діяльність судової системи, залежить рівень загальної правової освіченості та культури населення, яке в переважній кількості не має юридичної освіти.

Звертаюся до всіх суддів. Ми — частина українського суспільства. Ми не можемо й не повинні протиставляти себе суспільству, ігнорувати ті складні соціально-економічні умови, які зараз склалися. Ми маємо служити суспільству, людям, справедливості та верховенству права. Судді, безумовно, повинні якісно й ефективно виконувати професійні обов'язки незалежно від того, здійснюється судова реформа чи ні. Але в реаліях сьогодення суддівський корпус має також продемонструвати, що судді усвідомлюють свою відповідальність перед суспільством, поважають і розуміють ті високі вимоги, які суспільство зараз ставить перед нами, та готові відповідати цим вимогам.

Звертаюся до всіх і кожного з наших співвітчизників. Суди існують не для політиків і не для суддів. Суди існують для людей, і ваша довіра дуже важлива. Кожен із вас має бути впевнений, що його справа за необхідності буде розглянута будь-яким суддею неупереджено та справедливо. Цієї впевненості не досягти, коли звідусіль лунають звинувачення суддів у всіх гріхах. Тож послуговуйтеся фактами, піддавайте сумніву ті чи інші популістські заклики, аналізуйте ситуацію з використанням даних із різних джерел і формуйте власну думку.

Задумайтеся: ми вже другий рік фактично ходимо по замкненому колу. Судовій владі звідусіль дорікають тим, що судам суспільство не довіряє, але підвищити рівень довіри до судової влади неможливо в умовах, коли діяльність судів відверто шельмується. Треба нарешті розірвати це коло.

Нам усім треба припинити ділитися на соціальні групи за статусом чи місцем роботи, бо проблеми, які є в нашій державі й у суспільстві, не чужі, вони всі — наші спільні. Мудрий український народ дає рецепт вирішення проблем у відомому прислів'ї «Гуртом і батька легше бити». Тож візьмімо народну мудрість на озброєння та згуртуймося!

Щоб «побити» проблеми, допомагаймо один одному, разом радіймо перемогам і спільно переживаймо поразки. Усі разом змінюймо світ на краще. І почнімо кожен із себе.

Поважаймо не на словах, а на ділі один одного й несімо відповідальність за свої слова. Не важливо, де ми працюємо — будьмо виваженими, стриманими, конструктивними і якісно виконуймо насамперед свою функцію. Парламентарі мають приймати якісні закони, виконавча влада — їх виконувати, суди — розглядати правові конфлікти.

Я впевнений, що наша держава подолає всі проблеми й поборе виклики. Але для цього державна влада загалом, а не тільки судова, повинна без остраху спиратися на міцний фундамент суспільної довіри, розуміння та підтримку власних громадян.

Україна потребує незалежного суду, якому довіряють. Це — наша спільна висока мета, задля якої ми повинні об'єднатися, відкинувши суб'єктивні симпатії та антипатії.

Тому вважаю, що з'їзд суддів може висловитися щодо питання зміцнення авторитету судової влади. На рівні найвищого органу суддівського самоврядування судді повинні заявити, що готові змінюватися та прагнуть повернути довіру людей, але й усі інші державні органи повинні вживати дієвих заходів, спрямованих на зміцнення авторитету судової влади.

Думаю, що XIII з'їзд суддів України завершиться прийняттям багатьох важливих рішень, бо має бути порушено для обговорення велику кількість різнопланових питань. Тому бажаю вам, делегати з'їзду, плідної роботи, а також зважених і мудрих рішень.

Дякую за увагу.

ПРАВО ВЛАСНОСТІ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Міжнародна конференція з такою назвою, як уже повідомлялося в попередньому номері журналу, відбулася 22—23 жовтня у Верховному Суді України. Учасники заходу обговорили актуальні питання, пов'язані з правом на мирне володіння майном, зокрема особливості застосування рішень Європейського суду з прав людини у вітчизняній судовій практиці

Значна частина рішень Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), як було зазначено на конференції, стосується порушень гарантованого ст. 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Конвенція) права на мирне володіння своїм майном та меж втручання держави в це право.

Правом втручатися у мирне володіння майном наділена тільки держава, зазначив суддя ЄСПЛ у відставці, професор **Драголюб Попович** (Сербія). І таке втручання має спиратися на принципи справедливого балансу інтересів суспільства, держави та особи, виплати розумної компенсації (зокрема, сума повинна відповідати базовій вартості майна) та пропорційності.

У виступах професора, академіка НАПрНУ, д.ю.н. **Наталії Кузнєцової** і професора кафедри цивільного права №1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, д.ю.н. **Інни Спасибо-Фатєєвої** йшлося про те, що саме слід розуміти під об'єктами права власності, в тому числі нетиповими, у розумінні ст. 1 Першого протоколу до Конвенції, оскільки класифікація цих об'єктів, що застосовувалася в радянському праві, відходить у минуле, натомість з'являються інші, іноді «екзотичні», об'єкти такого права.

Наталія Кузнєцова звернула увагу на те, що офіційний переклад змісту ст. 1 Першого протоколу до Конвенції не містить терміна «власність». Автори Конвенції застосовують інший термін — «майно». У контексті ст. 1 Першого протоколу майно розуміють як сукупність інтересів економічного характеру: крім рухомого та нерухомого майна, це й інші матеріальні та нематеріальні права, зокрема акції, патенти, судові та арбітражні рішення, що передбачають відшкодування/компенсацію, право на пенсію, право землевласника на орендну плату, економічні права, пов'язані з веденням підприємницької діяльності, право займатися професійною діяльністю, правомірні очікування щодо певного стану речей у майбутньому, право вимоги і навіть клієнтура.

Об'єктом захисту згідно зі ст. 1 Першого протоколу може бути будь-який об'єкт, що має майнову цінність, тобто Конвенція об'єднує всі права фізичної або юридичної особи, які містять у собі майнову цінність (інша назва — «економічні активи»). Такий широкий підхід до визначення об'єктів, що забезпечуються державними гарантіями в розумінні ст. 1 Першого протоколу, підтверджується і юриспруденцією ЄСПЛ.

Відповідно до прецедентної практики ЄСПЛ ті випадки, в яких судове рішення, ухвалене на користь заявника, не було виконане, суд має тлумачити як порушення права на мирне володіння своїм майном.

Водночас, розглядаючи ст. 1 Першого протоколу до Конвенції та механізм її застосування, слід пам'ятати про три положення, що становлять зміст цієї статті: принцип мирного володіння майном, позбавлення майна, контроль за користуванням.

Вирішуючи питання про те, чи було порушено ст. 1 Першого протоколу, потрібно насамперед проаналізувати, чи є в позивача право власності або майно, що охоплюється змістом зазначеної

статті. Також необхідно з'ясувати, чи мало місце втручання держави у це право, чи відбулося позбавлення майна і, зрештою, яким є характер цього втручання.

Як саме тлумачить складні питання щодо права власності Конституційний суд Литовської Республіки на прикладі Литви, поінформував учасників конференції суддя цього Суду **Вітас Мілюс**. Зокрема, доповідач зазначив, що поняття власності та право на майно вважаються тотожними.

Голова Верховного Суду України, к.ю.н. **Ярослав Романюк** у своєму виступі наголосив на втручанні у право власності з огляду на його відповідність ст. 1 Першого протоколу до Конвенції на досвіді вітчизняних судів.

Право власності, зауважив він, захищається на найвищому рівні згідно зі ст. 1 Першого протоколу до Конвенції, тому держави-учасниці Конвенції зобов'язані поважати це право та гарантувати його захист, передусім на національному рівні. Водночас право на власність не абсолютне і за своєю правовою природою потребує регулювання з боку держави та може підлягати обмеженню. Тому держава вправі вживати певних заходів і втручатися у право власності, зокрема й позбавляти власності громадян. Зрозуміло, що в таких діях має бути дотримано усталених принципів дозволеного правомірного втручання.

Аналіз великої кількості рішень ЄСПЛ, ухвалених за результатами застосування ст. 1 Першого протоколу до Конвенції, дає можливість визначити критерії, що підлягають оцінці при вирішенні питання про допустимість правомірного втручання держави у право власності. Однак рішення ЄСПЛ все ж таки не містять однозначних, жорстких та безальтернативних правил. Якщо певне рішення ЄСПЛ в подальшому застосовується національними судами при розгляді інших спорів, то сам по собі результат вирішення справи ЄСПЛ, окремі його висновки в конкретній справі, відірвані від її обставин, не є і не повинні бути формальним приводом для того, щоб національні суди вирішували всі подібні спори з аналогічним результатом, зазначив Ярослав Романюк.

У практиці ЄСПЛ напрацьовано три головні критерії, які слід оцінювати для того, щоб зробити висновок про відповідність втручання у право власності принципу правомірного і допустимого втручання, сумісного з гарантіями ст. 1 Першого протоколу до Конвенції: чи є такий захід законним, чи переслідує втручання у право власності суспільний інтерес, чи є пропорційним переслідуваним цілям. Якщо хоча б одного критерію із перелічених не буде додержано, то ЄСПЛ констатує порушення державою ст. 1 Першого протоколу до Конвенції. Так, якщо втручання у право власності відповідає першим двом критеріям (має законну мету та здійснюється згідно з національним законодавством і в інтересах суспільства), таке втручання все одно буде розглядатися як порушення ст. 1 Першого протоколу, за умови що не було дотримано розумної пропорційності між втручанням у право особи та інтересами суспільства.

Досвід вітчизняних судів у застосуванні критеріїв, напрацьованих ЄСПЛ для оцінки відповідності втручання у право власності вимогам ст. 1 Першого протоколу до Конвенції, свідчить про те, що судді розуміють висновки ЄСПЛ і застосовують їх, обґрунтовуючи судові рішення. Хоча й трапляються випадки, коли суди при застосуванні практики ЄСПЛ недостатньо зважають на мету й завдання правового регулювання відносин власності, визначених Першим протоколом до Конвенції, та застосовують судову практику ЄСПЛ невиправдано. Це стосується обґрунтування судових рішень, ухвалених у таких досить поширених категоріях спорів, як повернення майна (зокрема, і земельних ділянок) у державну або комунальну власність, конфіскації майна (в тому числі грошових коштів) як адміністративного стягнення за порушення, наприклад, митних правил.

Голова Верховного Суду України також наголосив, що ЄСПЛ завжди вивчає та досліджує конкретні обставини окремих справ. Не абстрактні загальні приписи, а результат вивчення певної ситуації стає підґрунтям для висновку ЄСПЛ про те, чи дотрималася держава-відповідач розумного балансу інтересів, якщо втручання у право власності фізичної чи юридичної особи все ж таки було. І загальна проблема у більшості випадків — те, що суддя, посилаючись на певне рішення ЄСПЛ, іноді цитує деякі його пункти і сприймає результат вирішення ЄСПЛ справи як пряме «керівництво до дії», тобто задовольняє позов у справі, яку розглядає, якщо і ЄСПЛ прийняв рішення про задоволення заяви.

Однак результат вирішення таких справ зовсім не означає, що рішення ЄСПЛ — абсолютна підстава для звільнення національного суду від оцінювання обставин у кожній окремій справі, а висновок про задоволення чи відмову в задоволенні позову повинен обов'язково збігатися з результатом вирішення справи ЄСПЛ, переконаний Ярослав Романюк.

При вирішенні спорів щодо обмеження права власності, зауважив старший юрист Секретаріату ЄСПЛ, к.ю.н. **Павло Пушкар**, необхідно враховувати, що дотримання принципу непорушності цього права, по суті, — одна з основних вимог Угоди про асоціацію з ЄС, підписаної Україною 27 червня 2014 р. І цей принцип, як сказав доповідач, означає недоторканність як права власності особи, так і самого майна власника.

Непорушність права власності, зазначив він, передбачає дотримання таких основних принципів захисту власності, відображених як у праві ЄС, так і в практиці ЄСПЛ, як: правомірність та законність втручання у відносини власності, пропорційність (співмірність) такого втручання, перевірка дій/бездіяльності держави в цілому під час втручання у відноси-

ни власності, дотримання справедливої збалансованості втручання, а також наявність і адекватність компенсації, доступність процесуального захисту та належних юридичних гарантій захисту щодо такого втручання (як і наявність таких гарантій захисту загалом).

Принцип непорушності права власності в праві ЄС та країнах цієї спільноти надає можливість ширше тлумачити саме поняття власності особи та її майна поза межами усталених понять, як, наприклад, «майно», «річ», виходячи з економічних відносин власності, особливо з огляду на те, що саме поняття «власність» (*property/possessions/biens* тощо) розуміється в праві ЄС ширше, аніж класична «тріада» права власності, оскільки, по-перше, самі по собі відносини власності в ЄС регулюються з огляду на основні чотири свободи ЄС щодо вільного економічного обігу «товарів, осіб, послуг та капіталу», і, по-друге, саме поняття «власність» стосується досить широкої категорії відносин, що мають господарсько-економічний характер (це підтверджується і практикою ЄСПЛ, що визначає поняття «майно» або «власність» автономно).

Незважаючи на відмінності в правовому регулюванні відносин власності в країнах ЄС, зазначив Павло Пушкар, основні засади функціонування правового інституту власності в більшості випадків сталі та уніфіковані, саме знання таких підходів, практики вищих судів Європи, а також доктринальних підходів до регулювання відносин власності є важливими для подальшого наближення правової та судової систем України до справжніх, а не абстрактних європейських стандартів здійснення судового захисту в галузі права власності.

Пропорційність (співрозмірність) доктрини і судової практики в питаннях права власності на прикладі як практики ЄСПЛ, так і вітчизняних судів розглянув завідувач кафедри цивільного права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, професор, академік НАПрНУ, д.ю.н. **Роман Майданик**.

Така правова категорія, як «принцип пропорційності», що відповідає сучасному праворозумінню ліберального типу в Європі, зазначив науковець, — нове поняття для вітчизняної теорії і практики. Для ЄСПЛ, практику якого українські суди застосовують при розгляді справ як джерело права, характерне еволюційне тлумачення норм: ЄСПЛ свідомо виходить з того, що одна й та сама норма права, фактична ситуація або обставина залежно від того, в який час вони настали, можуть тлумачитися по-різному і, як наслідок, мати різний правовий результат. Це нормальна ситуація, зауважив Роман Майданик, адже сучасне праворозуміння ґрунтується з урахуванням змін у часі, коли норма була ухвалена і набула чинності.

Таке розуміння, на думку доповідача, дає можливість втілити у праві ідею інтегрального суспільства, в якому протилежні чи суперечливі інтереси не протиставляються один одному, а взаємодіють на партнерській основі. Це сприяє посиленню ринкової стратегії соціально відповідальної держави, яка в сучасних постіндустріальних суспільствах є переважаючою юридичною формою здійснення концепції основних (природних) прав людини.

З огляду на це публічними інтересами визнаються інтереси держави та інтереси суспільства, а приватними, зокрема, інтереси, що являють собою суму інтересів окремих приватних осіб. Тому суспільний інтерес становить гармонізований інтерес публічних та приватних партнерів і може кваліфікуватися як суспільна користь, соціальний ефект від здійснення партнерства в будь-якій сфері права. Таке партнерство має ґрунтуватися на принципі пропорційності *(principle of proportionality)*, який часто називають принципом співрозмірності. Цей принцип передбачає співрозмірне обмеження прав та свобод людини для досягнення публічних цілей.

Згідно із зазначеним принципом органи влади, зокрема, не можуть покладати на громадян зобов'язання, що перевищують межі необхідності, які випливають із публічного інтересу, для досягнення цілей, яких необхідно досягти за допомогою застосовуваної міри (або дій владних органів). Відповідно, застосовувана міра повинна бути пропорційною (відповідати) цілям.

Оцінюючи правомірність та виправданість допустимих обмежень прав і свобод, ЄСПЛ послідовно вирішує такі питання: 1) чи було оскаржуване обмеження (втручання) передбачене законом; 2) чи переслідувало воно одну з легітимних цілей, зазначених у Конвенції; 3) чи було воно «необхідним у демократичному суспільстві»; 4) чи було воно пропорційним до тієї правомірної мети, яку намагалися досягти.

Питання пропорційності обмежень поставленій меті є оціночним і визначається в кожному окремому випадку з урахуванням фактичних обставин конкретної справи, наголосив Роман Майданик.

Щоб суди правильно та однаково застосовували норми права при вирішенні спорів з питань обмеження права власності, також важливо, аби законодавство було упорядкованим та стабільним. Про це йшлося у виступі завідувача відділу правового забезпечення ринкової економіки Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрНУ, професора, д.ю.н. **Олени Беляневич**.

Для стабільності, зокрема, цивільного обороту, на її думку, необхідно забезпечити юридичну стійкість (непорушність) підстав виникнення правовідносин до збурень зовнішнього середовища об'єктивного характеру (зміни законодавства, зміни умов господарювання тощо) і при первинному набутті права власності, і при похідному (у тому числі й особливо на підставі договорів).

Така стабільність розкривається через принцип правової визначеності як складову верховенства права. Згідно з усталеною прецедентною практикою ЄСПЛ основу принципу правової

визначеності становить ідея передбачуваності (очікуваності) суб'єктом відносин визначених правових наслідків (правового результату) своєї поведінки, яка відповідає нормативним приписам щодо поведінки в суспільстві. Юридична безпека цивільного обороту означає стійкість нормативних орієнтирів і впевненість у тому, що вони будуть втілені в життя, у тому числі і шляхом усталеної практики їх застосування судами. Стандарти правозастосування установлені в Конвенції та практиці ЄСПЛ.

Один з інструментів (способів тлумачення), яким користується ЄСПЛ у своїй діяльності для захисту прав, передбачених Конвенцією, — концепція автономних понять. Результатом застосування такого способу тлумачення є сформульовані ЄСПЛ так звані автономні поняття, зокрема поняття «майно» (ст. 1 Першого протоколу до Конвенції) та «законні очікування». Розумними можуть бути лише законні очікування.

У практиці ЄСПЛ, зауважила Олена Беляневич, законні очікування розуміють саме як елемент правової визначеності, у тому числі й тоді, коли йдеться про захист законних очікувань щодо здійснення права власності і саме у зв'язку з автономними поняттями майна та власності.

Автономність понять не дозволяє державам-членам ЄС давати в національних законодавствах такі визначення, які б порушували баланс приватних і публічних інтересів. І така автономність повинна сприйматися не як вимога уніфікації, а лише як вимога застосовувати єдині правила та принципи тлумачення, тобто сприяти уніфікації стандартів правозастосування.

Олена Беляневич звернула увагу на те, що при застосуванні національними судами автономного поняття «законні очікування» необхідно враховувати, що у практиці ЄСПЛ речові та зобов'язальні права розглядаються з огляду на автономне поняття «майно». З точки зору забезпечення правового порядку в країні принцип, закріплений у ч. 2 ст. 19 Конституції України, є пріоритетним і йому не може протиставлятися автономне поняття «законні очікування».

В умовах нестабільного правового порядку переносити на вітчизняний ґрунт таке автономне поняття ЄСПЛ, як «законні очікування», слід дуже обережно, — підсумувала науковець.

До яких саме, іноді протилежних, правових наслідків призводить недотримання вітчизняними судами принципів ЄСПЛ при вирішенні спорів щодо обмеження права власності, говорив професор кафедри земельного та аграрного права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, член Вищої ради юстиції, д.ю.н. **Анатолій Мірошниченко**. Його виступ базувався на прикладі застосування вітчизняними судами рішення ЄСПЛ у справі

«Стретч проти Сполученого Королівства» (Stretch vs The United Kingdom).

Зазначене рішення, за результатами проведеного Анатолієм Мірошниченком дослідження, є одним з найбільш згадуваних в Україні (в Єдиному державному реєстрі судових рішень станом на 22 вересня 2015 р. було знайдено 1088 позицій). Популярне це рішення саме при вирішенні земельних спорів (916 позицій). Проте відносини щодо набуття державних і комунальних земель у власність — лише одна з можливих сфер застосування рішення у справі *«Стретч проти Сполученого Королівства»*. Воно так само застосовне у відносинах щодо набуття у власність, а також щодо користування й іншими видами державного та комунального майна.

На підставі дослідження рішень вітчизняних судів, які містять посилання на це рішення ЄСПЛ, можна побачити певну тенденцію. Так, часто рішення у цій справі вітчизняні суди розглядають як індульгенцію, яка надає власнику незаконно набутої земельної ділянки імунітет від будь-яких претензій держави. При цьому іноді суди явно некоректно посилаються на зазначене рішення. Досить поширене твердження, за яким ЄСПЛ начебто вирішив у цій справі, що «визнання недійсним договору, згідно з яким особа отримала майно від держави, та подальше позбавлення цього майна на підставі того, що державний орган порушив закон, є неприпустимим». Така практика, на думку Анатолія Мірошниченка, помилкова. ЄСПЛ у цій справі, зауважив він, жодним чином не заперечив відповідного висновку національного суду. Визначальним принципом, яким керувався ЄСПЛ у цій справі, був принцип пропорційності втручання у здійснення права власності. Наявність такої пропорційності — це питання конкретних обставин справи. Трапляються й відверті перекручування змісту рішення ЄСПЛ у справі *«Стретч проти Сполученого Королівства»*: наприклад, твердження про те, що особа відповідно до рішення у цій справі має право претендувати на отримання у власність земельної ділянки із земель державної власності.

Пропорційність або наявність справедливого балансу необхідно встановлювати щодо кожної конкретної ситуації, зазначив Анатолій Мірошниченко. Втручання не може вважатися виправданим, якщо порушення закону має суто формальний характер. Так само рішення у справі *«Стретч проти Сполученого Королівства»* в жодному разі не є нездоланною перешкодою для повернення незаконно і недобросовісно відчуженого майна.

(Продовження матеріалу буде опубліковано в наступних номерах журналу)

Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судових рішень за II півріччя 2014 р.[1]

310.000.000 Оборона

310.180.000 Соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей

1. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень ст. 41 Закону України від 25 березня 1992 р. № 2232-XII «Про військовий обов'язок і військову службу» (далі — Закон № 2232-XII) та ч. 2 ст. 16 Закону України від 20 грудня 1991 р. № 2011-XII «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (далі — Закон № 2011-XII) щодо випадків збереження права на одноразову грошову допомогу за військовослужбовцем після перебігу тримісячного строку з дня його звільнення зі служби.

Правове регулювання відносин між державою і громадянами України у зв'язку з виконанням ними конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни здійснюється відповідно до Закону № 2232-XII.

Відповідно до ст. 41 цього Закону (у редакції, чинній на час виникнення спірних відносин) виплата одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) або каліцтва військовослужбовців, військовозобов'язаних, які призвані на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори, та резервістів під час виконання ними обов'язків служби у військовому резерві здійснюється в порядку і на умовах, встановлених Законом № 2011-XII.

Основні засади державної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців визначені Законом № 2011-XII.

Розділом II цього Закону встановлені права військовослужбовців, зокрема щодо грошового забезпечення.

Частиною 2 ст. 16 Закону № 2011-XII (у редакції, чинній на час виникнення спірних відносин) передбачено, що у разі поранення (контузії, травми або каліцтва), заподіяного військовослужбовцю під час виконання ним обов'язків військової служби, а також інвалідності, що настала в період проходження військової служби або не пізніше ніж через три місяці після звільнення зі служби чи після закінчення цього строку, але внаслідок захворювання або нещасного випадку, що мали місце в період проходження військової служби, залежно від ступеня втрати працездатності йому виплачується одноразова грошова допомога в розмірі до п'ятирічного грошового забезпечення за останньою посадою в порядку та на умовах, визначених Кабінетом Міністрів України.

Пунктом 2 постанови Кабінету Міністрів України від 28 травня 2008 р. № 499, якою затверджено Порядок та умови призначення і виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті), поранення (контузії, травми або каліцтва) чи інвалідності військовослужбовців, військовозобов'язаних і резервістів, призваних на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори, та інвалідності звільнених з військової служби (зборів) осіб (далі — постанова № 449, Порядок відповідно) встановлено, що призначення і виплата одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті), поранення (контузії, травми або каліцтва) чи інвалідності військовослужбовців, військовозобов'язаних і резервістів, призваних на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори, та інвалідності звільнених з військової служ-

[1] Закінчення. Початок матеріалу опубліковано в журналі за 2015 р. — № 8. — С. 9—17; № 9. — С. 2—14; № 10. — С. 5—20.

би (зборів) осіб, що сталися після 1 січня 2007 р., здійснюється згідно з Порядком, затвердженим цією постановою.

Згідно з підпунктом 2 п. 2 Порядку одноразова грошова допомога виплачується військовослужбовцям (крім військовослужбовців строкової служби) у разі настання інвалідності в період проходження військової служби та особам, звільненим з військової служби, у разі настання інвалідності не пізніше ніж через три місяці після звільнення з такої служби чи після закінчення зазначеного строку, у разі настання інвалідності внаслідок виконання обов'язків військової служби, одноразова грошова допомога інвалідам II групи виплачується у розмірі 24-місячного грошового забезпечення.

Виходячи з буквального тлумачення ст. 16 Закону № 2011-XII, колегія суддів Судової плати в адміністративних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що право на одноразову грошову допомогу у військовослужбовця виникає і у тому разі, коли інвалідність настала після перебігу тримісячного строку з дня його звільнення зі служби, але внаслідок захворювання або одержаного каліцтва чи іншого ушкодження здоров'я, яке мало місце в період її проходження ***(постанова Верховного Суду України від 18 листопада 2014 р. у справі № 21-446а14)*****.**

340.000.000 Юстиція

1. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень п. 5 ч. 1 ст. 24 Закону України від 1 липня 2004 р. № 1952-IV «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» (у редакції, чинній на час виникнення спірних відносин; далі — Закон № 1952-IV) щодо неправомірності здійснення державним реєстратором реєстраційних дій відносно майна, стосовно якого в Єдиному реєстрі заборон міститься запис про заборону його відчуження.

Преамбулою Закону 1952-IV передбачено, що цей Закон визначає правові, економічні, організаційні засади проведення державної реєстрації речових та інших прав, які підлягають реєстрації за цим Законом, та їх обтяжень і спрямований на забезпечення визнання та захисту державою цих прав, створення умов для функціонування ринку нерухомого майна.

Зазначений Закон згідно зі ст. 1 регулює відносини, пов'язані з державною реєстрацією прав на нерухоме майно та їх обтяжень.

За ч. 13 ст. 15 Закону № 1952-IV порядок державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень встановлює Кабінет Міністрів України.

Кабінет Міністрів України постановою від 22 червня 2011 р. № 703 затвердив Порядок державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень (далі — Порядок), який визначає процедуру проведення державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, перелік документів, необхідних для її проведення, права та обов'язки суб'єктів у сфері державної реєстрації прав, а також процедуру взяття на облік безхазяйного нерухомого майна.

Для проведення державної реєстрації прав заявник подає органові державної реєстрації прав, нотаріусові заяву про державну реєстрацію та необхідні для такої реєстрації документи, визначені цим Порядком (пункти 7, 10 Порядку).

Під час розгляду заяви про державну реєстрацію і документів державний реєстратор встановлює відповідність заявлених прав і поданих документів вимогам законодавства, а також відсутність суперечностей між заявленими та зареєстрованими речовими правами на нерухоме майно, їх обтяженнями та приймає рішення про державну реєстрацію прав та їх обтяжень або рішення про відмову в такій реєстрації.

Пунктом 5 ст. 24 Закону № 1952-IV передбачено, що у державній реєстрації прав та їх обтяжень може бути відмовлено у разі, якщо заяву про державну реєстрацію прав, пов'язаних з відчуженням нерухомого майна, подано після державної реєстрації обтяжень, встановлених щодо цього майна, крім випадків, встановлених ч. 9 ст. 15 цього Закону.

Пунктом 9 Перехідних положень КПК України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI передбачено, що запобіжні заходи, арешт майна, відсторонення від посади, застосовані під час дізнання та досудового слідства до дня набрання чинності цим Кодексом, продовжують свою дію до моменту їх зміни, скасування чи припинення у порядку, що діяв до набрання чинності цим Кодексом.

Проаналізувавши зазначені норми матеріального права, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України дійшла такого правового висновку: наявність в Єдиному реєстрі заборон запису про заборону відчуження майна є перешкодою для здійснення державним реєстратором реєстраційних дій до того часу, поки таке обтяження не буде зняте *(постанова Верховного Суду України від 11 листопада 2014 р. у справі № 21-357а14)*.

340.010.000 Офіційне оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності

1. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень частин 5, 6 ст. 52 Закону України від 27 лютого 2014 р. № 794-VII «Про Кабінет Міністрів України» (далі — Закон № 794-VII; у редакції, чинній на час виникнення спірних відносин) та ч. 3 ст. 50 Закону України від 16 жовтня 1996 р. № 422/96-ВР «Про Конституційний Суд України» (далі — Закон № 422/96-ВР) щодо дії (відновлення дії) нормативно-правових актів, призупинених Президентом України з одночасним зверненням до Конституційного Суду України стосовно їх відповідності Конституції України (конституційності).

17 жовтня 2008 р. Кабінет Міністрів України прийняв постанову від 17 жовтня 2008 р. № 955 «Про заходи щодо стабілізації цін на лікарські засоби і вироби медичного призначення» (далі — постанова № 955), якою було встановлено граничні торговельні та/або постачальницько-збутові надбавки (націнки) на окремі лікарські засоби і вироби медичного призначення.

Постанова набула чинності 6 листопада 2008 р. у зв'язку з її офіційним опублікуванням в газеті «Урядовий кур'єр».

Указом Президента України від 3 грудня 2008 р. № 1139/2008 «Про зупинення дії постанов Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2008 року № 827 і № 837, від 17 жовтня 2008 року № 955 та від 19 листопада 2008 року № 1022» дію постанови № 955 було зупинено. Цей указ набув чинності 5 грудня 2008 р. після опублікування в газеті «Офіційний вісник Президента України».

Президент України 3 грудня 2008 р. відповідно до п. 15 ч. 1 ст. 106, ст. 150 Конституції України, статей 13, 40 Закону № 422/96-ВР звернувся з конституційним поданням до Конституційного Суду України, в якому порушив питання щодо конституційності постанов Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2008 р. № 827 і № 837, 17 жовтня 2008 р. № 955 та 19 листопада 2008 р. № 1022.

Конституційний Суд України 11 лютого 2009 р. Ухвалою відмовив у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням Президента України. Повідомлення про зазначену Ухвалу Конституційного Суду України вперше було опубліковано у газеті «Урядовий кур'єр» 20 лютого 2009 р.

Відповідно до ч. 3 ст. 50 Закону № 422/96-ВР прийнята Конституційним Судом України на його засіданні процесуальна ухвала про відмову у відкритті провадження у справі в Конституційному Суді України є остаточною.

Частиною 6 ст. 49 Закону № 794-VII передбачено, що зупинення дії акта Кабінету Міністрів України Президентом України на підставі п. 15 ч. 1 ст. 106 Конституції України має наслідком зупинення вчинення будь-якими органами, особами дій, спрямованих на виконання зупиненого акта Кабінету Міністрів України, здійснення повноважень, визначених цим актом. Винесення Конституційним Судом України ухвали про відмову у відкритті провадження у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України акта Кабінету Міністрів України або визнання акта Кабінету Міністрів України таким, що відповідає Конституції України, відновлює дію цього акта.

Таким чином, у законах про Конституційний Суд України та про Кабінет Міністрів України не передбачено порядку офіційного оприлюднення інформації про відновлення дії зупиненого акта Кабінету Міністрів України у випадку винесення Конституційним Судом України ухвали про відмову у відкритті провадження шляхом офіційного оприлюднення цієї ухвали, хоча передбачено, що з моменту прийняття такого рішення відновлює дію зупинений Указом Президента України акт Кабінету Міністрів України.

Відповідно до ст. 8 Конституції України в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй.

Згідно зі ст. 57 Конституції України кожному гарантується право знати свої права і обов'язки.

Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення у порядку, встановленому законом. Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, не доведені до відома населення у порядку, встановленому законом, є нечинними.

Аналіз указаних норм законодавства свідчить про те, що при прийнятті Державною інспекцією з контролю за цінами в Рівненській області рішення від 6 серпня 2009 р. № 192 про застосування економічних санкцій за порушення державної дисципліни цін в частині стягнення з товариства необґрунтованої виручки та застосування до товариства штрафних санкцій не було враховано, що про відновлення дії постанови № 955 товариство дізналося лише після опублікування інформації про відмову у відкритті конституційного провадження за конституційним поданням Президента України в офіційних друкованих виданнях, зокрема з повідомлення в газеті «Урядовий кур'єр» від 20 лютого 2009 р. № 31. На порушення зазначених вище норм касаційний суд, відмовляючи в задоволенні позову, формально виходив із того, що з моменту відмови у відкритті конституційного провадження автоматично відновила дію постанова № 955, при цьому залишив поза увагою, що на порушення ст. 57 Конституції України інформація населенню про відновлення дії цієї постанови належним чином доведена не була.

Враховуючи зазначене, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах на підставі аналізу постанови № 955, частин 5, 6 ст. 52 Закону № 794-VII та ч. 3 ст. 50 Закону № 422/96-ВР, ст. 57 Конституції України дійшла висновку, що у зв'язку з прийняттям Конституційним Судом України ухвали про відмову у відкритті конституційного провадження за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) постанови Кабінету Міністрів України, дію якої було зупинено Указом Президента України, ця постанова відновлює свою дію з моменту доведення до відома населення зазначеної Ухвали Конституційного Суду України шляхом опублікування в офіційних виданнях, тобто коли фізичні особи та суб'єкти господарювання могли дізнатися про прийняття Конституційним Судом України цієї ухвали та відновлення дії постанови № 955 ***(постанова Верховного Суду України від 30 вересня 2014 р. у справі № 21-128а14).***

2. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень ст. 255 КАС України, ч. 1 ст. 10, ст. 69 МК України (чинного на час виникнення спірних відносин), статей 58, 67, 124 Конституції України, рішення Міжвідомчої комісії з міжнародної торгівлі від 29 вересня 2009 р. № АД-216/2009/4402-37 «Про застосування остаточних антидемпінгових заходів щодо імпорту в Україну шприців походженням з Королівства Іспанія, Сполученого Королівства Великобританії та Північної Ірландії, Федеративної Республіки Німеччина і Китайської Народної Республіки» (далі — рішення Комісії), підпункту 4.2.1 п. 4.2 ст. 4 Закону України від 21 грудня 2000 р. № 2181-III «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» (чинного на час виникнення спірних відносин) щодо правових наслідків зупинення або скасування рішенням суду нормативно-правових актів, інших рішень суб'єктів владних повноважень.

Згідно з преамбулою Закону України від 22 грудня 1998 р. № 330-XIV «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту» (далі — Закон № 330-XIV) цей Закон визначає механізм захисту національного товаровиробника від демпінгового імпорту з інших країн, митних союзів або економічних угруповань. Він регулює засади і порядок порушення та проведення антидемпінгових розслідувань і застосування антидемпінгових заходів.

Антидемпінгові заходи, як зазначено у ст. 1 Закону № 330-XIV, — це попередні або остаточні заходи, що застосовуються відповідно до цього Закону під час або за результатами антидемпінгового розслідування.

У рішенні Комісії йдеться про те, що за результатами антидемпінгового розслідування встановлено факт демпінгового імпорту в Україну шприців із полімерних матеріалів, у зв'язку з чим національні інтереси України потребують застосування остаточних антидемпінгових заходів. Цим рішенням установлені розміри ставок остаточного антидемпінгового мита на імпорт в Україну шприців.

Згідно з пунктами 2.7 та 5 рішення Комісії остаточне антидемпінгове мито справляється митними органами України незалежно від сплати інших податків і зборів (обов'язкових платежів), у тому числі мита, митних зборів тощо, які, як правило, справляються під час імпорту в Україну товарів.

Це рішення набирає чинності через 30 днів з дня опублікування повідомлення про нього в газеті «Урядовий кур'єр». Повідомлення було опубліковане у зазначеному виданні 6 жовтня 2009 р.

Відповідно до ст. 10 МК України при здійсненні митного контролю та митного оформлення товарів і транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України, застосовуються виключно нормативно-правові акти, чинні на день прийняття митної декларації митним органом України.

Аналізуючи зазначені норми права, а також ст. 117 КАС України, відповідно до ч. 3 якої суд у порядку забезпечення адміністративного позову може відповідною ухвалою зупинити дію рішення суб'єкта владних повноважень чи його окремих положень, що оскаржуються, та ст. 171 зазначеного Кодексу, згідно з ч. 8 якої суд може визнати нормативно-правовий акт незаконним, колегія суддів дійшла такого правового висновку.

Ухвала суду про вжиття заходів забезпечення адміністративного позову, якою відповідно до ст. 117 КАС України зупинено дію нормативно-правового акта, не скасовує його чинність, не змінює обсягу прав та обов'язків сторін у спорі, а лише тимчасово забороняє застосування передбачених цим актом заходів до вирішення спору по суті.

Натомість, якщо суд за наслідками розгляду справи визнав нормативно-правовий акт незаконним і це судове рішення набрало законної сили, положення зазначеного нормативно-правового акта не підлягають застосуванню.

Таким чином, покладення Київською обласною митницею Державної митної служби України (на момент виникнення спірних відносин — Київська митниця Міністерства доходів і зборів України) на товариство з обмеженою відповідальністю «ГАЛАФАРМ» після скасування судом заходів забезпечення адміністративного позову обов'язку щодо сплати антидемпінгового мита відповідно до рішення Комісії за вантажно-митними деклараціями від 11 червня, 26 серпня та 23 листопада 2010 р. № 125000009/2010/105558, № 125000009/2010/107264, № 125000009/ 2010/ 110238 відповідно, тобто за період, коли дію зазначеного рішення було зупинено, є правомірним, а висновок суду касаційної інстанції у справі, що розглядається, в цій частині ґрунтується на правильному застосуванні норм права.

Водночас постановою від 25 листопада 2010 р. Київський апеляційний адміністративний суд рішення Комісії визнав протиправним і скасував.

За ч. 5 ст. 254 КАС України постанова або ухвала суду апеляційної інстанції набирає законної сили з моменту проголошення, а якщо її було прийнято за наслідками розгляду у письмовому провадженні, — через п'ять днів після направлення її копії особам, що беруть участь у справі.

Постанова або ухвала суду, що набрала законної сили, є обов'язковою для осіб, які беруть участь у справі, для їхніх правонаступників, а також для всіх органів, підприємств, установ та організацій, посадових чи службових осіб, інших фізичних осіб і підлягає виконанню на всій території України.

Отже, з набранням законної сили постановою апеляційного суду від 25 листопада 2010 р. рішення Комісії втратило чинність, а тому його положення, починаючи з цієї дати, не могли бути застосовані при здійсненні митного контролю та митного оформлення товарів, що переміщувались через митний кордон України ***(постанова Верховного Суду України від 9 грудня 2014 р. у справі № 21-421а14).***

340.070.000 Державна виконавча служба. Виконавче провадження

1. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень ст. 28, ч. 1 ст. 43, частин 1 та 2 ст. 44, частин 1, 3, 8 ст. 52 Закону України від 21 квітня 1999 р. № 606-XIV «Про виконавче провадження» (у редакції, чинній на час виникнення спірних відносин; далі — Закон № 606-XIV) у зв'язку з внесенням змін до цього Закону Законом України від 4 листопада 2010 р. № 2677-VI «Про внесення змін до Закону України від 21 квітня 1999 р. № 606-XIV «Про виконавче провадження» (далі — Закон № 2677-VI) щодо стягнення виконавчого збору з вартості реалізованого предмета іпотеки.

Статтею 1 Закону № 606-XIV (у редакції, чинній на час розподілу стягнутих з боржника грошових сум) встановлено, що виконавче провадження — це сукупність дій органів і посадових осіб, визначених у цьому Законі, що спрямовані на примусове виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), які провадяться на підставах, в межах повноважень та у спосіб, визначених цим

Законом, іншими нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до цього Закону та інших законів, а також рішеннями, що відповідно до цього Закону підлягають примусовому виконанню.

Згідно з частинами 1, 8 ст. 54 Закону № 606-XIV звернення стягнення на заставлене майно в порядку примусового виконання допускається за виконавчими документами для задоволення вимог стягувача-заставодержателя. Примусове звернення стягнення на предмет іпотеки здійснюється державним виконавцем з урахуванням положень Закону України «Про іпотеку».

Статтею 41 Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» (у редакції, чинній на час розподілу стягнутих з боржника грошових сум) встановлено, що реалізація предмета іпотеки, на який звертається стягнення за рішенням суду або за виконавчим написом нотаріуса, проводиться, якщо інше не передбачено рішенням суду, шляхом продажу на прилюдних торгах у межах процедури виконавчого провадження, передбаченої Законом України «Про виконавче провадження», з дотриманням вимог цього Закону.

Відповідно до ст. 8 Закону № 606-XIV сторонами у виконавчому провадженні є стягувач і боржник. Стягувачем є фізична або юридична особа, на користь чи в інтересах якої видано виконавчий документ.

Державну виконавчу службу України при вчиненні дій зі стягнення виконавчого збору не можна вважати стягувачем у розумінні зазначеної норми закону, оскільки вона не є стороною у виконавчому провадженні.

Зважаючи на зазначене, стягнення виконавчого збору не може регулюватися ст. 44 Закону № 606-XIV, яка встановлює черговість задоволення вимог стягувачів у разі недостатності стягнутої суми для задоволення всіх вимог стягувачів та передбачає, що у разі, якщо сума, стягнута з боржника, недостатня для задоволення всіх вимог за виконавчими документами, вона розподіляється державним виконавцем між стягувачами в порядку черговості, встановленому цією статтею.

Стягнення виконавчого збору регулюється п. 3 ч. 1 ст. 43 Закону № 606-XIV, який відносить вимоги стягувача та стягнення виконавчого збору в розмірі 10 відсотків фактично стягнутої суми до однієї черги, та ст. 28 Закону № 606-XIV, ч. 5 якої встановлює, що у разі, якщо стягнутої з боржника суми недостатньо для задоволення в повному обсязі вимог стягувача, виконавчий збір сплачується пропорційно до стягнутої суми.

Як убачається з матеріалів справи та встановлено судами, 24 жовтня 2011 р. на депозитний рахунок відділу державної виконавчої служби Дніпровського районного управління юстиції м. Києва надійшли кошти, стягнуті у зв'язку з примусовим виконанням виконавчого напису № 5581 від 15 листопада 2010 р. в розмірі 295 тис. 317 грн, із яких на користь держави було перераховано суму 29 тис. 531 грн 70 коп. виконавчого збору. Тобто виконавчий збір був стягнутий у розмірі 10 відсотків від суми, фактично стягнутої з боржника.

За загальновизнаним принципом права закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі. Цей принцип закріплений у ч. 1 ст. 58 Конституції України.

Як убачається, зокрема, з Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Національного банку України щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 58 Конституції України (справа про зворотну дію в часі законів та інших нормативно-правових актів) від 9 лютого 1999 р. № 1-рп/99 до події, факту застосовується той закон або інший нормативно-правовий акт, під час дії якого вони настали або мали місце.

Враховуючи зазначене, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що у справі, яка розглядається, судами вірно застосовано до спірних відносин положення Закону № 606-XIV у редакції, чинній на час розподілу стягнутих з боржника грошових сум — 7 липня 2011 р., а саме у новій редакції, що набула чинності 9 березня 2011 р.

Пункт 5.3.1. Інструкції № 74/5, відповідно до якого за постановою державного виконавця про стягнення виконавчого збору, винесеною у виконавчому провадженні про звернення стягнення на заставлене майно, стягнення звертається на вільне від застави майно боржника, не підлягає застосуванню у спірних відносинах, оскільки зазначене положення не узгоджується з вимогами Закону № 606-XIV *(постанова Верховного Суду України від 16 вересня 2014 р. у справі № 21-342а14).*

2. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень ст. 263 КАС України щодо неможливості зміни способу відновлення порушеного права, обраного судом у разі зміни способу і порядку виконання судового рішення.

Як і в цивільному судочинстві, поняття способів захисту прав, свобод та інтересів особи в адміністративному судочинстві охоплюється визначеним законом механізмом матеріально-правових засобів здійснення охорони цих прав, свобод та інтересів, що приводиться в дію за рішенням суду в разі їх порушення чи реальної небезпеки такого порушення. Стаття 263 КАС України містить не тільки механізм процесуальної процедури розгляду питань зміни чи встановлення способу і порядку виконання судового рішення, а й підстави для розгляду цих питань. Оскільки ці підстави є матеріально-правовими, то їх слід розглядати у сукупності з положеннями статей 105 та 162 КАС України, які визначають зміст способів захисту порушеного права в адміністративному судочинстві.

Згідно з ч. 4 ст. 105 КАС України адміністративний позов може містити як вимоги про зобов'язання відповідача — суб'єкта владних повноважень прийняти рішення або вчинити певні дії, так і стягнення з відповідача — суб'єкта владних повноважень коштів на відшкодування шкоди, завданої його незаконним рішенням, дією або бездіяльністю.

За правилами частин 1, 2 ст. 162 КАС України у разі задоволення адміністративного позову суд може прийняти постанову про: 1) визнання протиправними рішення суб'єкта владних повноважень чи окремих його положень, дій чи бездіяльності і про скасування або визнання нечинним рішення чи окремих його положень, про поворот виконання цього рішення чи окремих його положень із зазначенням способу його здійснення; 2) зобов'язання відповідача вчинити певні дії; 3) зобов'язання відповідача утриматися від вчинення певних дій; 4) стягнення з відповідача коштів; 5) тимчасову заборону (зупинення) окремих видів або всієї діяльності об'єднання громадян; 6) примусовий розпуск (ліквідацію) об'єднання громадян; 7) примусове видворення іноземця чи особи без громадянства за межі України; 8) визнання наявності чи відсутності компетенції (повноважень) суб'єкта владних повноважень. Суд може прийняти іншу постанову, яка б гарантувала дотримання і захист прав, свобод, інтересів людини і громадянина, інших суб'єктів у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень.

Стаття 124 Конституції України та ст. 14 КАС України встановлюють, що судові рішення, зокрема постанови та ухвали суду в адміністративних справах, що набрали законної сили, є обов'язковими до виконання на всій території України. Невиконання судових рішень тягне за собою відповідальність, встановлену законом.

Статтею 263 КАС України передбачено, що за наявності обставин, що ускладнюють виконання судового рішення (відсутність коштів на рахунку, відсутність присудженого майна в натурі, стихійне лихо тощо), державний виконавець може звернутися до адміністративного суду першої інстанції, незалежно від того, суд якої інстанції видав виконавчий лист, що видав виконавчий лист, із поданням, а особа, яка бере участь у справі, та сторона виконавчого провадження — із заявою про відстрочення або розстрочення виконання, зміну чи встановлення способу і порядку виконання судового рішення.

Під зміною способу і порядку виконання рішення слід розуміти прийняття судом нових заходів для реалізації рішення в разі неможливості його виконання у встановленими раніше порядку і способом. Змінюючи спосіб і порядок виконання судового рішення, суд не може змінювати останнє по суті.

Суди встановили, що Новоград-Волинський міськрайонний суд Житомирської області постановою від 30 травня 2011 р. зобов'язав управління Пенсійного фонду України в Новоград-Волинському районі Житомирської області (правонаступник — управління ПФУ в м. Новограді-Волинському та Новоград-Волинському районі Житомирської області; далі — управління ПФУ) здійснити нарахування та провести виплату Особі 1 щомісячної соціальної допомоги у розмірі 30 відсотків мінімальної пенсії за віком, визначеної ч. 1 ст. 28 Закону № 1058-IV, за період з 11 жовтня 2010 р. по 11 квітня 2011 р. На виконання зазначеної постанови управління ПФУ здійснило нарахування Особі 1 соціальної допомоги у сумі 1 тис. 42 грн 8 коп. Зазначена сума на час звернення відділу державної виконавчої служби Новоград-Волинського міськрайонного управління юстиції Житомирської області (далі — відділ ДВС) до суду не виплачена у зв'язку з ненадходженням до Пенсійного фонду України (далі — ПФУ) відповідних коштів із державного бюджету.

Встановлені судами обставини не дають підстав для висновку про неможливість виконання судового рішення, що відповідно до ст. 263 КАС України було б підставою для зміни способу і

порядку його виконання, адже виплата нарахованих сум соціальної допомоги буде здійснена управлінням ПФУ після надходження відповідних сум із державного бюджету.

Посилання відділу ДВС на неможливість виконання рішення суду зобов'язального характеру щодо проведення соціальних виплат у зв'язку з відсутністю такого виду рішень у визначеному ст. 2 Закону України від 5 червня 2012 р. № 4901-VI «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» переліку рішень, виконання яких гарантовано державою, не заслуговують на увагу, оскільки з огляду на положення ст. 124 Конституції України та ст. 14 КАС України постанови в адміністративних справах, що набрали законної сили, є обов'язковими до виконання на всій території України незалежно від обраного судом способу захисту порушеного права позивача (зобов'язання відповідача вчинити певні дії чи стягнення з нього коштів).

У справі, що розглядається, суд для відновлення права Особи 1 на щомісячну соціальну допомогу, передбачену Законом України від 18 листопада 2004 р. № 2195-IV «Про соціальний захист дітей війни», прийняв постанову про зобов'язання органу ПФУ нарахувати та виплатити соціальну допомогу в установленому законом розмірі, що відповідало заявленим у позові вимогам. Розрахунок суми належної Особі 1 соціальної допомоги за спірний період судами не здійснювався, тому, змінивши спосіб виконання такої постанови із зобов'язання виплатити зазначену допомогу на стягнення конкретної суми цієї допомоги, суд змінив постанову по суті, вийшовши при цьому за межі позовних вимог та вирішивши питання, що не були предметом дослідження судами всіх інстанцій при розгляді справи.

Враховуючи зазначене, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що зміна на підставі ст. 263 КАС України способу і порядку виконання судового рішення не передбачає зміни обраного судом відповідно до ст. 162 КАС України при ухваленні рішення способу відновлення порушеного права. Отже, зміна способу і порядку виконання рішення суду про зобов'язання органу ПФУ здійснити виплату із зобов'язання на стягнення такої виплати є незаконною *(постанова Верховного Суду України від 11 листопада 2014 р. у справі № 21-394а14).*

3. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень ч. 1 ст. 263 КАС України щодо підстав зміни способу і порядку виконання судового рішення.

Із конститутивних ознак норм ч. 1 ст. 263 КАС України в поєднанні з адміністративними правовими нормами статей 6, 105, 162 цього Кодексу випливає, що вони гарантують право особи на звернення за захистом їх порушених прав, свобод чи інтересів суб'єктами владних повноважень і визначають підстави, форми та способи захисту цих прав.

Зокрема, у ч. 1 ст. 6 КАС України встановлено, що кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до адміністративного суду, якщо вважає, що рішенням, дією чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень порушені її права, свободи або інтереси.

Згідно з частинами 1 та 2 ст. 162 КАС України за результатами розгляду звернення особи до суду з адміністративним позовом і в разі його задоволення можуть бути прийняті постанови про: 1) визнання протиправними рішення суб'єкта владних повноважень чи окремих його положень, дій чи бездіяльності і про скасування або визнання нечинним рішення чи окремих його положень, про поворот виконання цього рішення чи окремих його положень із зазначенням способу його здійснення; 2) зобов'язання відповідача вчинити певні дії; 3) зобов'язання відповідача утриматись від вчинення певних дій; 4) стягнення з відповідача коштів; 5) тимчасову заборону (зупинення) окремих видів або всієї діяльності об'єднання громадян; 6) примусовий розпуск (ліквідацію) об'єднання громадян; 7) примусове видворення іноземця чи особи без громадянства за межі України; 8) визнання наявності чи відсутності компетенції (повноважень) суб'єкта владних повноважень. Суд може прийняти іншу постанову, яка б гарантувала дотримання і захист прав, свобод, інтересів людини і громадянина, інших суб'єктів у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень.

Відповідно до ч. 4 ст. 105 КАС України адміністративний позов може містити як вимоги про зобов'язання відповідача — суб'єкта владних повноважень прийняти рішення або вчинити певні дії, так і про стягнення з нього коштів на відшкодування шкоди, завданої його незаконним рішенням, дією або бездіяльністю.

У ч. 1 ст. 263 КАС України передбачено право на звернення із заявою про відстрочення або розстрочення виконання, зміну чи встановлення

способу і порядку виконання судового рішення, встановлено коло осіб, які можуть звернутись із такою заявою, та визначено умови такого звернення, зокрема наявність обставин, що ускладнюють виконання судового рішення (відсутність коштів на рахунку, відсутність присудженого майна в натурі, стихійне лихо тощо). Питання про відстрочення або розстрочення виконання, зміну чи встановлення способу і порядку виконання судового рішення може бути розглянуто також за ініціативою суду.

Як зміну способу і порядку виконання судового рішення розуміють застосування судом нових заходів щодо його реалізації у зв'язку з неможливістю його виконання раніше визначеним способом і порядком. При цьому зміна способу виконання не повинна змінювати (зачіпати) суті самого судового рішення.

Як установлено у справі, Особа 1 звернулася до суду з позовом про визнання протиправними дій управління Пенсійного фонду України у Звенигородському районі Черкаської області (далі — управління ПФУ) і з вимогою зобов'язати його перерахувати та виплатити пенсію з огляду на обставини, зазначені в позовній заяві. Звенигородський районний суд Черкаської області постановою від 31 березня 2011 р. розглянув ці вимоги і зобов'язав управління ПФУ перерахувати та виплатити пенсію Особі 1 на підставах, у розмірі та за проміжок часу, зазначених у судовому рішенні.

На момент звернення державного виконавця з поданням рішення суду в частині перерахунку пенсії було виконано, однак сама пенсія не була виплачена, оскільки на рахунок управління ПФУ не надійшли відповідні кошти із Державного бюджету України.

Аналізуючи норми ч. 1 ст. 263 КАС України в системному зв'язку із нормами, які гарантують право на судовий захист і передбачають форми й способи його реалізації, можна дійти висновку, що в контексті спірних правовідносин обставини, якими обґрунтовувалася необхідність зміни способу і порядку виконання судового рішення, не можуть бути підставами для такої зміни, оскільки обраний позивачем спосіб захисту порушеного права не може бути змінений на стадії виконання судового рішення і поза межами судового розгляду позову по суті. Варто також зазначити, що невиконання управлінням ПФУ судового зобов'язання в частині виплати пенсії через брак коштів на її виплату в розумінні ч. 1 ст. 263 КАС України не може бути вагомою причиною для зміни способу і порядку виконання судового рішення, оскільки ця виплата буде виконана при надходженні коштів із Державного бюджету України ***(постанова Верховного Суду України від 11 листопада 2014 р. у справі № 21-475а14).***

340.130.000 Міжнародні зобов'язання України

1. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. (далі — Конвенція) щодо тлумачення поняття «суду, встановленого законом».

Відповідно до ст. 6 Конвенції кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом.

Європейський суд з прав людини у справі "*Zand v. Austria*" від 12 жовтня 1978 р. вказав, що словосполучення «встановлений законом» поширюється не лише на правову основу самого існування «суду», але й на дотримання таким судом певних норм, які регулюють його діяльність. Поняття «суд, встановлений законом» у ч. 1 ст. 6 Конвенції передбачає «усю організаційну структуру судів, включно з <…> питаннями, що належать до юрисдикції певних категорій судів <…>». З огляду на це не вважається «судом, встановленим законом» орган, котрий, не маючи юрисдикції, судить осіб на підставі практики, яка не передбачена законом.

Відповідно до ч. 2 ст. 2 КАС України до адміністративних судів можуть бути оскаржені будь-які рішення, дії чи бездіяльність суб'єктів владних повноважень, крім випадків, коли щодо таких рішень, дій чи бездіяльності Конституцією чи законами України встановлено інший порядок судового провадження.

Розглядаючи справу, суди всіх інстанцій виходили з того, що спір у цій справі є публічно-правовим та належить до юрисдикції адміністративних судів. На думку колегії суддів Судової палати в адміністративних справах і Судової палати у господарських справах Верховного Суду України, такий висновок не ґрунтується на правильному застосуванні норм матеріального права з огляду на зазначене далі.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 17 КАС України (у редакції, чинній на час звернення товариства до суду з позовом) компетенція адміністративних судів

поширюється на спори фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів або правових актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності. Вжитий у цій процесуальній нормі термін «суб'єкт владних повноважень» означає орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їхню посадову чи службову особу, інший суб'єкт при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, у тому числі на виконання делегованих повноважень (п. 7 ч. 1 ст. 3 КАС України).

Отже, до компетенції адміністративних судів належать спори фізичних чи юридичних осіб із органом державної влади, органом місцевого самоврядування, їхньою посадовою або службовою особою, предметом яких є перевірка законності рішень, дій чи бездіяльності цих органів (осіб), відповідно, прийнятих або вчинених ними при здійсненні владних управлінських функцій.

Статтею 80 ЗК України (у редакції, чинній на час виникнення спірних відносин) установлено, що суб'єктами права власності на землю є, зокрема, територіальні громади, які реалізують це право безпосередньо або через органи місцевого самоврядування, — на землі комунальної власності.

За змістом статей 2 та 5 ЗК України Вінницька міська рада при здійсненні повноважень власника землі є рівноправним суб'єктом земельних відносин.

Вирішуючи спір по суті, суди залишили поза увагою те, що у відносинах, які склалися між сторонами, відповідач як власник землі вільний у виборі суб'єкта щодо надання йому права оренди земельної ділянки в порядку, встановленому законом, при цьому він не здійснював владних управлінських функцій.

Враховуючи зазначене, суди дійшли помилкового висновку, що позов, предметом якого є перевірка правильності формування волі однієї зі сторін стосовно розпорядження землею та передачі відповідних прав щодо неї, може бути розглянуто за правилами КАС України.

Таким чином, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах і Судової палати у господарських справах Верховного Суду України дійшла висновку, що у разі прийняття суб'єктом владних повноважень рішення про передачу земельних ділянок у власність чи оренду, тобто ненормативного акта, який вичерпує свою дію після його реалізації, подальше оспорювання правомірності набуття фізичною чи юридичною особою спірної земельної ділянки має вирішуватися у порядку цивільної (господарської) юрисдикції, оскільки виникає спір про право цивільне.

Не обговорюючи питання правильності застосування судами норм ЗК України, колегія суддів вирішила, що в цьому випадку неоднаково застосовано ст. 6 Конвенції стосовно «суду, встановленого законом». Беручи до уваги те, що визначальним принципом здійснення правосуддя в адміністративних справах є принцип офіційного з'ясування всіх обставин у справі і обов'язок суб'єкта владних повноважень доказувати правомірність своїх дій чи рішень, на відміну від визначального принципу цивільного судочинства, який полягає у змагальності сторін, суд, який розглянув справу, не віднесену до його юрисдикції, не може вважатися «судом, встановленим законом» у розумінні ч. 1 ст. 6 Конвенції ***(постанова Верховного Суду України від 11 листопада 2014 р. у справі № 21-493а14; постанова Верховного Суду України від 9 грудня 2014 р. у справі № 21-308а14; постанова Верховного Суду України від 16 грудня 2014 р. у справі № 21-544а14).***

2. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. (далі — Конвенція) стосовно «права на справедливий суд».

Забезпечення апеляційного та касаційного оскаржень рішень адміністративного суду, крім випадків, установлених КАС України, є одним із принципів здійснення правосуддя в адміністративних судах (п. 6 ч. 1 ст. 7 КАС України).

За правилами ч. 5 ст. 214 КАС України суддя-доповідач відмовляє у відкритті касаційного провадження у справі у випадках, якщо: 1) справа не підлягає касаційному розгляду у порядку адміністративного судочинства; 2) справа не переглядалася в апеляційному порядку; 3) є ухвала про закриття касаційного провадження у зв'язку з відмовою цієї особи від касаційної скарги на це саме судове рішення; 4) є ухвала про відмову у задоволенні касаційної скарги цієї особи або про відмову у відкритті касаційного провадження за касаційною скаргою на це саме судове рішення; 5) касаційна скарга є необґрунтованою і викладені в ній доводи не викликають необхідності перевірки матеріалів справи.

Відповідно до п. 1 ст. 6 Конвенції кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи уподовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом.

Європейський суд з прав людини у справі "*Brumarescu v. Romania*" від 28 листопада 1999 р. наголосив, що «право на справедливий судовий розгляд, гарантоване п. 1 ст. 6 Конвенції, слід

тлумачити в контексті преамбули Конвенції, яка, зокрема, проголошує верховенство права як складову частину спільної спадщини Договірних держав. Одним з основоположних аспектів верховенства права є принцип юридичної визначеності, згідно з яким у разі остаточного вирішення спору судами їхнє рішення, що набрало законної сили, не може ставитися під сумнів». «Принцип юридичної визначеності вимагає поваги до принципу *res judicata*, тобто поваги до остаточного рішення суду. Згідно з цим принципом жодна сторона не має права вимагати перегляду остаточного та обов'язкового до виконання рішення суду лише з однією метою — домогтися повторного розгляду та винесення нового рішення у справі» (справа *"Ryabykh v. Russia"* від 24 липня 2003 р.).

Вищий адміністративний суд України ухвалою від 17 вересня 2012 р. відповідно до п. 5 ч. 5 ст. 214 КАС України відмовив скаржнику у відкритті касаційного провадження на постанову Львівського апеляційного адміністративного суду від 30 серпня 2012 р., вказавши, що касаційна скарга необґрунтована, а рішення апеляційного суду відповідає усталеній практиці касаційного суду та Верховного Суду України в цій категорії справ.

Таким чином, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що суд касаційної інстанції, відкриваючи касаційне провадження за скаргою відповідача та вирішуючи спір по суті, за наявності ухвали Вищого адміністративного суду України від 17 вересня 2012 р. про відмову відповідачу у відкритті касаційного провадження, залишив поза увагою п. 1 ст. 6 Конвенції стосовно «права на справедливий суд» ***(постанова Верховного Суду України від 9 грудня 2014 р. у справі № 21-523а14).***

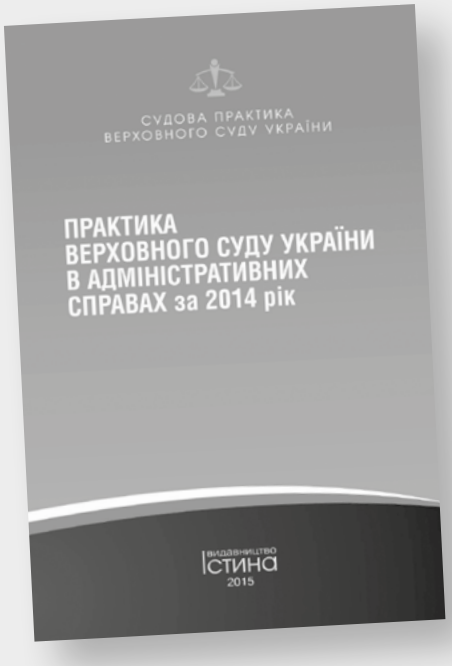

Практика Верховного Суду України в адміністративних справах за 2014 рік. — К., 2015. — 212 с.

У збірнику вміщено постанови Верховного Суду України, прийняті протягом 2014 р. за наслідками розгляду заяв про перегляд судових рішень в адміністративних справах з мотивів неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права у подібних правовідносинах.

Ці постанови супроводжуються правовими висновками Верховного Суду України про правильне застосування норм матеріального права у спірних правовідносинах. До того ж до збірника включено прийняті у той же період постанови Верховного Суду України у справах, в яких не встановлено неоднакового застосування одних і тих самих норм матеріального права. Також у збірнику міститься класифікатор справ адміністративної юрисдикції, розроблений Судовою палатою в адміністративних справах Верховного Суду України.

Видання розраховане на професійних суддів, адвокатів, прокурорів, науковців, викладачів і студентів юридичних навчальних закладів, а також на всіх, хто цікавиться судовою практикою.

З приводу придбання книг звертайтеся до видавництва «Істина»:
вул. Сирецька, 38, кв.1, м. Київ, 04073
Телефон: (44) 468–3131;
http://www.istina-books.com.ua;
e-mail: istina_knigi@ukr.net

АНАЛІЗ правозастосування судами норм закону про кримінальну відповідальність щодо незаконного виготовлення, зберігання, збуту або транспортування з метою збуту підакцизних товарів (деякі проблемні питання (ст. 204 КК)) *

Процес становлення України як демократичної правової держави тісно пов'язаний із забезпеченням законності й правопорядку в такій важливій сфері державних інтересів, як оподаткування підакцизних товарів та їх обіг. Галузь виробництва та обігу алкогольних напоїв і тютюнових виробів в Україні за своєю прибутковістю для державного бюджету посідає одне з чільних місць.

Акциз (фр. *accise*, від лат. *accidere* — урізáти) — один із різновидів здійснюваних державою податків (зборів), не пов'язаних з одержанням прибутку підприємцем (товаровиробником, торговцем). Це найпоширеніші державні непрямі (побічні) податки (збори) на певні продукти масового попиту (предмети розкоші, тютюн, алкогольні напої, коштовні метали та інше), які стягують з виробників чи продавців товарів. Акциз входить до ціни товару, яку сплачує споживач, його розмір і сума стягуються до бюджету. Часто застосовується на окремі імпортні товари з метою захисту внутрішнього ринку й підтримки вітчизняного товаровиробника.

Акцизний податок є одним із стабільних і суттєвих джерел поповнення бюджету держави, який виконує не лише фіскальну, а й регулюючу функцію.

На час проведення аналізу відповідно до п. 215.1 ст. 215 Податкового кодексу України (далі — ПК) до підакцизних товарів належали: спирт етиловий та інші спиртові дистиляти, алкогольні напої, пиво; тютюнові вироби, тютюн та промислові замінники тютюну; нафтопродукти, скраплений газ; автомобілі легкові, кузови до них, причепи та напівпричепи, мотоцикли. Перелік підакцизних товарів може змінюватися: зменшуватись або збільшуватись.

З 2001 р. у Кримінальному кодексі України (далі — КК) почала діяти нова кримінально-правова норма, яка передбачає відповідальність за незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту алкогольних напоїв, тютюнових виробів та інших підакцизних товарів. Як свідчить судова практика, до кримінальної відповідальності притягуються особи, винні переважно у незаконних діях з алкогольними напоями.

Мета проведення зазначеного аналізу — відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 40, п. 2 ч. 1 ст. 44[1] Закону від 7 липня 2010 р. № 2453-VI «Про судоустрій і статус суддів» (у редакції Закону на час підготовки аналізу) провести аналіз статистичних даних та вивчити судову практику правозастосування судами норм закону про кримінальну відповідальність щодо незаконного виготовлення, зберігання, збуту або транспортування з метою збуту підакцизних товарів, виявлення невирішених та спірних питань, що виникають у судів при розгляді таких справ, надання пропозицій щодо шляхів їх усунення.

Аналіз статистичних даних

За даними Державної судової адміністрації України, у 2013 р. порівняно з попереднім роком кількість засуджених осіб за незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів (ст. 204 КК) за вироками, що набрали законної сили, зменшилась у 3,1 раза і становила 329 [1012] [1]

* Матеріал до друку підготовлено суддею Верховного Суду України **В.Ф. ШКОЛЯРОВИМ** та головним консультантом (судді) **Т.В. КОЖАНОВОЮ**.

[1] Тут і далі у квадратних дужках наведено дані за 2012 р.

осіб. У тому числі за ч. 1 ст. 204 КК засуджено 217 [742] осіб, їх частка серед усіх засуджених за цей вид злочину становила 66 % [73,3 %]; за ч. 2 ст. 204 КК — 34 [50] особи, або 10,3 % [4,9 %]; за ч. 3 ст. 204 КК — 78 [220] осіб, або 23,7 % [21,7 %].

У 2013 р. до позбавлення волі на певний строк за ст. 204 КК засуджено 11 [33] осіб, що на 66,7 % менше, ніж у 2012 р, їх питома вага від загальної кількості засуджених за цей вид злочину становила 3,3 % [3,3 %]. До обмеження волі засуджено 2 [5] особи.

Штраф як основне покарання суди застосували до 242 [752] осіб, що на 67,8 % менше, ніж попереднього року, їх питома вага від загальної кількості осіб, засуджених за цей вид злочину, становила 73,6 % [74,3 %].

Суди звільнили від відбування покарання 74 [216] засуджених, що на 65,7 % менше, ніж у попередньому році; із них 72 [204] особи звільнено з випробуванням.

У 2013 р. більш м'яке покарання, ніж це передбачено законом, із урахуванням особи винного і наявності декількох обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину, суди призначили 86 [370] особам, що на 76,8 % менше, ніж у 2012 р. За сукупністю злочинів призначено покарання 95 [186] особам; за сукупністю вироків — 5 [8] особам.

Суди застосували конфіскацію незаконно виготовленої продукції та обладнання для її виготовлення до 34 [54] осіб, що на 37 % менше, ніж у 2012 р.

Зменшилася на 74,5 % і кількість жінок, засуджених за вчинення передбачених ст. 204 КК злочинів, — 139 [545], їх частка серед усіх засуджених за цей вид злочину становила 42,2 % [53,9 %].

Суди визнали винними у вчиненні даного злочину в складі організованих груп 7 [12] осіб.

На час вчинення передбачених ст. 204 КК злочинів ніде не працювали і не навчалися чи перебували на обліку в державній службі зайнятості 171 [478] особа, тобто майже кожен другий; їх частка від кількості усіх засуджених за цей вид злочину збільшилась і становила 52 % [47,2 %]. Із цих осіб раніше судимі — 10 [35], що менше на 71,4 %. Також зменшилась і кількість осіб, які перебували на обліку в службі зайнятості, — 9 [22] засуджених.

Були раніше судимими і мали незняту або непогашену судимість 17 [64] осіб, що у 3,8 раза менше, їх частка від кількості усіх засуджених за ст. 204 КК становила 5,2 % [6,3 %].

Застосування судами законодавства про кримінальну відповідальність щодо незаконного виготовлення, зберігання, збуту або транспортування з метою збуту підакцизних товарів

Уведення в 2001 р. нової кримінально-правової норми, зокрема ст. 204 КК, яка не мала аналогів у кримінальному законодавстві України попередніх років, викликає низку практичних питань, вирішення яких ускладнюється через бланкетний характер її диспозиції, коли вирішення питання про підстави та межі кримінальної відповідальності безпосередньо залежить від правильного й точного аналізу регулятивного (базового) законодавства.

У чинному КК ст. 204 передбачає кримінальну відповідальність за вчинення таких діянь:

1) незаконне придбання з метою збуту або зберігання з цією метою, а також збут чи транспортування з метою збуту незаконно виготовлених алкогольних напоїв, тютюнових виробів або інших підакцизних товарів;

2) незаконне виготовлення алкогольних напоїв, тютюнових виробів або інших підакцизних товарів шляхом відкриття підпільних цехів або з використанням обладнання, що забезпечує масове виробництво таких товарів, або вчинене особою, яка раніше була засуджена за цією статтею;

3) незаконне виготовлення товарів, зазначених у частинах 1 або 2 цієї статті, з недоброякісної сировини (матеріалів), що становлять загрозу для життя і здоров'я людей, а так само незаконний збут таких товарів, що призвело до отруєння людей чи інших тяжких наслідків.

Статтею 204 КК визначено відповідальність за три окремих злочини, кожен з яких характеризується самостійним складом, у зв'язку з чим припускається можливість кваліфікації за сукупністю злочинів, склади яких передбачені різними частинами цієї статті.

На цьому ж наголошується і в постанові Пленуму Верховного Суду України від 25 квітня 2003 р. № 3 «Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності» (далі — Постанова № 3), у п. 16 якої безпосередньо зазначається, що кожною частиною ст. 204 КК передбачено самостійний склад злочину, тому за наявності підстав дії винної

особи мають кваліфікуватися за сукупністю цих злочинів.

Основним безпосереднім об'єктом злочину є запроваджений з метою захисту системи оподаткування порядок виробництва та обігу підакцизних товарів.

Додатковими об'єктами такого злочину стають засади добросовісної конкуренції, а злочин, передбачений ч. 3 ст. 204 КК, належить до двооб'єктних, оскільки посягає не лише на встановлений порядок акцизного оподаткування, а й на життя і здоров'я людей як споживачів недоброякісної підакцизної продукції.

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 1 ст. 204 КК, полягає у таких чотирьох діях, вказаних альтернативно: 1) придбання незаконно виготовлених алкогольних напоїв, тютюнових виробів або інших підакцизних товарів; 2) зберігання таких товарів; 3) їх транспортування; 4) збут незаконно виготовлених підакцизних товарів.

Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1 ст. 204 КК, є ***спеціальна мета*** — збут предметів такого злочину.

Придбання підакцизних товарів означає, що особа будь-яким способом (купівля, обмін, прийняття в рахунок сплати боргу або оплати за надані послуги чи виконану роботу і под.) отримує фактичну можливість володіти, користуватись і розпоряджатись відповідними предметами.

Незаконне придбання незаконно виготовлених підакцизних товарів — це набуття будь-яким способом права власності на них з порушенням вимог законодавства, що регулює порядок здійснення господарської діяльності з реалізації алкогольних напоїв, тютюнових виробів та інших підакцизних товарів, тобто вчинення таких дій особою, яка не має ліцензії на оптову чи роздрібну торгівлю підакцизними товарами, не для особистого некомерційного використання, а з метою збуту таких товарів, а також їх придбання з порушенням порядку, встановленого законодавством, для придбання окремих видів підакцизних товарів.

Зберіганням охоплюються дії, пов'язані з перебуванням підакцизних товарів у володінні винного (при собі, у будь-якому приміщенні, транспортному засобі, спеціальній схованці і т. ін.). Зберігання — триваючий злочин, який має визнаватись закінченим з моменту, коли особа за власною ініціативою (знищила, викинула чи збула товар) або всупереч своїй волі (наприклад, підакцизні товари вилучили працівники міліції) фактично припинила володіти відповідними предметами.

Незаконним зберіганням незаконно виготовлених підакцизних товарів слід вважати вчинення будь-яких дій, пов'язаних із фактичним володінням такими товарами, незалежно від місця їх фактичного знаходження: в приміщенні, будівлі, сховищі чи будь-якому іншому місці, вибраному особою чи відомому їй, за умови, що вони вчинюються з метою подальшого збуту незаконно виготовлених підакцизних товарів, що незаконно зберігаються особою, яка не має ліцензії на оптову чи роздрібну торгівлю ними, а також зберігання таких товарів з порушенням порядку, встановленого законодавством для зберігання окремих видів підакцизних товарів.

Транспортування — це будь-які дії з переміщення зазначених предметів, незалежно від способу їх переміщення і місця зберігання. Поняття «транспортування» охоплює також пересилання, тобто переміщення відповідних предметів у просторі шляхом відправлення їх поштою, багажем, посильним або іншим способом.

Незаконне транспортування таких товарів — це їх переміщення з одного місця в інше з використанням будь-якого виду транспорту: автомобільного, морського, річкового, повітряного, трубопровідного, гужового з метою подальшого збуту, вчинене особою, яка не має ліцензії на здійснення господарської діяльності з реалізації таких підакцизних товарів, а також транспортування цих товарів з порушенням порядку, встановленого законодавством для транспортування окремих видів підакцизних товарів.

Збут означає будь-які оплатні або безоплатні форми реалізації підакцизних товарів (наприклад, продаж, дарування, обмін, передача в рахунок погашення боргу, відшкодування заподіяних збитків тощо). Під час збуту незаконно виготовлених алкогольних напоїв і тютюнових виробів можуть використовуватися незаконно виготовлені, незаконно отримані або підроблені марки акцизного збору, у зв'язку з чим дії винних потребують додаткової кваліфікації за ст. 216 КК.

Придбання, зберігання, збут чи транспортування утворюють склад злочину за умови, коли вони вчинюються незаконно, тобто з порушенням вимог законодавства, що регулює питання обігу підакцизних товарів.

Виготовлення підакцизних товарів — це діяльність, що пов'язана з випуском готових для споживання або використання товарів і перед-

бачає усі стадії технологічного процесу. Характер і механізм злочинних дій, спрямованих на отримання готової до відчуження підакцизної продукції, визначається її видом. Так, виготовлення фальсифікованих алкогольних напоїв може здійснюватись шляхом розведення харчових або технічних спиртів водою та добавлення різних компонентів для поліпшення смакових властивостей продукту.

З огляду на те, що поняттям «виготовлення» у ст. 204 КК охоплюється саме технологічний процес створення товарів, на кваліфікацію за цією нормою не впливає кількість фактично виробленої продукції, а також те, чи розпочала винна особа її збут. Виготовлення підакцизних товарів має кваліфікуватись за ст. 204 КК лише за умови його незаконності.

Незаконно виготовленими підакцизними товарами слід розуміти товари, виготовлені за відсутності правових підстав для їх виготовлення.

Оскільки більшість видів діяльності з обігу підакцизних товарів підлягають ліцензуванню, то їх здійснення можливе лише особами, які зареєстровані як суб'єкти підприємницької діяльності і мають ліцензію на здійснення таких видів діяльності. Зокрема, виробництво алкогольних напоїв та тютюнових виробів, оптова та роздрібна торгівля ними є видами діяльності, що підлягають ліцензуванню. Стосовно здійснення окремих видів діяльності з обігу спирту етилового для більшості суб'єктів, крім державних підприємств, законом передбачена заборона. Тобто ведення такої діяльності недержавними підприємствами завжди буде незаконним.

На це ж звертається увага і в п. 12 Постанови № 3, в якому зазначається, що незаконно виготовленими слід вважати вказані в ст. 204 КК товари, які вироблені: 1) особою, незареєстрованою як суб'єкт підприємництва, незалежно від того, чи підлягає діяльність з їх виготовлення ліцензуванню; 2) суб'єктом підприємницької чи господарської діяльності без одержання ліцензії, якщо їх виготовлення підлягає ліцензуванню.

Незаконним буде виготовлення алкогольних напоїв і тютюнових виробів й у разі їх фальсифікації, коли виготовлення цих предметів здійснюється з порушенням технології, з неправомірним використанням знака для товарів чи послуг, копіюванням форми, упаковки, зовнішнього оформлення або шляхом прямого відтворення товару іншого підприємця із самовільним використанням його імені. У випадках фальсифікації підакцизних товарів дії винного за наявності для цього підстав потрібно кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ст. 204 і ст. 229 КК.

Вирішуючи питання про законність або незаконність виготовлення тих чи інших підакцизних товарів, слід враховувати, що стосовно окремих видів таких товарів державою встановлено спеціальний режим правового регулювання.

За відсутності спеціального законодавчого акта, який би регулював порядок виробництва будь-яких підакцизних товарів, у вирішенні питання чи є підакцизні товари такими, що виготовлені незаконно, слід керуватися загальним законодавством про підприємницьку діяльність.

Якщо підакцизні товари виготовляються з дотриманням умов ліцензування зареєстрованим суб'єктом господарської діяльності, однак при цьому тим чи іншим способом занижується об'єкт оподаткування (наприклад, у звітній документації не зазначається частина готової продукції), вчинене слід кваліфікувати не за ч. 2 ст. 204, а за відповідною частиною ст. 212 КК.

Особливість складу злочинів, передбачених окремими частинами ст. 204 КК, визначається прямою вказівкою у кримінальному законі на підакцизні товари як на предмет суспільно небезпечних протиправних діянь. Доведеність саме цієї ознаки є одним із основних критеріїв правильної кваліфікації вчиненого.

Отже, з'ясування того, що обов'язковий для цього злочину предмет посягання відсутній, може означати лише те, що наявність усіх інших ознак все одно не буде утворювати склад цього злочину.

У кримінально-правовій науці застосовується певний порядок аналізу юридичного складу окремого злочину, який полягає у послідовному встановленні ознак його об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта та суб'єктивної сторони. Однак іноді такий аналіз доцільніше починати з визначення предмета злочину. Це стосується передусім ситуацій, коли у кримінальному законі обов'язковою ознакою складу злочину є саме предмет. Як пише В.Я. Тацій, «… зі встановлення предмета злочину найчастіше і починається процес з'ясування характеру самого посягання, а також способів його впливу на певний об'єкт» [2].

[2] Тацій В.А. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: Навч. посібник. — Х., 1994 — 76 с.

Предметом злочину, що розглядається, є: 1) алкогольні напої; 2) тютюнові вироби; 3) інші підакцизні товари. Для застосування ч. 1 ст. 204 КК необхідно встановити, що підакцизні товари як предмет передбаченого цією нормою злочину виготовлені незаконно.

Безпосередня вказівка у кримінальному законі на алкогольні напої та тютюнові вироби як предмети таких злочинів не дає підстав вважати ці вироби окремим, особливим видом предмета, а свідчить лише про спрямованість кримінального закону на боротьбу насамперед з незаконним виробництвом та обігом цих товарів.

Із проаналізованих копій судових рішень, надісланих апеляційними судами, вбачається, що в переважній більшості випадків предметом таких злочинів є саме ***алкогольні напої***, які мають великий попит у населення.

Як свідчить практика, для з'ясування того, чи є вилучена в особи рідина алкогольним напоєм, у справах цієї категорії органи досудового розслідування зазвичай призначали судово-хімічні (харчові) експертизи, на висновках яких потім фактично й ґрунтувалось усе обвинувачення. При цьому слідство і суди не враховували, що дані, викладені у висновках таких експертиз, визначають лише родову приналежність тих чи інших продуктів до алкогольних напоїв, але не встановлюють, чи можна ці товари визнати підакцизними.

Так, вироком Замостянського районного суду м. Вінниці від 27 лютого 2012 р. С. засуджено за ч. 1 ст. 204 КК — незаконне придбання з метою збуту, зберігання з цією метою, а також збут незаконно виготовлених алкогольних напоїв. У формулюванні обвинувачення, визнаного доведеним, суд зазначив, що С. у період з вересня по 29 листопада 2011 р., не зареєстрований як приватний підприємець та не маючи відповідної ліцензії на виготовлення та реалізацію підакцизних товарів, систематично купував у невстановленої слідством особи незаконно виготовлені алкогольні напої без марок акцизного збору встановленого зразка з метою подальшого збуту. Незаконно придбані алкогольні напої С. зберігав з метою збуту в підсобному приміщенні своєї оселі, а потім збував.

Визнаючи С. винуватим у вчиненні інкримінованого злочину, суд послався на висновок експерта, згідно з яким надана на дослідження рідина визнана спиртовмісною, міцність якої становить 43/5, 42/7, 42/3 об. %, а саме водно-спиртовою сумішшю, міцним алкогольним напоєм, виготовленим, ймовірно, в кустарних умовах шляхом розбавлення спирту водою, що за перевіреними органолептичними (ароматом) та основними фізико-хімічними (міцність) показниками не відповідає обов'язковим вимогам діючого ДСТУ 4256:2003 «Горілки і горілки особливі. Технічні умови».

Інший приклад. *Вироком Якимівського районного суду Запорізької обл. від 25 вересня 2012 р. Л. визнано винною і засуджено за ч. 1 ст. 204 КК за те, що вона 20 травня 2012 р. у невстановленої особи придбала 80 пляшок об'ємом 0,5 л незаконно виготовлених алкогольних напоїв, які з метою збуту транспортувала до місця мешкання, а потім 17 пляшок збула жителям міста. Працівниками міліції було вилучено 63 пляшки об'ємом 0,5 л кожна з незаконно виготовленим алкогольним напоєм, який відповідно до висновків експерта є спиртним напоєм (водно-спиртовою сумішшю), виробленим кустарним способом з порушенням технології горілчаного виробництва, і таким, що не відповідає вимогам ДСТУ.*

Наступний приклад. *Вироком Марганецького міського суду Дніпропетровської обл. від 7 лютого 2013 р. Х. засуджено за ч. 1 ст. 204 КК. Предметом цього злочину суд визнав алкогольні напої, які згідно з висновками експерта містять етиловий спирт та є кустарно виготовленими алкогольними напоями — водно-спиртовими розчинами, які не відповідають вимогам ДСТУ 4256:2003 «Горілки і горілки особливі. Технічні умови». Досліджувані алкогольні напої не відповідають специфікаціям якості та безпеки для алкогольних напоїв, виготовлені кустарним способом з порушенням технології горілчаного виробництва, є небезпечними для здоров'я людини.*

У таких випадках постає питання, чи можуть суди, посилаючись лише на висновки хімічної (харчової) експертизи, визначати незаконно виготовлений алкогольний напій як підакцизний товар?

Відповідно до підпункту 14.1.145 п. 14.1 ст. 14 ПК підакцизні товари (продукція) — це товари за кодами згідно з Українською класифікацією товарів зовнішньоекономічної діяльності (далі — УКТ ЗЕД), на які цим Кодексом встановлено ставки акцизного податку.

Отже, підакцизний товар повинен відповідати таким ознакам:

а) має бути названим підакцизним товаром у відповідному законі України;

б) до його ціни повинен включатися непрямий загальнодержавний податок — акцизний збір.

Акцизним податком як загальнодержавним непрямим податком обкладаються предмети, що можуть виготовлятись, бути об'єктом правочинів і знаходитись у власності суб'єктів лише на легальних підставах та у передбаченому законодавством порядку;

в) його може бути віднесено до однієї з товарних позицій чи субпозицій загальнодержавного товарного класифікатора — УКТ ЗЕД, що в свою чергу передбачає відповідність цього предмета до державних вимог у сфері стандартизації і сертифікації.

Слід зазначити, що Гармонізована система опису та кодування товарів (далі — ГСОКТ) була запроваджена Міжнародною конвенцією про Гармонізовану систему опису та кодування товарів (надалі — Міжнародна конвенція про ГСОКТ) від 14 червня 1983 р., до якої Україна приєдналась 17 травня 2002 р. Згідно із зобов'язаннями Міжнародної конвенції про ГСОКТ в Україні діє УКТ ЗЕД, яка в межах України відігравала роль національного товарного класифікатора навіть до приєднання до ГСОКТ.

Із наведеного випливає, що підакцизними предметами визнаються не будь-які спиртні напої, а лише ті вироби, яким присвоєно певний код УКТ ЗЕД, що у свою чергу потребує встановлення відповідності даної продукції державним стандартам. Це означає, що питання про те, чи відповідає конкретний алкогольний напій певній товарній позиції УКТ ЗЕД, має встановлювати товарознавча експертиза.

Як вбачається із наданих апеляційними судами копій судових рішень, у переважній більшості суди визнавали підакцизними товарами певну рідину, яка за висновками хімічних (харчових) експертиз визначалась як «кустарно виготовлений водно-спиртовий розчин (суміш) із вмістом спирту етилового, що не відповідає певним вимогам ДСТУ», або як «алкогольний напій, який не відповідає вимогам ДСТУ та виготовлений кустарним способом». При цьому констатується, що зазначені водно-спиртові розчини не відповідали встановленим стандартам за одним чи декількома показниками з числа таких: за органолептичними показниками; за вмістом спирту етилового; за кустарним способом виготовлення; за наявністю певних домішок чи перевищенням їх об'єму та ін.

Отже, за таких умов незаконно виготовлені алкогольні напої не можуть класифікуватися за встановленою номенклатурою і, більш того, обкладатися акцизним збором, а тому вони не можуть визнаватися підакцизними товарами.

Такої ж думки дотримуються і науковці, які стверджують, що практика пішла шляхом створення певної юридичної фікції, суть якої полягає в ототожненні понять «алкогольні напої» та «підакцизні алкогольні напої».

У висновку Верховного Суду України, викладеному у постанові від 5 вересня 2013 р. у справі № 5-15к13, виходячи із норм закону про визначення понять «підакцизні товари» та «алкогольні напої», редакція якого була чинною на час вчинення злочину, вказано, за якими саме ознаками алкогольний напій може визнаватися підакцизним товаром.

Судова палата у кримінальних справах Верховного Суду України констатувала:

Алкогольний напій може бути визнаний таким і бути предметом злочинів, передбачених ст. 204 КК, лише за умови, якщо він відповідає таким ознакам:

1) одержаний шляхом спиртового бродіння цукровмісних матеріалів або виготовлення на основі харчових спиртів;

2) вміст спирту етилового має становити понад 1,2 відсотка об'ємних одиниць;

3) визнаний законом підакцизним товаром, до ціни якого включено акцизний податок;

4) належить до товарної групи ГСОКТ під одним із зазначених кодів: 2204, 2205, 2206, 2208.

Відсутність хоча б однієї з наведених ознак виключає можливість визнання алкогольного напою підакцизним товаром, відповідно і предметом злочину, передбаченого ст. 204 КК.

Водночас судам слід враховувати, що норми зазначеної статті мають бланкетний характер в частині вказівки на предмет злочинів, тому під час проведення кримінально-правової кваліфікації діяння слід обов'язково встановити, який саме нормативно-правовий акт та у якій редакції діяв на час вчинення конкретного злочину, зокрема, які саме речі матеріального світу визнавалися підакцизними товарами у конкретний момент часу [3].

Варто зазначити, що Законом від 31 липня 2014 р. № 1621-VII «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України» (далі — Закон № 1621) доповнено визначення поняття «алкогольні напої», формулювання якого викладено в підпункті 14.1.5 п. 14.1 ст. 14 ПК: алкогольні напої — продукти, одержані шляхом спиртового бродіння цукровмісних матеріалів або виго-

[4] Див. детальніше Рішення Конституційного Суду України від 19 квітня 2000 р. № 6-рп/2000 (справа про зворотну дію кримінального закону в часі).

товлені на основі харчових спиртів із вмістом спирту етилового понад 1,2 відсотка об'ємних одиниць, які зазначені у товарних позиціях 2204, 2205, 2206, 2208 згідно з УКТ ЗЕД, а також з умістом спирту етилового 8,5 відсотка об'ємних одиниць та більше, які зазначені у товарних позиціях 2103 90 30 00, 2106 90 згідно з УКТ ЗЕД.

Також Законом № 1621 перелік підакцизних товарів і ставок акцизного податку, визначених в підпункті 215.3.1 п. 215.3 ст. 215 ПК доповнено ще однією позицією: «тільки продукти із вмістом спирту етилового 8,5 відсотка об'ємних одиниць та більше», що відповідно до УКТ ЗЕД відповідає коду товару (продукції) 2103903000, 210690.

Отже, відповідальність за дії, передбачені ст. 204 КК, настає тоді, коли винна особа вчиняє певні дії щодо одного з видів продукції, яка за своїми товарними характеристиками підпадає під законодавче визначення підакцизного товару. Якщо ж продукт (товар) за якимись ознаками подібний до підакцизних товарів, але не містить усіх ознак цього товару, то він не може визнаватися предметом злочину, передбаченого ст. 204 КК.

На цьому ж наголошено і в ухвалі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 14 листопада 2013 р. за результатами перегляду кримінальної справи за касаційною скаргою засудженого Особи 1 на вирок Судацького міського суду АР Крим від 17 травня 2012 р. та ухвалу Апеляційного суду АР Крим від 24 липня 2012 р.

Як вбачається з матеріалів кримінальної справи, Особа 1 з метою збуту вдома шляхом бродіння цукровмісних матеріалів незаконно виготовив з винограду алкогольний напій — вино із вмістом спирту етилового від 11,2 до 16,5 відсотка об'ємних одиниць, яке не відповідало встановленим для даного товару (продукції) стандартам, нормам і умовам ДСТУ.

Оскільки виготовлений Особою 1 алкогольний напій не містить усіх ознак підакцизного товару, висновок судів першої та апеляційної інстанцій про кваліфікацію його дій за ч. 1 ст. 204 КК касаційний суд визнав незаконним, а тому зазначений вирок Судацького міського суду АР Крим та ухвалу Апеляційного суду АР Крим скасував, а провадження у справі закрив за відсутністю в діях Особи 1 складу цього злочину.

Обов'язковою ознакою інтелектуального моменту прямого умислу, який входить до суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 204 КК, є усвідомлення винною особою того факту, що раніше ці підакцизні товари були виготовлені незаконно.

Так, вироком Рожищенського районного суду Волинської обл. від 3 вересня 2012 р. М. було засуджено за ч. 1 ст. 204 КК за те, що вона 8 та 17 травня 2012 р. збула по 0,5 л спирту етилового громадянці П.

Вироком цього ж суду від 26 червня 2012 р. П. засуджено за ч. 1 ст. 204 КК. Суд визнав доведеним, що вона у невстановлених слідством осіб придбала з метою збуту 6 л етилового спирту, який зберігала у своєму помешканні, а потім незаконно збула.

Інший приклад: *Деражнянський районний суд Хмельницької обл. визнав В. винним у тому, що він у період з 10 до 15 січня 2012 р. незаконно придбав на продовольчому ринку в м. Барі Вінницької обл. 23,5 л спирту етилового, який незаконно з метою збуту транспортував до місця мешкання своєї матері, де з цією ж метою незаконно зберігав його та потім 2,5 л збув.*

Слід звернути увагу, що за змістом диспозиції ч. 1 ст. 204 КК предметом передбаченого у ній злочину можуть бути лише незаконно виготовлені підакцизні товари, але суди при ухваленні вироків переважно не зазначають, що такий товар було виготовлено незаконно і засуджені це усвідомлювали.

Якщо факт усвідомлення засудженим незаконного виготовлення такого товару не встановлено, відповідальність за вчинення цього злочину не настає.

Проте усі зазначені у ч. 1 ст. 204 КК дії з підакцизними товарами необхідно відрізняти від незаконних дій, вчинюваних із законно виготовленими підакцизними товарами. Так, не підпадають під ст. 204 КК і не можуть кваліфікуватися за цією статтею дії, які полягають у порушенні встановленого законом порядку придбання, зберігання, транспортування та збуту законно виготовлених підакцизних товарів. Наприклад, це може бути зберігання законно виготовлених підакцизних товарів у неналежних місцях або їх реалізація — у заборонених місцях чи особам, яким реалізація заборонена та ін.

Досить часто у вироках під час формулювання визнаного доведеним обвинувачення суди не зазначають мети вчинених дій, передбачених ч. 1 ст. 204 КК, тобто збут. Придбання, зберігання або транспортування незаконно виготовлених підакцизних товарів не з метою збуту, а для власного споживання чи використання, не утворюють розглядуваного складу злочину.

(Продовження матеріалу буде опубліковано в наступних номерах журналу)

Судові функції Верховного Суду України: дискусійні питання

А.І. Редька,
секретар Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України, заслужений юрист України

С.А. Солоткий,
науковий консультант відділу організаційного забезпечення управління забезпечення діяльності Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України

S u m m a r y

The article raises questions of the sufficiency of judicial functions of the Supreme Court of Ukraine in view of the problems of realization of today's procedural authority to review judicial decisions in criminal cases

Здійснення судової реформи в Україні протягом усього періоду її незалежності було предметом дискусій у правничих і владних колах. До прийняття 7 лютого 2002 р. Закону № 3018-III «Про судоустрій України» (далі — Закон № 3018-III) судова система України функціонувала за Законом від 5 червня 1981 р. «Про судоустрій України». Цей Закон зазнав певних змін після прийняття 28 червня 1996 р. Конституції України, в якій, зокрема, було визначено нові засади судочинства України.

З набранням чинності Законом № 3018-III не припинилися дискусії щодо необхідності вдосконалення та достатності правової бази для ефективного функціонування судової системи України. Головним в обговоренні є питання щодо справжнього змісту законодавчих засад незалежності суду як органу державної влади відповідно до принципу розподілу влади, задекларованого у ст. 6 Конституції.

> ***Одним із недоліків Закону № 2453-VI стало істотне звуження повноважень Верховного Суду України як найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції***

Ігнорування суспільної думки, маніпуляції свідомістю суспільства, підміна реформ «косметичними» змінами в законодавстві призвели до втрати стратегічного бачення перспектив розвитку української держави і декларативності дій української влади у напрямі реформ.

Зазначене повною мірою стосується і судової системи України. Бажання представників політичних еліт України впливати на судову систему стало системним явищем. Це зумовило прийняття Пленумом Верховного Суду України постанови від 13 червня 2007 р. № 8 «Про незалежність судової влади». В абзацах 5, 6 преамбули цієї постанови йдеться, зокрема, про системність спроб тиску на суд при здійсненні правосуддя і про те, що такий тиск чинять представники влади.

Не стало завершенням судової реформи і прийняття Закону від 7 липня 2010 р. № 2453-VI «Про судоустрій і статус суддів» (далі — Закон № 2453-VI). Навпаки, деякі позитивні результати законотворчої діяльності з питань реформування судової системи в цьому Законі були знівельовані, не вирішено й питання щодо реального змісту гарантій незалежності суду.

Одним із недоліків Закону № 2453-VI стало істотне звуження повноважень Верховного Суду України як найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції.

Акцент на повноваженнях Верховного Суду України зроблено тому, що саме ця державна установа згідно з Конституцією є найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції. Не обов'язково в Основному Законі окреслювати повноваження Верховного Суду України конкретніше, однак сам термін «найвищий судовий орган», вжитий у ст. 125 Конституції, має зумовлювати такий законодавчий підхід до формування повноважень Верховного Суду України, за якого правовий статус цього Суду мав би відповідне законодавче наповнення.

> ***Із прийняттям Верховною Радою України 13 квітня 2012 р. КПК закріплені в Законі № 2453-VI і відтворені в КПК 1960 р. повноваження Верховного Суду України не були розширені***

Насправді з прийняттям Закону № 2453-VI було суттєво звужено повноваження Верховного Суду України. Його Пленум позбавлено права надавати судам роз'яснення з питань правозастосування на основі узагальнень судової практики, а судові функції Верховного Суду України звелися до перегляду судових рішень лише з підстав неоднакового застосування судом касаційної інстанції однієї і тієї самої норми матеріального права у подібних правовідносинах, що потягло ухвалення різних за змістом судових рішень, і встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом (ст. 38 Закону № 2453-VI у редакції, що діяла до набрання чинності Законом від 12 лютого 2015 р. № 192-VIII «Про забезпечення права на справедливий суд»; далі — Закон № 192-VIII).

> ***У Законі № 192-VIII розширено повноваження Верховного Суду України, проте аналіз повноти й достатності правових можливостей, якими в ньому наділено найвищий судовий орган у системі судів загальної юрисдикції, свідчить про те, що питання щодо повноважень Верховного Суду України не знято з порядку денного***

Та навіть ці повноваження істотно обмежені. Зокрема, за Законом № 2453-VI Верховний Суд України не мав повноважень переглядати судові рішення у кримінальних справах з питань призначення покарання, звільнення від покарання та від кримінальної відповідальності. А після прийняття Закону від 20 жовтня 2011 р. № 3932-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розгляду справ Верховним Судом України» було зведено нанівець перегляд Верховним Судом України судових рішень із підстави, передбаченої п. 2 ч. 2 ст. 38 Закону № 2453-VI.

Зазначену зміну внесли і в процесуальне законодавство України. До того ж навіть із прийняттям Верховною Радою України 13 квітня 2012 р. Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК) закріплені в Законі № 2453-VI і відтворені в КПК 1960 р. повноваження Верховного Суду України не були розширені.

Певним компенсаторним механізмом стало запровадження принципу обов'язковості висновків Верховного Суду України, викладених у постановах за результатами перегляду судових рішень із підстав неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм кримінального закону, для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують зазначену норму закону, а також для всіх судів. Однак у процесуальному законодавстві не передбачено механізмів дотримання такої обов'язковості, оскільки відповідні законодавчі приписи в ст. 458 КПК сформульовані досить загально, а доцільність вжиття деяких термінів у редакції цієї правової норми також є предметом дискусії.

Зміна політичної влади в Україні зумовила необхідність пошуку механізмів відновлення процесу реформування судової системи України, у тому числі визначення повноважень Верховного Суду України як найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції.

У Засадах державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014—2017 роки (затверджено Законом від 14 жовтня 2014 р. № 1699-VII «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014—2017 роки») вперше на законодавчому рівні судову реформу 2010 р. (по суті — Закон № 2453-VI) визнано невдалою. Зокрема, зазначено, що органи суддівського самоврядування стали повністю залежними від політичної влади, що політичні принципи формування Вищої ради юстиції та нечітко сформульовані підстави для притягнення суддів до дисциплінарної

відповідальності призвели до того, що вони фактично втратили гарантії незалежності своєї діяльності. Механізм добору суддів характеризувався зловживаннями з боку органів, відповідальних за цю процедуру.

З метою підвищення національних стандартів судоустрою і судочинства та забезпечення права на справедливий суд Верховна Рада України прийняла Закон № 192-VIII, а Закон № 2453-VI було викладено в новій редакції.

У Законі № 192-VIII розширено повноваження Верховного Суду України, проте аналіз повноти й достатності правових можливостей, якими в ньому наділено найвищий судовий орган у системі судів загальної юрисдикції, свідчить про те, що питання щодо повноважень Верховного Суду України не знято з порядку денного.

Визначення функцій Верховного Суду України у ст. 38 Закону № 2453-VI в новій редакції більш загальне. У попередній редакції, по суті, окреслювались конкретні підстави для здійснення Верховним Судом України судових функцій, що навряд чи можна визнати виправданим, оскільки підстави для здійснення саме судової функції мають відтворюватися у процесуальному законодавстві. У базовому законі можуть бути окреслені повноваження, необхідні й достатні для реалізації статусу Верховного Суду України, визначеного Конституцією. Основне функціональне завдання Верховного Суду України — забезпечення єдності судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом. Однак концептуально повноваження Верховного Суду України за Законом № 192-VIII не змінилися.

Головним функціональним завданням Верховного Суду України є забезпечення єдності судової практики. Отже, процесуальні повноваження Верховного Суду України, передбачені ст. 445 КПК, мають спрямовуватися на реалізацію саме цього завдання

Судові функції Верховного Суду України були розширені в результаті того, що в КПК передбачили ще дві підстави перегляду судових рішень, втім, вони базуються на концепції судових функцій, покладеній в основу судової реформи 2010 р.

Підстави перегляду Верховним Судом України судових рішень неодноразово були предметом досліджень вчених. Конкретний зміст процесуальних повноважень Верховного Суду України також розкритий у численних коментарях до КПК. Однак і з прийняттям Закону № 192-VIII дискусійні питання не зняті.

У зв'язку з цим виникає потреба проаналізувати зміст відповідних законодавчих положень. Аналіз має бути комплексним і охоплювати такі питання:

1) понятійний апарат процесуального інструментарію, яким наділений Верховний Суд України, його зрозумілість і доступність;

2) достатність окреслених законом меж судової функції Верховного Суду України з позицій:

а) забезпечення виконання завдання, передбаченого ст. 38 Закону № 2453-VI;

б) реалізації функцій суду;

в) реалізації функцій найвищої судової установи в системі судів загальної юрисдикції.

Головним функціональним завданням Верховного Суду України є забезпечення єдності судової практики. Отже, процесуальні повноваження Верховного Суду України, передбачені ст. 445 КПК, мають спрямовуватися на реалізацію саме цього завдання.

Так, відповідно до ст. 445 КПК (у редакції Закону № 192-VIII) підставами для перегляду Верховним Судом України судових рішень є:

1) неоднакове застосування судом касаційної інстанції однієї і тієї самої норми права, передбаченої законом України про кримінальну відповідальність, у подібних правовідносинах, що зумовило ухвалення різних за змістом судових рішень (крім питань неоднакового застосування санкцій кримінально-правових норм, звільнення від кримінальної відповідальності чи покарання);

2) неоднакове застосування судом касаційної інстанції однієї і тієї самої норми права, передбаченої КПК, що зумовило ухвалення різних за змістом судових рішень;

3) невідповідність судового рішення суду касаційної інстанції висновку щодо застосування норм права, викладеному в постанові Верховного Суду України;

4) встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом.

Оскільки кожна з передбачених ст. 445 КПК підстав є самостійною, специфічною, то проаналізуємо їх детально. Винятком стане підстава, передбачена п. 4 ч. 1 ст. 445 цього Кодексу. Проблематика застосування цієї норми полягає в інших

аспектах, які пов'язані з практикою Європейського суду з прав людини. Крім того, з прийняттям Закону № 192-VIII була вирішена проблема щодо допуску до провадження у Верховному Суді України справ відповідної категорії.

Питання реалізації судової функції Верховного Суду України з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 445 КПК, розглянемо з точки зору доступності юридичного змісту та процесуальної ефективності.

Говорячи про **доступність юридичного змісту** підстави, спробуємо комплексно проаналізувати терміни, вжиті в нормі, що міститься в п. 1 ч. 1 ст. 445 КПК.

> ***Чинна редакція п. 1 ч. 1 ст. 445 КПК внутрішньо суперечлива і не сприяє реалізації принципу правової визначеності, доступу до правосуддя у Верховному Суді України й повноцінному використанню національних засобів захисту порушених прав і свобод***

«Неоднакове застосування» — різне, несхоже, відмінне застосування. Однак виникає запитання, який зміст вкладав законодавець у поняття «неоднакове застосування однієї і тієї самої норми права». Якщо «неоднакове» — це різне, несхоже застосування, то коли *одна і та сама норма* права може застосовуватися неоднаково? Адже застосування щодо подібних (тотожних, ідентичних — хоча це неможливо) суспільно небезпечних діянь — одних і тих самих норм закону України про кримінальну відповідальність — вже за самим цим фактом є однаковим їх застосуванням, тобто не є підставою для перегляду судових рішень.

Не вносить ясності й однозначності стосовно правильного тлумачення зазначеної підстави й позиція вчених.

У науково-практичному коментарі до КПК щодо п. 1 ч. 1 ст. 445 цього Кодексу зазначено, що «…ця підстава для перегляду судових рішень містить кілька ознак, які мають обмежувальний характер. Вона застосовується у разі, якщо судом касаційної інстанції неоднаково застосовано саме норму закону України про кримінальну відповідальність за її формою вини і за кваліфікацією діяння у схожих між собою суспільно небезпечних діяннях, які мають спільні риси за об'єктивною стороною і формою вини» [1].

Майже аналогічна позиція міститься і в іншому науково-практичному коментарі до КПК — за загальною редакцією С.В. Ківалова, С.М. Міщенка, В.Ю. Захарченка [2].

Проте позиція науковців не дає відповіді на питання, як може мати місце *неоднакове* застосування *одних і тих самих* норм щодо *подібних* діянь. У згаданих коментарях до КПК розглядається неоднакове застосування саме *норм* закону України про кримінальну відповідальність, а не *одних і тих самих норм* закону України про кримінальну відповідальність, як зазначено в КПК. Проте, якщо використовувати вжиту в коментарі конструкцію, то, справді, могло б ітися про неоднакове застосування різних норм закону України про кримінальну відповідальність щодо подібних суспільно небезпечних діянь і це відповідало б сутності неоднакового застосування закону — коли подібним суспільно небезпечним діянням надано різну кримінально-правову оцінку, тобто норми закону України про кримінальну відповідальність застосовані неоднаково. Наприклад, в одному випадку умисні дії особи кваліфіковані за ч. 2 ст. 121 Кримінального кодексу України (далі — КК), а в другому — за ч. 1 ст. 115 цього Кодексу. Але навіть і в такому разі слово «норма» слід вживати у множині: «норми закону України про кримінальну відповідальність». Тоді зміст поняття «неоднакове застосування норм закону України про кримінальну відповідальність» збігатиметься з його сутнісними ознаками. Натомість чинна редакція п. 1 ч. 1 ст. 445 КПК внутрішньо суперечлива і не сприяє реалізації принципу правової визначеності, доступу до правосуддя у Верховному Суді України й повноцінному використанню національних засобів захисту порушених прав і свобод.

Дещо іншу позицію виклав у науково-практичному коментарі КПК В.М. Тертишник. Зокрема, він зазначив, що неоднакове застосування одних і тих самих норм закону України про кримінальну відповідальність може полягати у різному тлумаченні судом касаційної інстанції змісту і сутності окремих норм КК, кваліфікаційних ознак та інших юридично значущих фактів, що зумовило неоднакові висновки щодо форм вини, наявності чи відсутності складу кримінального правопорушення, наявності чи відсутності обставин, що виключають кримінальну відповідальність або різну правову кваліфікацію кримінального

[1] Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. — Х., 2012. — Т. 2 — С. 293.

[2] Див.: Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / відп. ред.: С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко. — Х., 2013. — С. 793.

правопорушення чи іншого діяння. Ухваленням різних за змістом судових рішень є винесення касаційною інстанцією неоднакових за змістом і юридичними висновками рішень у двох або більше кримінальних провадженнях, предметом розгляду яких були схожі за об'єктивною стороною суспільно небезпечні діяння [3]. Ця позиція, як і наведені вище, базується на тому, що неоднаковим може бути застосування норм закону України про кримінальну відповідальність щодо подібних суспільно небезпечних діянь, що потягло ухвалення різних за змістом судових рішень, але таким (неоднаковим) не може бути застосування *одних і тих самих* норм закону України про кримінальну відповідальність.

> ***Висловлення різних тлумачень змісту і сутності норм КК, неоднакові висновки щодо форм вини зумовлюють застосування різних норм закону України про кримінальну відповідальність щодо подібних суспільно небезпечних діянь, що, власне, і може становити зміст неоднакового застосування норм закону України про кримінальну відповідальність***

Висловлення різних тлумачень змісту і сутності норм КК, неоднакові висновки щодо форм вини зумовлюють **застосування *різних норм* закону України про кримінальну відповідальність *щодо подібних* суспільно небезпечних діянь, що, власне, і може становити зміст *неоднакового застосування* норм закону України про кримінальну відповідальність.**

Аналіз випадків відмови Верховним Судом України в задоволенні заяв про перегляд судових рішень свідчить про те, що однією з підстав відмови у задоволенні заяв є відмінність правовідносин, яка не спричиняє неоднакового застосування однієї і тієї самої норми.

Наприклад, переглядаючи ухвалу колегії суддів судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 14 листопада 2013 р., якою касаційні скарги засуджених І., Б. та захисника П. в інтересах Ш. залишені без задоволення, а судові рішення щодо засуджених І., Б. та Ш. — без зміни, Судова палата у кримінальних справах Верховного Суду України зазначила, що з обставин справи видно (на що не звернув уваги касаційний суд), що Ш. та І., з їх слів, хоч і не бажали смерті потерпілого, але передбачали, що, завдаючи численних ударів руками і ногами в голову та груди, свідомо допускали настання таких наслідків, які настали, тобто їхні дії свідчать про вчинення умисного вбивства потерпілого з непрямим умислом. Однак ця обставина ніяк не впливає на правильність кваліфікації їхніх дій і тому не є підставою для задоволення заяв.

У рішенні, яке порівнюється (ухвала колегії суддів судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 1 лютого 2011 р.), касаційний суд дійшов висновку про обґрунтованість застосування ч. 2 ст. 121 КК. У цьому рішенні фактичні обставини суспільно небезпечних діянь, вчинених Особою 7 і Особою 8, та обставини злочину, вчиненого Ш. та І., хоч за зовнішнім виявом і схожі між собою, мають спільні риси, тобто є подібними, але відрізняються за об'єктивною та суб'єктивною сторонами. І ця відмінність не викликала неоднакового застосування норми матеріального закону (постанова Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 30 жовтня 2014 р. у справі № 5-11кс14).

В іншому випадку Судова палата у кримінальних справах Верховного Суду України констатувала, що, оскільки фактичні обставини діяння Л. та їх правова оцінка не викликали (не зумовили) неоднакового застосування однієї і тієї самої норми закону про кримінальну відповідальність, підстав для втручання у рішення суду касаційної інстанції немає (постанова Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 24 квітня 2014 р. у справі № 5-13кс14).

Водночас тоді, коли йдеться про скасування ухвал суду касаційної інстанції, правова ситуація, за якої ці ухвали скасовуються, зводиться до того, що діяння подібні між собою, але в оскаржуваних і порівнюваних рішеннях мають різну правову кваліфікацію, тобто у подібних правовідносинах (суспільно небезпечних діяннях) застосовано різні норми закону України про кримінальну відповідальність.

Так, переглядаючи ухвалу колегії суддів судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 19 грудня 2013 р., якою судові рішення щодо П. залишено без зміни, Судова палата у кримінальних справах Верховного Суду України констатувала, що порівняння суспільно небезпечних діянь оспорюваного та

[3] Див.: Тертишник В.М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. — К., 2014. — С. 585.

порівнюваних рішень суду касаційної інстанції свідчить про їх певну подібність за окремими спільними рисами, зокрема за об'єктом посягання — життя іншої людини, суб'єктом злочину — фізична осудна особа, за такими ознаками об'єктивної сторони, як обстановка, спосіб та знаряддя злочину, настання наслідків у вигляді смерті. Водночас ці діяння отримали різну кримінально-правову оцінку: в оспорюваному рішенні — за ч. 1 ст. 115 КК, в порівнюваних — за ст. 118 цього Кодексу. За результатами перегляду ухвалу суду касаційної інстанції було скасовано, а справу направлено на новий розгляд до суду касаційної інстанції (постанова Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України у справі № 5-12кс14).

Аналогічного висновку дійшла Судова палата у кримінальних справах Верховного Суду України і переглядаючи ухвалу суду касаційної інстанції у справі № 5-34кс14. І в цьому випадку зміст неоднакового застосування норми закону України про кримінальну відповідальність становив різну кримінально-правову кваліфікацію подібних суспільно небезпечних діянь.

> ***Одним із можливих варіантів, коли має місце неоднакове застосування однієї і тієї самої норми права, передбаченої законом України про кримінальну відповідальність, є різне розуміння певних норм Загальної частини КК, які мали б враховуватися при виборі конкретної норми Особливої частини цього Кодексу***

Наведені випадки свідчать про складність і неоднозначність розуміння поняття «неоднакове застосування одних і тих самих норм закону України про кримінальну відповідальність».

На нашу думку, одним із можливих варіантів, коли має місце неоднакове застосування однієї і тієї самої норми права, передбаченої законом України про кримінальну відповідальність, є різне розуміння певних норм Загальної частини КК, які мали б враховуватися при виборі конкретної норми Особливої частини цього Кодексу. Так, предметом перегляду у Верховному Суді України неодноразово були судові рішення касаційної інстанції, в яких суди погоджувалися із правозастосуванням без урахування принципу дії норм КК у просторі та часі (наприклад, у справах № 5-32кс13, 5-33кс13, 5-36кс13, 5-42кс13, 5-6кс14, 5-9кс14). Спільним для цих справ є те, що суди обирали конкретні норми закону України про кримінальну відповідальність без урахування положень статей 4, 5 КК щодо дії кримінального закону у часі, з чим погоджувався суд касаційної інстанції. При цьому неоднакове застосування норм закону про кримінальну відповідальність зводилося до того, що в рішеннях, наданих для порівняння, відповідна кримінально-правова кваліфікація подібних суспільно небезпечних діянь відбувалася з урахуванням положень статей 4, 5 КК. Таким чином, мала місце ситуація, коли неоднакове застосування однієї і тієї самої норми — ст. 5 КК, зумовило застосування різних норм Особливої частини КК. При цьому «різність» конкретних кримінально-правових норм, за якими було кваліфіковано відповідні дії, полягала у різних диспозиціях відповідних статей КК, різних санкціях цих статей та в різному законодавчому підході до призначення покарання у виді штрафу.

Така думка має відповідне підґрунтя. Верховний Суд України висловлював позицію щодо тлумачення поняття «одна і та сама норма закону України про кримінальну відповідальність» в контексті питання, чи є кваліфікуюча ознака злочину, вчиненого організованою групою (п. «і» ст. 93 КК 1960 р.), яка була зазначена в диспозиції норми закону про кримінальну відповідальність і втратила чинність, та чинна норма закону про кримінальну відповідальність, яка містить визначення поняття «організована група» (ч. 3 ст. 28 КК), однією й тією самою нормою закону про кримінальну відповідальність, що застосована неоднаково, чи в цьому випадку були кримінальні правовідносини, які зумовлювали застосування положень про зворотну дію закону в часі.

Учинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК, породжує кримінально-правові відносини. Регулювання цих відносин здійснюється нормою закону про кримінальну відповідальність, вибір якої залежить від змісту (природи) фактичних обставин суспільно небезпечного діяння й часу його вчинення.

У справі щодо Г. і С. суд установив фактичні підстави кваліфікації інкримінованого засудженим умисного вбивства, вчиненого організованою групою, і відповідно до цих обставин застосував закон, який був чинний на час вчинення злочину (п. «і» ст. 93 КК 1960 р.). Результати застосування закону були зафіксовані в судовому рішенні. На час вчинення злочину і постановлення судових рішень у законі про кримінальну відповідальність не було

нормативного визначення поняття «вчинення злочину організованою групою».

У КК, порівняно з попереднім законом, установлено норми, в яких дається визначення понять форм співучасті, в тому числі й поняття «вчинення злочину організованою групою» (ч. 3 ст. 28 КК).

Це нормативне нововведення передбачає його застосування до злочинів, які вчинюються після набрання ним чинності й водночас можуть мати значення для правозастосування щодо злочинів, вчинених до набрання чинності новим законом. Інакше кажучи, законодавче визначення понять співучасті зумовлює насамперед застосування принципу зворотної дії закону в часі. Саме в такому значенні слід розуміти дію закону про кримінальну відповідальність, що скасовує злочинність діяння, пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи. Однак ця норма в аспекті положень п. 1 ч. 1 ст. 400[12] КПК не може розцінюватись нарівні з нормою, яка втратила чинність, як одна й та сама норма закону про кримінальну відповідальність, що застосована неоднаково (постанова Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 23 травня 2013 р. у справі № 5-3кс13).

Складним питанням є також розуміння поняття «подібні правовідносини», вжитого в п. 1 ч. 1 ст. 445 КПК.

> ***Термін «правовідносини» є надто широким через множинність можливостей класифікації правовідносин. Тому важливо визначити межі застосування терміна «правовідносини», що, в свою чергу, зумовить розуміння того, подібні вони чи ні***

Зауважимо, що Закон № 192-VIII значно ускладнив розуміння терміна «подібні», замінивши словосполучення «подібні суспільно небезпечні діяння» на «подібні правовідносини».

Адже відомо, що термін «правовідносини» є надто широким через множинність можливостей класифікації правовідносин. Тому важливо визначити межі застосування терміна «правовідносини», що, в свою чергу, зумовить розуміння того, подібні вони чи ні.

Одним з орієнтирів у цьому питанні є вказівка в КПК на те, що в них неоднаково застосована норма права, передбачена законом України про кримінальну відповідальність. Отже, мова йтиме про правовідносини, які за своєю юридичною природою зумовили застосування саме кримінально-правової норми.

Водночас і в цьому випадку маємо справу з досить широким спектром правовідносин. Наприклад, об'єктом злочину (безпосереднім об'єктом) можуть бути правовідносини, що регулюють нормальну діяльність з відправлення правосуддя (ст. 375 КК), правовідносини у сфері господарської діяльності тощо. Тобто це правовідносини, які передували вчиненню злочину, що став актом протиправного втручання в них.

> ***Головна законодавча проблема поняття «подібні» щодо суспільно небезпечних діянь полягає у відсутності критеріїв для визначення такої подібності, що створює труднощі у встановленні необхідної межі дослідження питань подібності таких діянь***

До іншого типу належать правовідносини, що виникають після вчинення злочину (наявність шкоди та обов'язок її відшкодувати), посткримінальна поведінка особи (яка, до речі, може бути й злочинною: наприклад, умисне вбивство з метою приховати інший злочин).

У зв'язку з цим термін «правовідносини» можна тлумачити так: правовідносини мають бути подібними за тими ознаками (сутнісними ознаками), за якими до них була застосована норма права, що міститься у приписі конкретної норми закону України про кримінальну відповідальність.

Насправді для перегляду судових рішень, визначених п. 1 ч. 1 ст. 445 КПК, будуть мати значення тільки ті правовідносини, які самі по собі або в сукупності зумовили конкретний вибір норми закону України про кримінальну відповідальність щодо суспільно небезпечних діянь.

Неоднозначність є і в розумінні поняття «подібність». Головне значення слова «подібний» — позначити предмет (явище) як такий, що має спільні риси з ким-, чим-небудь, схожий на когось, щось [4]. І саме за таких умов може виникнути запитання стосовно порівняння, оскільки з'ясування подібності (як спільних рис) можливе тільки шляхом зіставлення й аналізу відповідних рис із тим, щоб вирізнити їх як спільні або відмінні. У цьому контексті головна законодавча проблема поняття «подібні» щодо суспільно небезпечних діянь полягає у відсутності критеріїв для визначення такої подібності, що створює труднощі у встановленні необхідної межі дослідження питань подібності таких діянь. Наприклад,

[4] Див.: Великий тлумачний словник сучасної української мови / автор, кер. проекту, гол. ред. В.Т. Бусел. — К., 2002. — С. 822.

діяння можуть бути подібними за суб'єктивною стороною (хоча й тут можливі певні варіанти), об'єктивною стороною (також із певними відмінностями). Проте вони не є і не можуть бути подібними за безпосереднім об'єктом і за суб'єктом діяння (хоча і тут можливі певні винятки). Потрібно з'ясувати, до якої межі має досліджуватися питання, «чи є суспільно небезпечні діяння подібними». Інакше кажучи, до якої міри подібність діянь має практичне значення.

> ***З урахуванням наведеного можна констатувати складність доступу до правосуддя, коли підставою для перегляду судових рішень є суб'єктивне правозастосування саме по собі, а не законність судових рішень***

Цілком однозначно відповісти на це запитання неможливо, однак поза розумним сумнівом є те, що подібність правовідносин може досліджуватися до тієї межі, яка зумовлює вибір конкретної норми закону України про кримінальну відповідальність. Це означає, що дослідженню на предмет подібності підлягають правовідносини, на які було здійснено злочинне посягання, механізм такого посягання, суб'єктивне ставлення винного до вчинення своїх дій, обстановка, за якої було вчинено злочинні дії, посткримінальна поведінка особи. Отже, на предмет подібності мають досліджуватися як мінімум об'єкт злочину, об'єктивна сторона його вчинення та суб'єктивна сторона. Не порівнявши усіх трьох зазначених компонентів складу злочину, неможливо зробити висновок про те, чи є подібними відповідні правовідносини, чи ні.

Однак найбільша проблема розуміння цієї підстави полягає все ж таки у внутрішній суперечливості: поняття «неоднакове застосування одних і тих самих норм» виписано без належного логіко-граматичного аналізу. Це свідчить або про законодавчу помилку (концептуальну невиваженість), або про те, що визначальною була ідея мінімізувати судову діяльність Верховного Суду України шляхом запровадження суперечливих логіко-граматичних конструкцій.

З урахуванням наведеного можна констатувати складність доступу до правосуддя, коли підставою для перегляду судових рішень є суб'єктивне правозастосування саме по собі, а не законність судових рішень. Якщо ж навіть і переслідується мета законності, то вона настільки завуальована юридичними лексемами, що побачити її прояв дуже важко. Певний орієнтир у цьому питанні міститься у ст. 456 КПК, з аналізу якої видно, що Верховний Суд України відмовляє у задоволенні заяви про перегляд судових рішень: коли обставини, які стали підставою для перегляду справи, не підтвердилися або ж норма права застосована правильно.

З цього випливає, що все ж таки законність судових рішень певною мірою досліджується. Проте з огляду на зміст підстави перегляду судових рішень та «усічений» механізм судового дослідження (коли, з одного боку, суд має матеріали витребуваного кримінального провадження, а з іншого — тільки копії судових рішень, надані для порівняння) виникає запитання про достатність процесуальних засобів для перевірки саме законності судових рішень. У практиці Верховного Суду України були випадки, коли за результатами перегляду судових рішень Верховний Суд України констатував інше правозастосування у рішенні, наданому для порівняння, але через брак законодавчих процедур зазначав про неможливість з'ясування причини такого правозастосування.

Наприклад, переглядаючи за заявою засудженого І. ухвалу суду касаційної інстанції від 25 жовтня 2012 р., якою залишено без змін судові рішення — вирок Франківського районного суду м. Львова від 20 грудня 2011 р., яким І. засуджено за: ч. 2 ст. 190 КК до позбавлення волі на строк три роки; ст. 353 КК до обмеження волі на строк два роки, а на підставі ст. 70 КК за сукупністю злочинів визначено остаточне покарання — позбавлення волі на строк три роки, та ухвалу Апеляційного суду Львівської області від 12 лютого 2012 р., якою цей вирок у частині кваліфікації злочинів, інкримінованих І., та визначений йому вид покарання залишено без зміни, Судова палата у кримінальних справах Верховного Суду України дійшла висновку про те, що в оспорюваному рішенні суд касаційної інстанції зробив правильний висновок про наявність у діях І. ознак складу злочину, передбаченого ст. 353 КК, оскільки це діяння він учинив у поєднанні з інкримінованим йому шахрайством.

У порівняному судовому рішенні касаційної інстанції щодо Особи 1 (ухвала Верховного Суду України від 25 березня 2008 р.), на яке зроблено посилання як на підтвердження неоднакового застосування одних і тих самих

норм кримінального закону, фактичні обставини суспільно небезпечного діяння, щодо якого ухвалено це рішення, попри подібність із фактичними обставинами діяння, вчиненого І., отримало інакшу кримінально-правову оцінку. З'ясування причин та умов такого застосування норм кримінального закону відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 400[22] КПК перебувають за межами предмета перегляду, у зв'язку з чим Верховний Суд України позбавлений можливості висловити свою позицію щодо цього рішення. При цьому вважає за необхідне зазначити, що правова оцінка суспільно небезпечного діяння, наведена у порівнюваному рішенні касаційного суду, не завжди є прикладом правильного застосування кримінального закону (постанова Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 4 квітня 2013 р. у справі № 5-4кс13).

> ***З огляду на те, що розгляд заяв відбувається за результатами допуску справ до провадження у Верховному Суді України, виникає запитання, чи може Суд вийти за межі заяви про перегляд судових рішень, якщо це також покращить становище особи, яка подала заяву***

У ширшому плані такі ситуації роблять актуальнішою проблему законності, оскільки рішення, які містять, наприклад, помилкові правові висновки щодо кваліфікації дії винних осіб, залишаються без відповідного реагування, а їх перегляд можливий лише з погляду однаковості/неоднаковості. До того ж виникає й практичне питання застосування, приміром, положень ч. 5 ст. 453 КПК, якою передбачено обов'язок Верховного Суду України прийняти у випадках, визначених цими положеннями, рішення на користь осіб, від яких не надійшли заяви про перегляд судових рішень. І при цьому зазначені положення визначають межі перегляду судових рішень — у межах поданої заяви. З огляду на те, що розгляд заяв відбувається за результатами допуску справ до провадження у Верховному Суді України, виникає питання, чи може Суд вийти за межі заяви про перегляд судових рішень, якщо це також покращить становище особи, яка подала заяву. За відсутності відповідної законодавчої процедури єдиним виходом із такої ситуації є можливість діяти через положення ст. 8 Конституції, яка визначає норми Основного Закону України як норми прямої дії. Однак саме процесуальна, процедурна невизначеність реалізації цих положень і становить головний негативний фактор — недостатність відповідних законодавчих процедур.

Така недостатність проявляється також у тому, що законодавець і в Законі № 2453-VI, і в Законі № 192-VIII обмежив повноваження Верховного Суду України щодо перегляду судових рішень із підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 445 КПК, зазначивши виняток — питання неоднакового застосування санкцій кримінально-правових норм, звільнення від кримінальної відповідальності чи покарання. Одне з виправдань такого обмеження полягає в тому, що застосування санкцій кримінально-правових норм має індивідуальний характер, що випливає з положень ст. 65 КК. Однак безперечним є також те, що Загальна частина КК містить і загальні правила призначення покарання, звільнення від нього та від кримінальної відповідальності. Водночас норма п. 1 ч. 1 ст. 445 КПК не дає чіткої відповіді на питання про можливість перегляду судових рішень у тих випадках, коли йдеться про неоднакове застосування тих норм Загальної частини КК, якими регулюються правила призначення покарання, звільнення від нього та від кримінальної відповідальності. Можна по-різному тлумачити ці законодавчі приписи, однак не підлягає сумніву те, що відсутність чіткіших відповідних законодавчих орієнтирів не сприяє реалізації повноважень Верховного Суду України саме з точки зору їх правової визначеності.

(Продовження матеріалу буде опубліковано в наступних номерах журналу)

Злочинний намір у кримінальному праві України

Л.М. Федорак,
голова Гребінківського районного суду Полтавської області, кандидат юридичних наук

S u m m a r y

The article deals with the notion of "criminal intent". The author reveals its contents in the criminal law of Ukraine and explores relation of the criminal intent to the signs of subjective side of the offense

Про злочинний намір законодавець зазначає у ч. 2 ст. 32 Кримінального кодексу України (далі — КК) при визначенні продовжуваного злочину, а саме: «Повторність … відсутня при вчиненні продовжуваного злочину, який складається з двох або більше тотожних діянь, об'єднаних єдиним злочинним наміром», а також у ч. 1 ст. 68 КК: «При призначенні покарання за незакінчений злочин суд, керуючись положеннями статей 65—67 цього Кодексу, враховує … ступінь здійснення злочинного наміру…».

При цьому законодавець не розкриває зміст як поняття «намір» загалом, так і «злочинний намір» зокрема. Крім того, поняття «намір» немає ґрунтовного доктринального тлумачення.

Пленум Верховного Суду України певним чином роз'яснює зазначене поняття в постанові від 4 червня 2010 р. № 7 «Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки» (далі — постанова № 7) у контексті визначення поняття «продовжуваний злочин». Однак необхідно з'ясувати зміст поняття «злочинний намір» загалом у кримінальному праві та його співвідношення із ознаками суб'єктивної сторони складу злочину.

Так, в українській мові «намір» — це задум, бажання зробити що-небудь. Натомість задум — це план дій. А бажання — це прагнення, потяг до здійснення чого-небудь; хотіння. Зі свого боку хотіння — це бажання, прагнення чого-небудь, потяг до здійснення чогось [1].

Отже, академічний тлумачний словник розкриває зміст слова «намір» за допомогою таких слів, як «задум» та «бажання», які тлумачить як план дій та прагнення чого-небудь. При цьому «прагнення чого-небудь» позначається в українській мові словами «бажання» і «хотіння».

Таким чином, намір можна визначити як прагнення чого-небудь (хотіння чи бажання) з урахуванням плану дій щодо цього.

Натомість С.Л. Рубінштейн, досліджуючи перебіг вольового процесу, вважав прагнення потягом, бажанням чи хотінням залежно від міри усвідомлення. Потяг неусвідомлений і безпредметний. Поки людина його відчуває, вона не знає, чого хоче конкретно, перед нею немає усвідомленої мети, на яку вона повинна б направити свої

[1] Див.: Академічний тлумачний словник (1970—1980) в 11 томах. // http://sum.in.ua

діяння. Тільки тоді, коли людина усвідомлює предмет, на який направлено потяг, усвідомлює свої потреби, які спрямовані на цей предмет, людина знає, чого саме вона хоче, і може на цій усвідомленій основі організувати свою діяльність [2]. Відповідно до того, як усвідомлюється мета, на досягнення якої направлено діяння, прагнення переходить у бажання, виникнення якого передбачає певний досвід, завдяки чому людина знає, який саме предмет здатен задовольнити її потреби. Якщо бажання передбачає мету, то це ще не означає усвідомлення про засоби її досягнення чи хоча б заволодіння ними принаймні подумки. Тому це бажання не стільки прикладне, скільки споглядальне і афективне. Бажання тоді переходить у справжній вольовий акт — «хотіння», коли до усвідомлення мети додається установка на її реалізацію, впевненість у її досягненні і направленість на оволодіння відповідними засобами [3].

Намір можна визначити як стадію вольового психічного процесу, коли людина чітко усвідомлює предмет, на який направлено потяг, усвідомлює цілі, виникає установка на їх реалізацію, впевненість у їх досягненні і направленість на оволодіння відповідними засобами

Таким чином, лексичне тлумачення поняття «намір» можна співвіднести з таким етапом вольового процесу, який вивчає психологія, як хотіння. Саме цей етап характеризується наявністю у психічній діяльності людини чітких установок на реалізацію, а отже і усвідомленого плану дій.

З огляду на це намір можна визначити як стадію вольового психічного процесу, коли людина чітко усвідомлює предмет, на який направлено потяг, усвідомлює цілі, виникає установка на їх реалізацію, впевненість у їх досягненні і направленість на оволодіння відповідними засобами.

Вбачається, що зміст вольового процесу розкривається завдяки категоріям інтелектуального процесу (усвідомлення). Зазначені процеси у кримінальному праві розмежовують при визначенні форм вини. Однак психологи вважають, що один і той же процес може бути, і зазвичай буває, інтелектуальним, вольовим і емоційним. Усякий вольовий процес складається з інтелектуального і емоційного, які завжди є вольовими [4].

Кримінально-правові поняття різних аспектів суб'єктивної сторони є, як правило, лише інтегрованим юридичним відображенням різних психологічних реалій

Звертаючи увагу на розбіжності у розумінні одних і тих самих понять суб'єктивної сторони злочину у кримінальному праві та психології, В.В. Лунєєв зазначає, що якщо те чи інше психічне ставлення особи до вчинюваної дії не відповідає юридичній формулі, воно відкидається або навіть «підганяється» під неї. При цьому слід пам'ятати, що кримінально-правові поняття різних аспектів суб'єктивної сторони є, як правило, лише інтегрованим юридичним відображенням різних психологічних реалій, неповним, не завжди точним і навіть спотвореним. Законодавець, прагнучи до цілком відповідного узагальненого відображення суб'єктивного ставлення особи у кримінально-правових дефініціях, як правило, спрощує складну психічну діяльність людини, що зумовлено такими чинниками. По-перше, це об'єктивна неможливість вичерпно втілити будь-які реалії в конкретних поняттях і термінах кримінального права. По-друге, кримінальне право вирішує суто юридичні завдання, які не зважають на глибинні психологічні взаємозв'язки. Запозичуючи знання з психології, кримінальне право традиційно розвивається повільніше психологічної науки, що обумовлено також і консервативністю права та його прикладними потребами щодо стабільності власного понятійно-категоріального апарату. По-третє, кримінальному праву властиві чіткі рамкові поняття, через що при їх формулюванні послуговуються спрощеннями, обмеженнями і диференціаціями, що не відповідає психології злочинної поведінки, де всі взаємозв'язки поступові. Саме цим насамперед і зумовлені дискусійні і невирішені питання суб'єктивної сторони [5], а також

[2] Див.: Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. — Издательство: Питер, 2002. — С. 563.

[3] Див.: Там само. — С. 570.

[4] Див.: Там само.— С. 562.

[5] Див.: Лунеев В.В. Субъективное вменение. — М., 2000. — С. 13.

і неможливість чітко визначити зміст поняття «злочинний намір» та закріпити його на законодавчому рівні.

Так, не передбачено відповідальності за виявлення наміру чи умислу. Зокрема, аналізуючи питання виявлення наміру, Г.А. Крігер вважає намір синонімом умислу та зауважує, що формування умислу — це психічний стан злочинця, який зовні не об'єктивований [6]. Вбачається, що етимологічне розуміння слова «намір», його аналог у психології — «хотіння» — відповідає розумінню інтелектуальної та вольової складових утворення наміру у кримінальному праві, а також змісту злочинного наміру в контексті поняття «продовжуваний злочин» відповідно до п. 6 постанови № 7, у якому роз'яснюється, що об'єднання тотожних діянь єдиним злочинним наміром означає, що до вчинення першого з низки тотожних діянь особа усвідомлює, що для реалізації її злочинного наміру необхідно вчинити декілька таких діянь, кожне з яких спрямовано на реалізацію цього наміру. Такі діяння не утворюють повторності, оскільки кожне з них стає елементом одиничного (єдиного) злочину і окремим (самостійним) злочином щодо будь-якого іншого з цих діянь бути не може, а при повторності тотожних злочинів кожен із них має свою суб'єктивну сторону, зокрема самостійний умисел, який виникає щоразу перед вчиненням окремого злочину.

> ***Верховний Суд України у зміст злочинного наміру як ознаки продовжуваного злочину вкладає усвідомлення всієї сукупності тотожних діянь як засобу його реалізації***

Аналогічні роз'яснення містять постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 4 «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів», від 26 квітня 2002 р. № 5 «Про судову практику у справах про хабарництво», від 7 лютого 2003 р. № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи», від 30 травня 2008 р. № 5 «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи», від 6 листопада 2009 р. № 10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності».

Верховний Суд України у зміст злочинного наміру як ознаки продовжуваного злочину вкладає усвідомлення всієї сукупності тотожних діянь як засобу його реалізації.

Ураховуючи зазначене вище, злочинний намір можна визначити як стадію вольового процесу, що виникає до вчинення суспільно небезпечного діяння чи першого з низки тотожних діянь, коли особа чітко усвідомлює об'єкт, на який спрямовано намір, та які саме дії необхідно вчинити для реалізації цього наміру.

З огляду на це вбачається, що поняття «злочинний намір» і «суб'єктивна сторона злочину» взаємопов'язані.

Зазначимо, що суб'єктивна сторона злочину характеризується такими ознаками, як вина, мотив, мета злочину та емоційний стан.

Виною згідно зі ст. 23 КК є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності. Види форм вини, що визначені статтями 24 та 25 КК, утворюються шляхом співвідношення інтелектуальної та вольової ознак психічного процесу. Зокрема, відповідно до доктрини кримінального права інтелектуальна ознака виражається усвідомленням суспільно небезпечного характеру діяння, передбаченням або ж непередбаченням суспільно небезпечних наслідків діяння, проте обов'язком та можливістю їх передбачення. Вольова ознака виражається бажанням настання суспільно небезпечних наслідків або ж небажанням, але свідомим припусканням їх настання чи легковажним ставленням щодо їх відвернення. О.І. Рарог слушно стверджує, що вина виникає і проявляється лише під час вчинення злочину, її не існує до чи поза злочином [7].

Отже, вина — це інтелектуально-вольовий процес, що виникає і проявляється лише під час вчинення злочину, а намір виникає до вчинення суспільно небезпечного діяння та, зважаючи на його змістове навантаження,

[6] Див.: Советское уголовное право. Общая часть: Учебник, 2-е изд., доп. и перераб. / Под. ред.: Кригер Г.А., Кузнецова Н.Ф., Ткачевский Ю.М. — М.,1988. — С. 166.

[7] Див.: Рарог А.И. Настольная книга судьи по квалификации преступлений: практ. пособие. — М., 2006. — С. 45.

супроводжує вчинення злочину. Якщо в особи зникне намір на вчинення злочину, то вона припинить вчиняти діяння, спрямовані на його реалізацію, чи діяння, які утворюють склад злочину. Щодо змістового навантаження понять «вина» і «злочинний намір», то намір за інтелектуально-вольовими ознаками співвідноситься із прямим умислом. Оскільки намір передбачає чітке розуміння бажаних наслідків і засобів їх досягнення, тому знаходить вираз у формі суспільно небезпечного діяння і є засобом досягнення бажаного. Намір також не існує поза уявними наслідками, настання яких особа бажає та прагне до цього, що виражається у вигляді суспільно небезпечних діянь.

Злочинний намір співвідноситься із прямим умислом за інтелектуально-вольовими ознаками і супроводжує тільки ті злочини, що вчиняються саме з прямим умислом

Таку думку підтримує й О.І. Рарог, який зазначає, що і в теорії кримінального права, і в постанові пленуму Верховного суду Російської Федерації від 27 січня 1999 р. № 1 «Про судову практику у справах про вбивство (ст. 105 Кримінального кодексу Російської Федерації)» категорії «намір», «прагнення», «мета» свідчать про наявність прямого умислу [8].

Таким чином, злочинний намір співвідноситься із прямим умислом за інтелектуально-вольовими ознаками і супроводжує тільки ті злочини, що вчиняються саме з прямим умислом. Проте якщо злочинний намір виникає до вчинення злочину і супроводжує його, то прямий умисел існує тільки під час вчинення злочину.

Водночас необхідно встановити як співвідноситься злочинний намір із іншими ознаками суб'єктивної сторони злочину — метою, мотивом злочину та емоційним станом суб'єкта злочину.

Якщо намір — це задум, бажання зробити що-небудь, то мета означає те, до чого хтось прагне, чого хоче досягти; ціль. Зі свого боку, мотив — це підстава, привід для якої-небудь дії, вчинку; причина [9].

Подібне змістове навантаження у кримінальному праві мають мотив і мета злочину. Мотив — це фактор, що детермінує поведінку, а мета її регулює [10]. Мотив відповідає на запитання «Чому вчиняється злочин?», а мета — «Заради чого він вчиняється?». Якщо мотив злочину стимулює, то його мета орієнтує, «підводить» суб'єкта до досягнення саме того результату, який становить її зміст [11]. Мета, як вважає А.В. Савченко, є уявленням про бажаний результат, якого прагне досягти суб'єкт. Усвідомлення мотиву перетворює його на мету. Тобто мотив одночасно стає і метою. Усвідомлення мотиву і перетворення його на мету злочину робить поведінку злочинця найбільш цілеспрямованою [12], і свідчить про те, що злочинний намір сформовано.

Внаслідок цього вбачається взаємозв'язок зазначених категорій: мотив є підставою, приводом, спонуканням до формування наміру заради відповідної мети.

Відповідне психічне переживання (емоційний стан) особи може впливати на формування злочинного наміру, його розвиток і реалізацію

Щодо емоційного стану, то, як вважає С.Л. Рубінштейн, емоції як форма прояву потреб особистості виступають внутрішніми спонуканнями до діяльності. На його думку, усяка реальна емоція, зазвичай, включає в себе єдність афективного та інтелектуального, переживання і пізнання, так само як вона включає в себе в тій чи іншій мірі і вольові моменти потягу, прагнення, оскільки в ній в тій чи іншій мірі виражається вся психічна діяльність людини. Емоції слугують збудниками, мотивами діяльності, обумовлюють діяльність індивіда, будучи самі обумовлені нею [13]. Так, у психології емоції асоціюються із інтелектуальними, вольовими процесами, а також із мотивами діяльності. Чітко формулює поняття «емо-

[8] Див.: Рарог А.И. Зазнач. праця. — С. 110.

[9] Див.: Академічний тлумачний словник (1970—1980) в 11 томах. // http://sum.in.ua

[10] Див.: Костенко А.Н. Принцип отражения в криминологии (системное исследование психологического механизма криминального поведения).— К., 1986.— С. 23.

[11] Див.: Саркисов Г.С. Мотив и цель преступления // Советское государство и право.— 1979. — № 3. — С. 78—83.

[12] Див.: Савченко А.В. Мотив і мотивація злочину: [монографія]. — К., 2002.— С.24—25.

[13] Див.: Рубинштейн С.Л. Зазнач. праця. — С. 524.

ції в злочинній діяльності» О.І. Рарог, який вважає, що емоції не є елементом психічного ставлення особи до суспільно небезпечного діяння, а означають психічне переживання, яке може відчуватись до, під час чи після вчинення злочину [14].

Таким чином, відповідне психічне переживання (емоційний стан) особи може впливати на формування злочинного наміру, його розвиток і реалізацію.

Злочинний намір взаємопов'язаний із ознаками суб'єктивної сторони злочину, однак його не можна з жодною із них ототожнювати.

Підсумовуючи, зазначимо, що злочинний намір — це стадія вольового процесу, що виникає до вчинення суспільно небезпечного діяння чи першого з низки тотожних діянь, коли особа чітко усвідомлює об'єкт, на який спрямовано намір, та які саме дії необхідно вчинити для реалізації цього наміру.

До перспективних напрямів подальших досліджень у цій сфері належать питання визначення злочинного наміру при кваліфікації продовжуваного злочину та його розмежування із повторністю злочинів; визначення злочинного наміру на стадії вчинення злочину та його урахування при призначенні покарання за відповідні злочинні дії.

[14] Див.: Рарог А.И. Зазнач. праця. — С. 46.

До відома авторів

До розгляду у «Віснику Верховного Суду України» приймаються оригінали авторських статей/матеріалів обсягом не більше одного авторського аркуша (40 тис. знаків) українською мовою у друкованому та електронному вигляді (формат текстового файла .rtf або .doc, кегль шрифту 14 pt, інтервал між рядками 1,5). Рукописні оригінали не приймаються.

Оригінал має бути обов'язково підписаний автором (усіма співавторами). До нього додаються фото авторів (розмір 10×15 см), віддруковані на фотопапері без тиснення або записані на електронному носії (формат відповідного файла .jpg, розподільна здатність зображення 300 dpi), а також короткі анкетні дані: прізвище, ім'я та по батькові, місце роботи, посада, вчений ступінь, адреса (із зазначенням поштового індексу та адміністративного району, в тому числі в місті), контактні телефони, факс, адреса електронної пошти, ідентифікаційний номер, письмовий дозвіл видавництву на обробку та зберігання персональних даних. Ілюстрації (фотографії) до тексту також мають супроводжуватися відповідними підписами.

Згідно з постановою Президії ВАК України від 15 січня 2003 р. № 7-05/01 «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» наукові статті повинні мати такі необхідні елементи: постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких пропонується розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з проведеного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

До тексту статті долучається анотація (у середньому — 500 друкованих знаків) українською мовою, а також рішення кафедри ВНЗ чи відділу наукової установи про рекомендацію статті до опублікування.

Якщо статтю або окремі її фрагменти (цитати, епіграф тощо) перекладено українською мовою з російської, англійської або іншої іноземної мови, необхідно подати ксерокопію оригіналу.

Автори мають дотримуватися таких вимог до оформлення посилань на літературні джерела: зазначати прізвища авторів, укладачів, відповідальних редакторів та ін., видавництво, рік і місце видання, загальну кількість сторінок або номер сторінки, з якої взято цитату. Бібліографічний опис іноземних джерел потрібно подавати мовою оригіналу, долучаючи до статті ксерокопії титульних сторінок цих видань. Нумерація виносок має бути єдиною для всієї статті (а не для кожної сторінки окремо), наводити їх слід на відповідних сторінках, а не в кінці статті.

При посиланні на нормативно-правовий акт необхідно зазначати його повну назву, дату прийняття, номер (для відомчих — коли і ким затверджено), коли й за яким номером зареєстровано в Міністерстві юстиції України, а також офіційне джерело опублікування первісного тексту та змін і доповнень.

Автори не повинні передавати ці ж матеріали іншим виданням до вирішення питання про їх опублікування у «Віснику Верховного Суду України». Редакція може не поділяти думку авторів статей. Відповідальність за достовірність інформації, що міститься в опублікованих матеріалах, точність посилань на нормативні акти й інші джерела несуть автори.

Рукописи повертаються лише за умови, якщо буде визнано доцільним їх доопрацювання. Редакція має право редагувати, скорочувати надіслані матеріали та змінювати їхні назви з подальшим погодженням з автором.

Видавництво «Істина» пропонує:

Судові рішення Верховного Суду України у цивільних справах. 2013 / За заг. ред. А.Г. Яреми. — К., 2014. — 608 с.

Судові рішення Верховного Суду України у цивільних справах. 2014 / За заг. ред. А.Г. Яреми. — К., 2015. — 728 с.

У збірниках вміщено постанови Верховного Суду України, прийняті протягом 2013 та 2014 років за наслідками розгляду заяв про перегляд судових рішень у цивільних справах з мотивів неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права у подібних правовідносинах, а також із підстави встановлення міжнародною судовою установою порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом.

Постанови супроводжуються правовими висновками Верховного Суду України про правильне застосування норм матеріального права щодо спірних правовідносин. До збірників також включено прийняті у той самий період постанови Верховного Суду України у справах, в яких не встановлено неоднакового застосування одних і тих самих норм матеріального права.

Видання розраховані на професійних суддів, адвокатів, прокурорів, науковців, викладачів і студентів юридичних навчальних закладів, а також на всіх, хто цікавиться судовою практикою.

З приводу придбання книг звертайтеся до видавництва «Істина»:
вул. Сирецька, 38, кв.1, м. Київ, 04073

Телефон: (44) 468–3131;
http://www.istina-books.com.ua; e-mail: istina_knigi@ukr.net

Редакція не завжди поділяє думку авторів статей. За точність наведених у статтях даних, посилань на нормативні акти й інші джерела відповідають автори

Передрук опублікованих у журналі матеріалів здійснюється за письмовим дозволом голови редакційної колегії з обов'язковим посиланням на джерело

З попередніми номерами журналу за 2015 рік (у форматі PDF) можна ознайомитися на офіційному web-сайті Верховного Суду України

http://www.scourt.gov.ua
editor@scourt.gov.ua

Адреса редакції:
вул. П. Орлика, 4а, кімн. 109
м. Київ
01043

Телефони:
відповідальний секретар
(44) 253–9965
група технічного забезпечення
(44) 253–0687

Редактори:
А.В. Гончарук
К.С. Мусієнко
П.О. Мусієнко
О.І. Пархоменко

О.Д. Баркан (в.о. відповідального секретаря)

Верстка:
В.М. Горобченко
С.І. Самкова
Фото:
Г.М. Безсмертна
Переклад англійською:
О.В. Гунько

Видавець:
ТОВ «Видавництво «Істина»
вул. Сирецька, 38, кв. 1
м. Київ
04073
Телефон: **(44) 468–3131**
E-mail: ***istina_knigi@ukr.net***

Віддруковано:
ТОВ «ВТС Принт»
вул. Кирилівська, 47б
м. Київ
04080
Телефон (факс): (44) 227–7817

Підписано до друку 26.11.2015
Формат 60×84 ⅛. Друк офсетний.
Обл.-вид. арк. 6,62. Умовн. друк. арк. 5,58.
Зам. 15-468.
Наклад 1260 пр. Ціна договірна

ПЕРЕДПЛАТА НА 2016 РІК

З питань замовлення
та передплати на **2016** рік звертатися
до видавництва «Істина» за адресою:
вул. Сирецька, 38, кв. 1, м. Київ, 04073
Передплату можна оформити
у відділеннях зв'язку протягом року.

Телефон: +380 (44) 468–3131
E-mail: istina_knigi@ukr.net
http://www.istina-books.com.ua

Видавництво «Істина» пропонує нову послугу —
продаж номерів журналу
«Вісник Верховного Суду України»
та випусків збірника **«Рішення Верховного Суду України»**,
що вийшли друком раніше.
Також ви можете передплатити будь-який з номерів журналу
або випуск збірника, що вийдуть друком до кінця 2015 року.
Кожне з цих видань можна замовити окремо.
За детальною інформацією звертайтесь безпосередньо
до видавництва. Кількість номерів обмежена.

ВІСНИК ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Періодичність — 12 номерів на рік
Передплатний індекс — 40358

В офіційному науково-практичному виданні публікуються: постанови Пленуму Верховного Суду України (далі — Суд); рішення зборів суддів Суду; матеріали з'їздів суддів України; витяги з окремих рішень судових палат Суду; висновки Суду, що викладені в постановах, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстав неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права (кримінального закону) в подібних правовідносинах; науково-практичні коментарі чинного законодавства; аналіз судової практики з використанням даних судової статистики; матеріали на допомогу судді щодо вирішення складних питань здійснення судочинства; практика Європейського суду з прав людини; наукові статті щодо проблем судово-правової реформи, правотворчості; матеріали науково-практичних конференцій, круглих столів, міжнародних семінарів тощо.